

Megérkezés és elköteleződés

Négy hazai és négy romániai testvértelep élete a Jelenlét programban

A nyolc telepen végzett akciókutatás és a romániai telepeken élők életminőségét, szociális problémáit feltáró kérdőíves felmérés eredményeinek elemző tanulmánya

2020. november

Városkutatás Kft.

Katona Nóra, Somogyi Eszter, Teller Nóra, Tönkő Andrea, Hegedüs József

Készült a CORDI K+F Nonprofit Zrt. megbízásából az az EFOP-1.12.1-17-2017-00008 kódszámú projekt keretében

Tartalom

Vezetői összefoglaló	7
1 Bevezető	11
2 A Jelenlét program és az akciókutatás összefoglalása – a keretfeltételek és főbb hipotézisek....	12
3 A Jelenlét programban részt vevő telepek bemutatása	14
3.1 Bihardiószeg	15
3.2 Kisiratos	16
3.3 Sepsiszentgyörgy – Őrkő	17
3.4 Szatmárnémeti	19
3.5 Tatabánya	21
3.6 Tarnabod	23
3.7 Veszprém – Pokoli Torony	25
3.8 Miskolc – Lyukóvölgy.....	26
3.9 Összefoglaló megállapítások	28
4 A Jelenlét program helyi tapasztalatai	35
4.1 A Jelenlét programhoz köthető telepi tevékenységek.....	36
4.2 A teleppárok: reflexiók a teleptípusokként átültethető programelemekre.....	48
5 A Jelenlét programok értékelése.....	53
5.1 Helyi problémák – alkalmazhatósági korlátok.....	54
5.2 A Jelenlét módszertan elveinek teljesülése.....	63
5.3 Jelenlét hozzáadott értéke a családok életében	65
5.4 Reflexiók a hipotézisekkel kapcsolatban	74
6 Eredmények: kiterjesztésre javasolt összesítő eszköztár	78
6.1 A Jelenlét program alapelveinek bővítése	78
6.2 A Jelenlét program eszköztárának alkalmazása komplex beavatkozás esetén.....	82
7 Az összehasonlító kutatás módszertana	87
7.1 Az (akció)kutatás felépítése	87
7.2 A kérdőíves vizsgálat	88
7.3 A családkövetés	90
7.4 Területi esettanulmányok	92
8 A kvantitatív adatgyűjtés eredményei	93
8.1 Demográfiai helyzet	93
8.2 A háztartásfő munkaerőpiaci helyzete és jövedelme	95
8.3 Köznevelés.....	102

8.4	Lakhatás.....	107
8.5	Egészségügyi helyzet	114
8.6	Intergenerációs hatások.....	117
8.7	Közbiztonság és devianciák	123
8.8	Máltás programok	124
1.	melléklet: A családkövetés kérdéssorai és a követési mátrix.....	127
2.	melléklet: A kvalitatív interjúk listája	134
	Bihardiószeg	134
	Kisiratos	134
	Sepsiszentgyörgy	134
	Szatmárnémeti	135
	Tatabánya	135
	Tarnabod	135
	Veszprém.....	136
	Miskolc	136

Ábrák, táblák és térképek jegyzéke

1. ábra	A fő telepi problémák a Jelenlét program szociális munkásai gyűjtésében.....	33
2. ábra	A követéses vizsgálat modellje.....	65
3. ábra	A Jelenlét program „alapsomagja”	78
4. ábra	A „megérkezés” utáni eredményes Jelenlét program építőkövei.....	79
5. ábra	Jelenlét program építőköveinek egymásra épülése a sikeres iskolai karrier támogatása érdekében kialakított komplex beavatkozás esetén.....	84
6. ábra	Jelenlét program építőköveinek egymásra épülése a foglalkoztatás segítése érdekében kialakított komplex beavatkozás esetén	86
7. ábra.	Háztartásnagyság és gyerekek száma a négy telepen	93
8. ábra	Háztartásfők neme és átlagéletkora a négy telepen.....	94
10. ábra	Háztartások etnikai hovatartozása önéleírásuk alapján a négy telepen	94
11. ábra	A háztartásfő munkaerőpiaci helyzete a négy telepen.....	95
12. ábra	A háztartások teljes háztartásjövedelme (LEI) jövedelemtípusonként.....	96
13. ábra	A megkérdezettek a kérdést megelőző héten végeztek-e munkát a négy telepen	96
14. ábra	A megkérdezettek a kérdést megelőző 12 hónapban összesen hány hónapot dolgoztak .	97
15. ábra	A megkérdezettek, amikor nem dolgoztak a megkérdezést megelőző 12 hónapban, ezt miért nem tették.....	98
16. ábra	A megkérdezettek bejelentett munkával kapcsolatos attitűdje a négy telepen	98
17. ábra	Az elmúlt 12 hónapban elsőként említett munka típusa a négy telepen	99
18. ábra	A külföldön munkát vállalók aránya a négy telepen	100
19. ábra	Háztartások vagyoni helyzete a négy telepen.....	101
20. ábra	Háztartások mekkora arányban említettek egyes adósságokat a négy telepen.....	102

21. ábra 3-6 éves gyermekek intézményi ellátása	103
22. ábra Az iskolai végzettség megoszlása a 15 éven felüli háztartástagok körében telepenként	103
23. ábra Szülők milyen iskolai végzettséggel lennének elégedettek a gyermekeik számára a négy telepen	104
24. ábra HOME index elemeire "mindennap vagy hetente néhányszor" válaszokat adó személyek aránya.....	105
25. ábra A gyerek(ek) tanáraival/pedagógusaival való kapcsolattartás gyakoriságának megoszlása a négy telepen.....	105
26. ábra A szülők gyermeke(i) iskolájával való elégedettség szerinti megoszlása a négy telepen	106
27. ábra Háztartások lakáshoz való jogcím szerinti megoszlása a négy telepen	107
28. ábra Háztartások árammal való ellátottság szerinti megoszlása a négy telepen	108
29. ábra Háztartások vízzel való ellátottság szerinti megoszlása a négy telepen	109
30. ábra Háztartások konyhával való rendelkezés szerinti megosztottsága a négy telepen	109
31. ábra Háztartások főzési lehetőségeik szerinti megoszlása a négy telepen.....	110
32. ábra A háztartások WC-vel való ellátottsága szerinti megoszlása a négy telepen.....	110
33. ábra A háztartások mosakodási lehetősége szerinti megoszlása a négy telepen	111
34. ábra Háztartások lakásában milyen arányban jelentek meg egyes problémák a négy telepen ...	112
35. ábra A háztartások lakásainak átlagos mérete és zsúfoltsága	112
36. ábra Átlagos háztartásjövedelem és teljes lakásköltség egy hónapra vetítve (LEI) a négy telepen	113
37. ábra Azon személyek aránya, akiknek van orvos által diagnosztizált súlyos betegsége a négy telepen	114
38. ábra Azon személyek aránya, akiknek van egészségügyi biztosítása a négy telepen	115
39. ábra Azon személyek aránya, akik származásuk miatt tapasztaltak diszkriminációt az egészségügyi ellátásban a négy telepen	115
40. ábra Az egészségügyi ellátáshoz való hozzá nem férés okainak feltárása a négy telepen	116
41. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Őrkő	117
42. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve - Őrkő	118
43. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Bihardiószeg	118
44. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve - Bihardiószeg	119
45. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Szatmárnémeti	119
46. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve - Bihardiószeg	120
47. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Kisiratos	120
48. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve – Kisiratos	121
49. ábra Anya és lány első gyermekének születéskor életkorának összehasonlítása a négy telepen	122
50. ábra A megkérdezett és a magasabb iskolai végzettségű szülőjének iskolai végzettsége közötti különbség	122
51. ábra Megkérdezettek telepen való közbiztonságról való vélekedése	123
52. ábra Megkérdezettek vélekedése arról, hogy ők maguk elköltöznének-e, illetve arról, hogy ha valakinek módjában áll az el is költözik innen.....	124

53. ábra Azon személyek aránya, akik már hallottak egyes máltás programokról	125
54. ábra Azon személyek aránya, akik maguk vagy valamelyik velük egy háztartásban élő részt is vett már különböző, Málta által biztosított programokon	125
55. ábra Elégedettség azok körében, akik már részt vettek egyes programokon, programonként ...	126
56. ábra Megkérdezettek milyen arányban szeretnék egyes lehetséges további programokat, segítséget a telepeken.....	126
1. táblázat A telepek alapvető jellegzetességei.....	32
2. táblázat A Máltai Szeretetszolgálat és egyéb szervezetek által Őrkőn helyben nyújtott szolgáltatások	39
3. táblázat A magyarországi és a romániai teleptipológia összehasonítása és a programhelyszínek besorolása	50
4. táblázat A Jelenlét programokon belül zajló intézkedések és a telepek problémáinak összefüggései	53
5. táblázat A Jelenlét elvek érvényesülése a telepi munkában	63
6. táblázat A családkövetésbe bevont családok száma	66
7. táblázat A családkövetés során észlelt elmozdulások a családok attitűdjében és pozíciójában, 7 dimenzió szerint	68
1. térkép A kísért beavatkozások helyszínei.....	15

Vezetői összefoglaló

Kutatásunknak két fő célja volt: egyrészt a közép-kelet-európai romák felzárkózását és társadalmi integrációját elősegítő, kipróbált jó gyakorlatok összegyűjtése, másrészt pedig négy magyarországi és négy romániai romatelepen zajló program kísérése¹, valamint – a romániai telepek esetében – a közösségek társadalmi helyzetének pontos feltárása egy kvantitatív adatgyűjtésen keresztül.

A kutatásba bevont nyolc terep gyakorlatilag nyolc „külön világ”: elhelyezkedésük, fizikai állapotuk, lakosság számuk, a településen belül elfoglalt helyük és státuszuk, méretük, lakosságösszetételük, kialakulásuk, az elérhető szolgáltatások köre – megfejlve a magyarországi és a romániai jóléti és önkormányzati rendszerek eltéréseivel – változatos képet mutat. Nemcsak a problémák halmozódása, hanem azok eltérő konstellációja is szembeötlő.

Ugyanakkor feltárásra került néhány olyan kulcsterület, amely minden telepen többé-kevésbé meghatározó a családok stratégiájának, perspektívájának, életlehetőségeinek alakulását illetően. Megfelelő kezelés hiányában ezeken a területeken vagy egyáltalán nem, vagy csak elenyésző mértékben várható elmozdulás. Tudatában vagyunk azonban annak is, hogy rövid időtávon – a probléma súlyosságához mérten – a beavatkozások hatásai értelemszerűen csak csekély mértékűek lehetnek. Ezek a területek a következők:

1. eladósodás – adósságspirál;
2. kölcsönök;
3. korai gyermekvállalással kapcsolatos problémák;
4. munkajövedelmek és munkavállalással kapcsolatos kiszolgáltatottság;
5. gyermekek iskolázásáról való lemondás;
6. rossz egészségügyi helyzet;
7. függőségek (alkoholizmus, dohányzás, szerencsejáték, drogok);
8. lakás rossz állapota;
9. családi konfliktusok, ellentétek, krízisek;
10. kriminalitás (prostitúció, büntetések, börtönben lévő családtagok).

Az egyes teleptípusokon a Jelenlét program-komponensek elindítása, szervezése több hasonlóságot is mutat, ami talán kevésbé a telepek típusára, mint inkább a Jelenlét „megérkezésére” és a módszertan alapvetéseire vezethető vissza. Az egyes telepeken – a szociális munkásokkal történő kapcsolatfelvételen kívül – némi időbeli eltéréssel indultak be a programok, és a telepek tekintetében más és más hangsúly érvényesült ezekben is – részben a feltárt problémák, részben a rendelkezésre álló erőforrások, valamint a projektet megelőzően már elindult, vagy legalábbis tervezett tevékenységek tekintetében.

A területi esettanulmányok rámutatnak, hogy a Jelenlét program „alapsomagján” túl különösen kívánatos lenne a minden településen jelenlévő drog, női bántalmazás, korai gyermekvállalás, és a magyar terepek szinte mindegyikén jelentős családból való kiemelés problémájának kezelése (ez gyakorta a bántalmazás, a szenvedélybetegség és lakhatási szegénység hármasa miatt következik be). Ennek érdekében a szakmai stábok módszertani fejlesztése mellett a külső szereplők bevonása is

¹ A kutatásban résztvevő települések/telepek: Szatmárnémeti (RO), Veszprém (HU), Kisiratos (RO), Tarnabod (HU), Bihardiószeg (RO), Miskolc/Lyukóvölgy (HU), Sepsiszentgyörgy/Őrkő (RO) és Tatabánya (HU).

hasznos lehet (részben a kompetenciák bővítése, részben pedig a szervezeti szerepek keveredésének megelőzése miatt).

A kérdés az, hogy mikor érhető el áttörés abban, hogy a „napi gondok megoldásáról” a jövőre vonatkozó, nagyobb ívű együttműködéseket igénylő célokra helyeződjön át a Jelenlét program hangsúlya. A tapasztalat az, hogy a nagyobb forrásigényű támogató szolgáltatások (pl. adósságkezelés, lakásfelújítás, munkaerőpiaci programok) nem tudtak elindulni, és adott esetben olyan telepeken is megtorpanhattak, ahol már több éve fut a Jelenlét program. Az is látszik, hogy a következő generációknál a mélyszegénység újratermelődésének megelőzése érdekében a gyerekekre irányuló programokat szisztematikusan kell egymásra építeni, és a tanoda programokon belül tudatosabban kell koncentrálni a középiskola sikeres elvégzését támogató beavatkozások kialakítására.

Bemutattuk, hogy a beavatkozások sikerének a feltétele a Jelenlét programok változatos célcsoportokra szabott tevékenységeinek logikai összekapcsolódása. Ugyanakkor a legtöbb, strukturális problémából vagy egyenlőtlenségből és diszkriminációból fakadó probléma nem oldható meg azzal az egyéni esetkezeléssel, a családok segítségével, esetleg közösségi fejlesztésekkel (ezek még kisléptékben működnek), amire jelenleg a legtöbb program épít.

A tereptapasztalatok alapján a helyi társadalmi szövetek is eltérő erősségűek a telepeken. Mivel ezek a hálózatok és kapcsolatrendszerek tartják fenn az egyes telepeken belül az uzorát, adott esetben a drog forgalmazását, sőt, szélsőséges esetben a munkaközvetítésnek „csomagolt” emberkereskedelmet (gyulázás, franciázás), és a normatív értékrendet is ezek termelik rendre újra (beleértve a lányok szöktetését, korai gyermekvállalását, családon belüli bántalmazás elfogadottságát), ezért nagyon fontos ezek gyengítése, lassú felszámolása. Több helyen egyelőre a békés egymásmellettiesség jegyében vesz tudomást a Máltai Szeretetszolgálat az alternatív társadalmat strukturáló érdekcsoportokról, ugyanakkor hosszabb távú elköteleződés esetén ezeknek a megszüntetése lenne a kívánatos, például annak érdekében, hogy egyes mobilitási utak megnyíljanak, a családok stratégiái is stabilabbá váljanak, a tervezés felé elmozduló attitűdök érvényesüljenek. Ebből a szempontból elengedhetetlen a helyi közösségek zártságának oldása az egyének és a helyi közösség külső kapcsolati hálójának létrehozásában nyújtott aktív támogatás révén.

Ahhoz tehát, hogy a Jelenlét módszer, mint komplex, diagnózisalapú felzárkózási program további marginalizált közösségekre kiterjesztve hatékonyan működhessen, szükség van a következő építőkövek szisztematikus összerendezésére:

A Jelenlét program kiterjesztésének építőkövei

1. BIZTONSÁGOS TÉR	2. KRÍZISCOMAG	3. HÁTRALÉKKEZELÉS	4. FOGLALKOZTATÁS SEGÍTÉSE	5. HOZZÁFÉRÉS MINŐSÉGI HUMÁN SZOLGÁLTATÁSOKHOZ
6. SZERVEZETEK KÖZÖTTI KOOPERÁCIÓ	7. CSALÁDOK STABILIZÁLÁSA	8. PREVENCIÓ	9. SZABADIDŐ ÉS TANODA	10. KORAI GYERMEKVÁLLALÁS MEGELŐZÉSE
11. KISGYERMEKKORI FEJLESZTÉSEK	12. LAKHATÁS	13. LEGSZEGÉNYEBBEK ELÉRÉSE	14. KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS	15. TÖBBSÉGI TÁRSADALOM ÉRZÉKENYÍTÉSE

Ezek részletesen:

1. BIZTONSÁGOS TÉR

1. A megfelelő méretű és szükséges funkciókat magában foglaló, a közösség életritmusához illeszkedő nyitva tartású, biztonságos közösségi tér biztosítása, amely folyamatosan és fenntartható módon alakítja a „kínálatát” a célcsoportok szükségleteinek megfelelően, és amely rendszerszerűen és szervezeten biztosít érintkezési felületet nem telepi gyerekekkel, fiatalokkal, segítve a hiányzó szociális kompetenciák fejlesztését és a hosszabb távon hasznos szociális érintkezési formák elsajátítását.

2. KRÍZISCSOMAG

2. Kríziskezelési csomag biztosítása annak érdekében, hogy a biztonságos otthoni környezet kialakításának segítségével túl mindig lehetővé váljon a köznevelésben való részvétel és a munkába való eljutás.

3. HÁTRALÉKKEZELÉS

3. A hátralékkezelés beindítása, hogy a formális munkavállalás és a hétköznapok tervezhetősége is opció legyen, ehhez jogi és pénzügyi segítségnyújtás szervezése, biztosítása.

4. FOGLALKOZTATÁS SEGÍTÉSE

4. A munkaerőpiactól való távolság csökkentését szolgáló személyre szabott segítség szervezése és biztosítása.

5. HOZZÁFÉRÉS MINŐSÉGI HUMÁN SZOLGÁLTATÁSOKHOZ

5. A hiányzó humánszolgáltatások elérésének segítése, ide értve a minőségi oktatás hozzáféréseinek biztosítását.

6. SZERVEZETEK KÖZÖTTI KOOPERÁCIÓ

6. Együttműködés kialakítása és megerősítése a családok életében jelenlévő többi szolgáltatóval és szervezetekkel, közös stratégiai gondolkodásra építve.

7. CSALÁDOK STABILIZÁLÁSA

7. A családok stabilizálása a közösségi szociális munka és közösségi terápiás eszközeivel, szülői és női programokra építve.

8. PREVENCIÓ

8. Prevenációs munka biztosítása, főképp a családon belüli bántalmazás, devianciák (addikciók, prostitúció, csicska, bűnözés) megelőzése érdekében, valamint ezek kezelése külső erőforrások bevonásával.

9. SZABADIDŐ ÉS
TANODA

9. A tanoda jellegű szolgáltatás és a szabadidős tevékenységek (sportok) szervezése, több korosztálynak megfelelően kialakítva.

10. KORAI
GYERMEKVÁLLALÁS
MEGELŐZÉSE

10. A korai gyermekvállalással kapcsolatos prevenciók tevékenységek intenzív szervezése.

11. KISGYERMEKKORI
FEJLESZTÉSEK

11. A kora- és kisgyerekkori fejlesztéssel kapcsolatos tudatosság fejlesztése, infrastrukturális körülmények biztosítása – akár a családi otthonokban is.

12. LAKHATÁS

12. Az épített környezetre vonatkozó beavatkozások facilitálása, felújítások szervezése, megfizethetőség javítása előrefizetős órák telepítésével, helyi települési támogatási rendszerekre támaszkodva.

13. LEGSZEGÉNYEBBEK
ELÉRÉSE

13. A legrászorultabb családok elérése és fokozatos bekapcsolása a programokba.

14.
KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS

14. Szisztematikus közösség-szervezés és közösségi szociális munka biztosítása a kezdetektől a közösségben uralkodó negatív erőviszonyok felszámolása érdekében.

15. TÖBBSÉGI
TÁRSADALOM
ÉRZÉKENYÍTÉSE

15. A többségi társadalom érzékenyítése, az előítéletesség és a diszkrimináció lebontása. A helyi közösségek zártságának oldása, a külső kapcsolatrendszerek kiépítése és megerősítése.

A terepszemléletű szociális munkának az újrászervezése ezek mentén az építőelemek mentén biztosíthatja, hogy a Máltai Szeretetszolgálat tevékenységei a telepeken élők életében valóban sorsfordítók legyenek, és hogy az alapvető kríziskezelésen túl perspektívát tudjanak nyújtani a lakosoknak, akik saját erejükből nem tudnának kitörni a nyomorból és a szélsőségesen kiszolgáltatott élethelyzetekből.

1 Bevezető

2018. elején indult el az EFOP-1.12.1-17-2017-00008 „Hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felzárkózásának elősegítése és az ezzel kapcsolatos magyarországi szakmai tudás gyarapítása a Kárpát-medence szomszédos országaival együttműködésben végrehajtott módszertani fejlesztések és tapasztalatcsere által” nevű program (továbbiakban TF projekt), összekapcsolva négy magyarországi és négy romániai települést, és azon belül a cigánytelepeken dolgozó szakmai stábok életét. A határon átnyúló projekt egyik célja a közép-kelet-európai romák felzárkózását és társadalmi integrációját elősegítő, kipróbált jó gyakorlatok összegyűjtése volt, elsősorban a Jelenlét módszertan kiterjesztésével, a másik cél pedig a nyolc telepen (vagy településen) zajló programok kísérése, valamint a romániai telepeken egy kvantitatív adatgyűjtésen keresztül a közösségek társadalmi helyzetének pontos feltárása. E két nagy feladattal kapcsolatos tapasztalatok összegzésére vállalkozunk ebben az összefoglaló tanulmányban.

A hároméves projekt során a telepi szociális munkások a beavatkozások széles palettájáról „válogatva”, a helyi igények és lehetőségek fényében valósítottak meg olyan beavatkozásokat, mint pl. az adósságkezelés és a foglalkoztathatóság elősegítése, Elsősegély Pont létrehozása, közösségi programok szervezése és közösségi szolgáltatások biztosítása, nőknek és fiataloknak szóló prevenciók programok. Mindezek a beavatkozások egy sor hosszú távú célt szolgálnak: a felnövekvő nemzedék társadalmi beilleszkedésének és elfogadásának javítása, a szegregált telepi közösség számára használható ismeretek és tudások átadása, szemléletformálás a kisebbségi és a többségi társadalom körében. A programok elsősorban a gyerekeken keresztül „érkeztek meg” a családok életébe.

A projekt abból indult ki, hogy bár a szegregált telepeken rendszerint hasonló problémákkal találkozunk, ugyanakkor a különböző kihívások miatt egyedi megoldásokra, vagy legalább is ezek helyhez igazított konstellációjára van szükség. Ezért az első résztanulmányban – a joggyakorlatok áttekintésében – arra törekedtünk, hogy bemutassuk az adott helyszíneken kipróbált és bevált gyakorlatok kulcsfontosságú, és egyben átvihető komponenseit.

Második feladatunk – amely egyben ennek a tanulmánynak a fókuszja, azaz a terepi munka követése és az adatfelvétel – ezeknek a gyakorlatoknak a telepi közösségek életére gyakorolt hatásának feltárása volt. A „követés” során intézményi interjúk, tereplátogatások, kiválasztott családok követése, a családok életéről való konzultációkon keresztül gyakorlatilag a szociális munkások követése, rajtuk keresztül pedig a helyi beavatkozásokba való betekintés szolgált adalékkul. Ez a már helyben elfogadott szakember-stáb lett végül a kérdőíves adatfelvételt végrehajtó csapat is, a COVID-19 miatti lezárások feltételrendszeréhez illeszkedve. Segítségükkel – rugalmas kérdőívezés módszerét alkalmazva –, a négyből három romániai telepen reprezentatív adatfelvételre épülő részletes társadalmi helyzetképet tudtunk rajzolni, míg a negyedik telepen gyakorlatilag a programba bevont teljes célcsoport helyzetét is feltárhattuk.

Az összefoglaló tanulmány sorra veszi az elmúlt mintegy másfél évnyi szoros együttműködés kutatási eredményeit: a következő fejezetben a Jelenlét program és az akciókutatás összefoglalása, a keretfeltételek és főbb hipotéziseink olvashatók. A harmadik fejezetben a nyolc vizsgált telep alapjellemzőit foglaljuk össze. A negyedik rész a terepeken zajló Jelenlét programok összefoglalása. Az ötödik részben olvasható a programok értékelése néhány előre rögzített dimenzió mentén. A következtetéseket összegző fejezetben kiemeljük azokat a tapasztalatokat, amelyek kulcsfontosságúak a Jelenlét program kiterjesztése szempontjából. Tanulmányunk részét képezi továbbá a kutatás módszertanának összefoglalása, benne a családkövetés módszertanának leírása és a kérdőíves felvétel

tapasztalatai, valamint a területi esettanulmányok struktúrájának ismertetése. Külön fejezetben foglaljuk össze a kvantitatív adatfelvétel néhány kulcseredményét. A mellékletben olvasható a családkövetés adatgyűjtési eszköze², a szakértői interjúk listája és a helyi programok összesítő táblázata. Külön függelékben közöljük a nyolc területi esettanulmányt, az interjúk összefoglalását, a családkövetés anonimizált dokumentumait, valamint a kvantitatív adatgyűjtés kérdéssorait, mintaleírásait.³

2 A Jelenlét program és az akciókutatás összefoglalása – a keretfeltételek és főbb hipotézisek

Mára a Magyar Máltai Szeretetszolgálat (MMSZ) szociális munkájának alapfogalmaként a köztudatba bevonult diagnózisalapú, komplex felzárkózási Jelenlét program több mint 60 telepen jelenti a nyomorban élő közösségek folyamatos segítségét, kísérését. A diagnózisalapú megközelítés fontos eleme, hogy a gyermekekre fókuszál, a fogantatástól egészen a foglalkoztatásig, rajtuk keresztül pedig a családok életére, a közösségek erőforrásaira is hat.

A terepszemléletű szociális munkára építve az MMSZ hiánypótló tevékenységeket végez, mind a hiányzó szolgáltatások elérhetővé tételén, mind pedig azoknak a szolgáltatási igényeknek a feltárásán keresztül, amelyek a telepeken élők életében sorsfordítók lehetnek, de legalábbis alkalmassá teszik a helyben dolgozó szociális munkásokat és a tágabb intézményi környezetüket arra, hogy az alapvető kríziskezelésen túl perspektívát tudjanak nyújtani a lakosoknak, akik a saját erejükből, ezekből az élethelyzetekből nem tudnának kitörni.

A 2019 nyarán elkészült jógyakorlat-áttekintés rámutatott, hogy a program módszertana egy, az elmúlt másfél évtized alatt közvetlenül a telepi szociális munka során kialakult technikákból nőtt ki. Fontos kiemelni, hogy a terepek különbözősége, a megoldandó problémák sűrűsége, a telepiek és a helyi többségi társadalom (ha egyáltalán van) viszonya, az ellátórendszer dinamikus változásai, a telepekre begyűrűző gazdasági-társadalmi folyamatok mind befolyásolják a Jelenlét módszertanának tartalmát, eszközrendszerét, és nem utolsósorban a céljait is.

A legnagyobb közös nevező az egyes terepi programok céljai között, hogy úgy váljanak élhetőbbé a telepek, hogy egy-egy telep életét hosszú távon elköteleződve, azaz nem azonnali változást várva kísérje-segítse a terepen zajló szociális munka. Gyakorlatilag a napi tevékenységek összerendeződése az, amely egy adott telep esetében kiadja a Jelenlét program tartalmát. Ezeknek a tevékenységeknek egy része rögtönzésre, azonnali reakciókra, krízisek kezelésére épül, ami egyúttal mind a közösség, mind a családok korábban felállított diagnózisának felülvizsgálatával, folyamatos kiigazításokkal végezhető csak el. Mivel a Jelenlét program helyi diagnózisokon alapuló beavatkozásokat igényel, ezért mindenhol más formát ölt. Az egyes településeken zajló munka tehát rendkívül változatos, ahogy az is, hogy milyen szolgáltatástípusokat milyen ütemezéssel és intenzitással indítanak be a helyi munkatársak. Mindez természetesen azzal is összefügg, hogy az adott településen melyek azok a szolgáltatók, hatóságok, helyi döntéshozók, civil szervezetek, egyházi szereplők, amelyekkel együtt lehet vagy kell működni.

² Az anonimitás megőrzése érdekében az eredeti neveket megváltoztattuk.

³ Az interjúk összefoglalása nem nyilvános dokumentum, a családkövetés anonimizált dokumentumai kutatás céljára, kérelemre hozzáférhetőek.

A Jelenlét program hatásait kutatva – illeszkedve magához a programnak a jellegéhez – egy olyan módszertanhoz nyúltunk, amely azt is tudja kezelni, hogy mind a problémák, mind a rájuk adott válaszok dinamikusak. Ennyiben tehát – részben – az akciókutatás alapjaihoz nyúltunk vissza, éppen azért, hogy feltárjuk azt a fejlődési folyamatot, amely a terepek és a telepki családok életébe egyre pontosabb betekintést nyújtó szociális munkások módszereiben és eszköztárában érhető tetten. Ennek érdekében adatgyűjtési-kutatási eszközként egy családkövetési módszert dolgoztunk ki, amely során a terepi szociális munkásokkal párbeszédben állva tudtuk megfigyelni nem csak a családok életében, a nyújtott programokban való részvételükben beálló változásokat, hanem a velük egyre szorosabb bizalmi kapcsolatot kiépítő szociális munkások által működtetett „csomag” módosulásait is nyomon követhettük.

Kutatásunk keretfeltételeit nagyban befolyásolta a 2020 koratavasán kitört koronavírus-járvány. Ameddig és amikortól lehetett, a kutatócsoportunk is bejárta a telepeket, és számos interjút vettünk fel intézményekkel, politikusokkal és a Jelenlét programban tevékenykedő szociális munkásokkal – valamint családokkal is. Ugyanakkor kizárólag a terepi stábokra kellett hagyatkoznunk akkor, amikor a kutatás egy további elemeként három telepen reprezentatív, egy telepen pedig a célcsoportot teljes mértékben lefedő kvantitatív adatfelvételt szerveztünk az ún. rugalmas kérdőívvezetés módszerével. Ennek keretében 100 háztartás és 215 személyi kérdőív került lekérdezésre, melyek segítségével sikerült feltárni a telepki családok demográfiai, lakhatási, egészségügyi és munkaerőpiaci helyzetét, mobilitási szándékait, valamint a Jelenlét programban való részvételüket. A kérdezés szervezésekor a terepi szociális munkások által kialakított bizalmi viszonyra építettünk: tudtuk, hogy a válaszmegtágadás az ismerős kérdezővel szemben kisebb lesz, és arra is építhettünk, hogy esetükben a hiányos válaszok aránya is csökken. Mindemellett mindegyik terepen akadtak nehézségek, és a COVID-19 miatti feszültségek sem kerültkék el a helyi családokat és a terepi munkásokat. A visszajelzések alapján azonban elmondható, hogy a lekérdezést a várakozásainkat felülmúló gördülékenységgel sikerült megvalósítani.

A kutatásunk tervezésekor megfogalmaztunk néhány alapvető hipotézist a nyolc telepen folyó (ebből négyben éppen csak beinduló) Jelenlét program kapcsán. Ezek a következők voltak:

1. A Jelenlét program elsősorban a családok hétköznapi gondjainak kezelésére szorítkozik, és ennek a feloldása-kibővítése csak a családokkal kialakuló szoros bizalmi kapcsolat alapján lehetséges. Ehhez ugyanakkor a gyermekekre épülő munkán túlmutató programok és szolgáltatások beindítása szükséges, ami egy idő- és erőforrásigényes feladat.
2. A telepek különbözőségéből és a stábok összetételéből adódóan a négy előre kijelölt teleppáron megvalósuló fejlesztések eredményei nem összehasonlíthatók. Mivel a két ország önkormányzati rendszerei, szolgáltatásszervezési megoldásai, a helyi stáboknak a felzárkózási politikákhoz való illeszkedése merőben eltérő, csakúgy, mint a telepek kiinduló helyzete, így a „teleppárok” nem megfeleltethetők. Ettől függetlenül az egy-egy helyen kidolgozott technikák és jógyakorlatok átültethetők.
3. A Jelenlét program egyes komponenseinek szinergiája csak akkor érvényesül, ha a telepekkel kapcsolatban van egy stratégiai célrendszer, amellyel egyetértenek, és amelynek a megvalósításában a helyben dolgozó szervezetek (beleértve az önkormányzatot) is részt vállalnak. Ehhez az is elengedhetetlen, hogy biztosított legyen legalább a kulcstevékenységeknek a fenntarthatósága, pl. intézményesülés vagy/és önkéntesség által.
4. A Jelenlét program stábjai a telepek belső társadalmi hálózatait, azok (néhol kontraproduktív) hierarchiáját csak kivételes esetben tudják megbontani, ugyanakkor ennek hiányában csak külső erőforrásként vannak jelen a telepek életében, miközben a belső erőforrások kiaknázása nehézkes.

A hipotézisek vizsgálatához a következő kutatási kérdések megválaszolását tűztük ki célul:

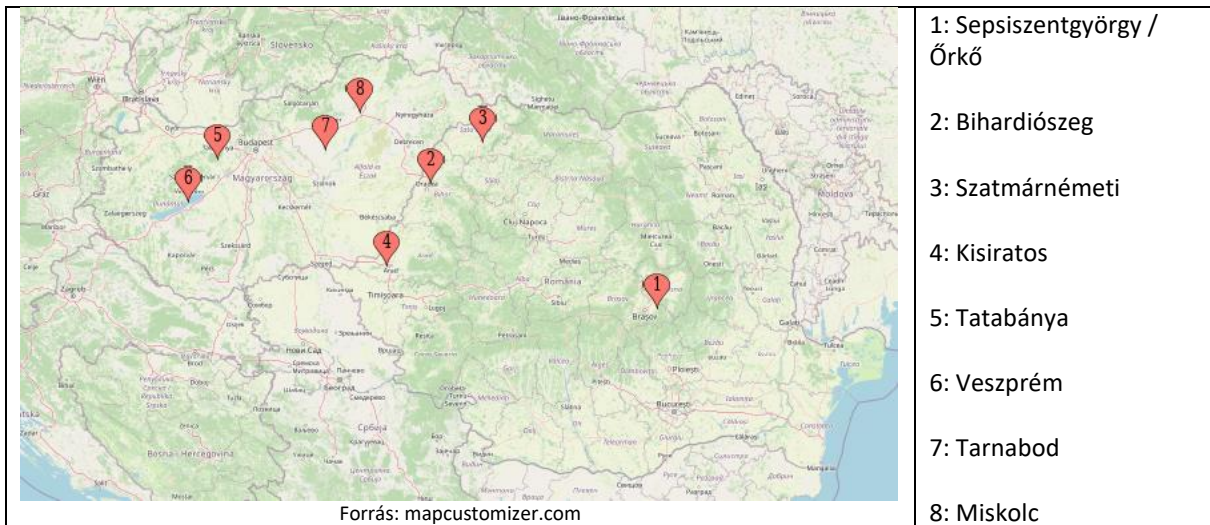
1. Melyek a településen/telepen halmozódó szociális problémák, amelyek a jelenlegi ellátó- és támogatási rendszerben (oktatás, lakhatás, egészségügy, munkaügy stb.) jól kezelhetők, avagy nem kezelhetők?
2. Melyek azok az ellátórendszerbeli hiányosságok, amelyek a szegénység és kirekesztettség (újra)termelődéséhez hozzájárulnak, és amelyeket a Jelenlét program kezelni tud és kíván, és melyek pótlását nem tudja teljesíteni?
3. A települések fejlődésébe, valamint a társadalmi integrációs folyamatokba mennyiben tudtak bekapcsolódni a telepek, és ha nem, akkor miért nem?
4. Milyen belső erőforrások és szervezeti kapacitások vannak jelen a telepen, ezek milyen összetettségű problémákat tudnak kezelni, milyen együttműködések mentén?
5. A Jelenlét program helyben történő megvalósításának milyen tapasztalatai vannak: milyen nehézségek merültek fel a program indítása, kiterjesztése, a családok bevonása, a társszervezetekkel való együttműködés során? Mennyiben kellett újratervezni máshol már bevált programokat?
6. Milyen változásokat generál a program a családok szintjén és a telepek szintjén?
7. Milyen, a nagyobb társadalmi folyamatokkal kapcsolatba hozható hatásokra kell választ találnia a helyi programoknak, pl. eltérni az eredetileg tervezett programoktól/támogató szolgáltatásoktól (azaz mennyiben kell és tud adaptálódni helyben a program és a stáb)?

A kutatási kérdések megválaszolásához több helyi interjú, a stratégiai dokumentumok vizsgálata, továbbá helyi adatgyűjtések szolgáltak adalékkul. Ezek segítségével a projekteket és a helyi segítő beavatkozásokat azok folyamatában is tudtuk vizsgálni. A kutatásunk részletes módszertani leírása a 7. fejezetben olvasható.

3 A Jelenlét programban részt vevő telepek bemutatása

A kutatásba bevont nyolc terep gyakorlatilag nyolc „külön világ”: elhelyezkedésük, fizikai állapotuk, lakosság számuk, a településen belül elfoglalt helyük és státuszuk, méretük, lakosságösszetételük, kialakulásuk, az elérhető szolgáltatások köre – megfejelve a magyarországi és a romániai jóléti és önkormányzati rendszerek eltéréseivel – változatos képet mutatnak. Az alapvető jellegzetességeket ebben a fejezetben foglaljuk össze, rámutatva a telepek kialakulásával összefüggő mai problémákra, valamint a Jelenlét program „megérkezésének” körülményeire, valamint – ahol már régebb óta jelen volt a Máltai Szeretetszolgálat magyarországi vagy romániai szervezete – ott a tevékenységek kulcselemeire. A következő fejezetekben összefoglalt területi esettanulmányok a tanulmány függelékében olvashatók.

1. térkép A kísért beavatkozások helyszínei

3.1 Bihardiószeg

Diószeg egy magyar település, melynek már évtizedekkel ezelőtt volt egy románlakta része, és elszórtan, itt-ott laktak benne romák is. Később kialakult több összefüggő cigánylakta rész is. Az egyik ilyen pl. a „Sziget”, ahol kezdetben csak a hátsó utca volt a romáké, másik az úgynevezett „Dögtér”, amely a döngkút melletti terület. A két telepen két különböző roma csoport lakott. A harmadik telep, a Libertatii utcai részen, egy elszigetelt közösség. A Jelenlét program előtt senki nem foglalkozott velük, sem az önkormányzat, sem bármilyen egyházi vagy civil szervezet. Az oktatási és egészségügyi mentorok kijárnak néha a telepre, ők eddig is segítették a közösséget, de mozgásterük erősen korlátozott és (különösen az oktatási mediátor esetén) előítéletekkel terhelt.

A Libertatii utcában élő roma családok eredetileg a kiöregedett magyar emberek házait vásárolták fel alacsony áron, így tudtak beköltözni a faluba még 1975-1985 között, amikor a kommunista iparosítás a városba „csalogatta” az embereket – és a jobb élet reményében, aki tehetett, a városokba költözött. Emellett önkényes területfoglalások is történtek, és a romák lakta részen a házak jórészt engedély nélkül épültek: egy telken gyakran ma is több család is lakik. Így alakult ki ez a kis közösség a temető mellett, mely teljesen elszigetelődött nem csak a falu magyar részétől, hanem a másik két teleptől (a Szigettől és a Dögtértől) is, mivel hamar megkapta azt a stigmát, hogy a közeli földekre lóval-szekérrel kijáró családok nem tisztelték mások tulajdonát.

Ahogy a rendszerváltáskor megnyíltak a határok, sok diószegi roma családból mentek külföldre dolgozni, és jó tapasztalattal tértek vissza. Vannak, akik igyekeznek saját otthonot teremteni, s azt egyre szépítik, megbecsülik. Ez látszik az utcaképen is: főleg a Szigeten vannak takaros házak, szépen rendben tartva. A helyi vélekedés szerint ez a mobilitás tovább mélyítette a diószegi romák közötti törésvonalakat, mégpedig a munkához való hozzáállás mentén.

Összehasonlítva a település másik (jóval nagyobb) roma telepével, a Szigettel, a Libertatii komoly hátrányokkal rendelkezik, amit tovább erősítenek az intézmények előítéletei. A mélyszegénység jelei jól láthatóak, sokkal kevesebb „konzolidált” roma családról szólnak a beszámolók, mint a nagyobbik telepen, a kitörés nehezebb, a gyerekek az interjúalanyaink megítélése szerint „nevetlenebbek”,

rosszabb képességűek és magatartásúak, mint a szigeti gyerekek. A tereplátogatások adatgyűjtése alapján a másik két telephez képest mind az itt lakók számát (kb. 400 fő), mind az életkörülményeket tekintve középső helyen van. A Sziget nevű (legnagyobb) telep több figyelmet kap a Hivatal és az intézmények részéről, fejlesztések tekintetében is prioritást élvez, a Libertatii utcával azonban eddig senki nem foglalkozott. Az intézményrendszer mechanizmusai itt csak erősítik a kirekesztettséget.

A program tehát a nulláról indult 2018 márciusában. A Jelenlét Pont négy összenyitott konténerben lett kialakítva egy korábbi illegális szeméttlerakó helyén. Mivel itt korábban semmi nem volt, az elért eredmények nagyon látványosak. A munkát segítette, hogy egy kompakt és jól kezelhető közösségről van szó, vidéki – mezőgazdasági – környezetben. A széleskörű tanácsadói tevékenységek, a higiénias feltételek biztosítása, az elsősegély, az adományosztás mellett itt megjelennek a közösségi szellem első jelei, kiépült a bizalom, és az esetkezelésen túlmutató szociális segítség zajlik. Mindemellett kiemelt szerepet kap a gyermekekkel való foglalkozás, a délutáni fejlesztő programok és a játszóbusz. Ugyanakkor a hosszabb távú stratégiai tervezés még nem elég erős, az intézkedések nagyrésze tűzoltás és kríziskezelés jellegű, de mindenképpen kialakultak az alapok: a bizalom kiépült, az intézményi kapcsolatok erősödtek és elkezdődött az önkéntestoborzás is.

A munkát nehezítő tényező, hogy az önkormányzati hivatal hozzáállása a programhoz továbbra is ambivalens. Örülnek, hogy a Málta megérkezett egy olyan terepre, amivel eddig senki nem foglalkozott, kihasználják az új lehetőségeket, de ha a helyi munkatársak konkrét segítséget kérnek, akkor az önkormányzati rendszer lassúnak, átláthatatlannak, megbízhatatlannak mutatkozik. Ez komoly nehézségeket vet fel a program folytatásával kapcsolatban.

A családkövetésbe bevont öt család életének „nyomon követése” mind a helyi munkatársaknak, mind nekünk sokat segített abban, hogy jobban megértsük a telepen zajló folyamatok dinamikáját. Mivel az egész utca egy nagy család (bonyolult rokonsági hálókön keresztül szinte mindenki kapcsolódik mindenkihez), a munka folyamán nem csak erre a néhány családra, hanem az egész telepre sikerült rálátni.

3.2 Kisiratos

Kisiratoson nincs klasszikus értelemben vett „telep”. A Málta látókörébe eső családok a településen egymás közelségében, de nem térben elkülönülten laknak a többi lakostól – bár kétségtelenül az érintett családok házainak a megközelítése foghíjasabb telekstruktúrán és rosszabb minőségű burkolatú utakon történik.

A polgármester asszony beszámolója alapján roma családok régóta vannak a faluban. Ők elsősorban zenész magyar cigány családok voltak, tapasztottak, téglát égettek, és „akkor is azon az utcavégen laktak, mint most.” A közbeszéd szerint egyetlen „erőszakosabb” család volt, még a 70-es években, a faluban, de egy halálos kimenetelű incidens után összefogott a falu, és azt a családot elűldözték. Most újra vannak betelepülések: többen már az itt élő rokonukhoz jöttek. A gyerekek ide járnak iskolába, beilleszkedtek.

A település tapasztalata, hogy vannak roma lakosok, de megpróbálták felzárkózni, és van, aki a faluközpontban vett házat: ott is megpróbálnak olyan körülményeket teremteni, ami átlagos. Vegyesházasságok is vannak – a falu közössége elfogadó. A faluban vannak sátoros Gábor cigányok, akik adott időszakban átmenetileg megjelennek, majd visszatérnek Kelet-Romániába.

A Málta egy olyan településre „érkezett meg” a Jelenlét programmal, amelyen beágyazott volt, jól körülhatárolt szerepe, kompetenciái, együttműködései voltak. Ezt a kört tágította ki a Málta akkor, amikor kilépett az idős/fogyatékos ellátásból és a gyerekek felé fordult az „afterschool”/tanoda jellegű szolgáltatás beindításával. Ez egybevág az iskola támasztotta igényekkel, amely egyrészt a csökkenő gyerekszám, másrészt a romló tanulási eredményesség miatt jól fogadta a korrepetáló-felkészítő támogatást.

3.3 Sepsiszentgyörgy – Őrkő

A Sepsiszentgyörgy-Őrkőn kialakult roma telep volt a Romániai Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjának egyik célterülete. Az őrkői telepen mintegy 1800-2000 fő él súlyos anyagi, lakhatási és társadalmi deprivációtól sújtva. A Málta 2015-től van jelen a telepen, egy, a női problémákra fókuszáló esélynövelő program kapcsán. Mikor a Málta megérkezett az őrkői telepre, több egyházi és civil szervezet, illetve intézmény is már régóta működött ott, a Máltának tehát egy meglévő szolgáltatási rendszerbe kellett beillesztenie a saját tevékenységeit.

Az őrkői cigányság egy tradicionális, zárt közösséget alkot, amelyből nehéz kitörni, de a közösségbe a szervezeteknek is kihívás bejutni és elfogadtatni magukat a telepiekkel. A telep a város szélén, egy domboldalon helyezkedik el, jól elkülönülve a város többi részétől. A telepen az ott élőknek nincsen legális lakhatási jogviszonyuk, ami jelentős akadálya a telep fejlesztésének, és aminek következményeként kritikus lakhatási és higiéniai viszonyok uralkodnak. A közművek szinte teljes hiánya jellemzi a telepet: nincs vezetékves víz és csatornarendszer, és az áramhoz is csak illegálisan jut hozzá a többség. A lakások túlnyomórészt egyszobás és túlszűfolt építmények.

A telepen élők körében magas a munkanélküliség, és a családok többsége rendszertelen alkalmi munkából, napszámból és támogatásokból él. A telepiek nagy részének a nyolc osztálya sincsen meg, a korai iskolaelhagyás jelenleg is nagy probléma, akárcsak a korai gyerekvállalás; nem ritka, hogy a lányok 14 évesen szülnék. Az emberek egészségügyi állapota nagyon rossz, az átlagnépességhez képest jóval fiatalabban halnak. Bár több intézmény (pl. helyi óvoda és iskola) és segítő szervezet is működik a telepen, a meglévő szolgáltatások humán- és infrastrukturális kapacitása jelentősen elmarad a szükségestől.

A Málta Jelenlét programjának elsődleges célcsoportja a gyerekek, fiatalok és családjaik: az ő életükben kíván olyan változásokat generálni, amely hozzásegíti őket a szegénységből való kitöréshez és a társadalmi integrációhoz. Az egyik legfőbb eredmény, hogy a Málta szolgáltatásai a telepiek körében ismertek és elfogadottak lettek, beépültek a telepi gyerekek és családok egy körébe az életébe. A program során kezdeti klienskört sikerült megháromszorozni (kb. 90 fő a közvetlenül a rendszeresen szervezett programokban a kliensi kör). A hátránykompenzáló, az óvodáskortól a kamaszkorig terjedő csoport és közösségi foglalkozások megfelelően reagálnak az egyes korcsoportú gyerekek igényeire, és segítik a rendszerességet, a tanulás fontosságához kapcsolódó értékrend kialakítását. A korai iskolaelhagyás megelőzése és a továbbtanulás ösztönzése érdekében a Málta újabb beavatkozást alakított ki, a célzott egyéni fejlesztéseket is megkezdte, és próbál a helyi iskolával szorosabb együttműködést kialakítani. A női program keretében a lányokra, terhes nőkre irányuló, a korai gyerekvállalást megelőző, illetve a tudatos gyereknevelést célzó programok tovább folytatódtak és szervesen beépültek a Málta helyi Jelenlét programjába.

A családokkal való szociális munkában a családgondozói munkát sikerült elmélyíteni a családok egy szélesebb körével (mintegy 50 családdal). Ez elsősorban tanácsadást (ügyek intézésének,

szolgáltatásokhoz való hozzáférésnek a segítségét) illetve a krízishelyzetek, családi konfliktusok kezelését jelenti. Alkalmanként segítik az álláskeresést és az adósságokkal kapcsolatos problémák megoldását is, de ezek nem képezik szerves részét a szociális munkának. A kialakított higiéniai blokkot és elsősegély pontot a helyiek használatba vették, elsősorban a mosást, vérnyomásmérést, sérülések ellátásához kapcsolódó segítséget veszi igénybe a családok egy tágabb köre. A szociális munka eredménye, hogy a Málta iránti bizalom elmélyült, és hogy egyre több család fordul segítségért a Máltához. A jelen kutatás keretében megvalósuló családkövetéses vizsgálat hozzájárult ahhoz, hogy a Málta munkatársak szisztematikusabban megismerjék és átgondolják a családok helyzetét, a szintén a munkatársak által kivitelezett kérdőíves vizsgálat pedig a családok szélesebb köréhez juttatta el a Málta helyi szervezetét.

Szervezeti szinten a szakemberhiányhoz, illetve a munkatársak fluktuációjához kapcsolódó nehézségek ellenére sikerült a programban dolgozók létszámát növelni, és egy jól együttműködő csapatot létrehozni. Ez utóbbihoz a munkatársak szakmai kompetenciáinak fejlesztését célzó képzések, csapatépítő tréningek is hozzájárultak. További pozitívum, hogy a professzionalizálódó szakmai munkába a továbbra is erős helyi önkéntes munka is szervesen beépül. A helyi Málta csapat több ponton is megerősítette az addig csak alkalmoszerű együttműködésekkel a helyi segítő szervezetekkel, valamint a helyi és városi intézményrendszerrel. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy az önkormányzat egy, a leromlott városi területek integrációjára irányuló uniós pályázatot (GAL-Sepsi projekt) a helyi szervezetekkel való szoros partnerségben valósít meg. A Málta a már megkezdett tevékenységeire építve, azokat kibővítve több beavatkozással is részt vesz a közeljövőben induló programokban.

Összességében elmondható, hogy Órkőn a Málta megkezdte egy tudatosan építkező, hosszú távú Jelenlét program kialakítását, amelynek a megvalósításában jelentős kihívásokkal kell szembenéznie a jövőben. A fő kihívásokat, jövőbeni beavatkozási irányokat az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- a legrászorultabb családok elérése még nem valósult meg, az ő bizalmuk elnyeréséhez külön célzott beavatkozásokat kell kialakítani, részben összefüggésben a közösségi szociális munkával;
- a mélyszegénység enyhítése és felszámolása a szociális munka komplexebb irányba való fejlesztését kívánja meg, mely magába foglalja az adósságkezelést/megelőzést, háztartásgazdálkodás támogatását, munkába segítséget, bántalmazások kezelését célzó beavatkozások fokozatos kiépítését is;
- a telepiek szociális kompetenciájának, külső kapcsolatainak fejlesztése minél több integrált környezetben zajló szabadidős és közösségi program révén a jövőben nagyobb hangsúlyt kaphat;
- az eddigi programok fontos tanulsága, hogy a változások előidézésének egyik fő akadálya az egyéni kitörési lehetőségeket korlátozó közösségi szemléletmód, a közösségben uralkodó negatív hatalmi erőviszonyok (pl. gyengébbek, nők kihasználása, bántalmazása, illegális tevékenységekre való kényszerítése, ösztönzése). A közösség működési módjába, közösségi konfliktusokba való eredményes beavatkozások kiépítése szintén hosszabb távú és talán az egyik legnehezebb feladat, melyet szisztematikus közösségsszervezéssel, közösségi szociális munkával lehet elérni. Ebben fontos szerepe van annak, hogy a férfiakat is elérjék, ami eddig nem kapott elég hangsúlyt;
- és végül, de nem utolsósorban, fokozatosan foglalkozni kell a városi többségi társadalom érzékenyítésére irányuló tevékenységek kialakításával.

Ahhoz, hogy a Málta sikeresen válaszoljon a fenti komplex kihívásokra, szükség van arra, hogy kialakítson egy hosszú távú stratégiát, mely megfogalmazza, mely területeken, milyen

beavatkozásokkal milyen eredményeket kíván elérni. A stratégia kialakítását nehezíti, hogy a fő területeken (pl. iskolázottsági és foglalkoztatottsági szint javítása, a korai gyerekvállalás megelőzése, devianciák kezelése) csak a helyi intézményrendszerrel és segítő szervezetekkel közösen lehet hatékony beavatkozásokat kialakítani. Ezért a stratégiában fontos kiemelten kezelni az együttműködések további rendszerbe szervezését, illetve a Máltának meg kell határoznia, hogy a rendszerben milyen szerepeket, feladatokat határoz meg magának.

3.4 Szatmárnémeti

Az Ostrovlui utcában található B2 és CD2 nevű négyemeletes blokkház valaha az Unio gyár munkásszállója volt. Jelenleg a CD2-ben összesen mintegy 100 család lakik, a nemrég felújított B2-ben lényegesen kevesebb, 39 család kapott eddig elhelyezést. A tömbházak a régi ipartelep szélén fekszenek, a környékre az általános leromlás jellemző, már a környező házak is kezdenek szegregálódni. A jobb állapotban lévőkben még van magántulajdon, de a lakások zöme mára szociális bérlakás.

Az önkormányzat 2008-ig gyakorlatilag nem is tudta, hogy mi folyik ezekben az épületekben. 2008-ban az akkori alpolgármester (most polgármester) szembesült vele, hogy az épületet faluról beköltözött önkényes lakásfoglalók lakják. Ekkor az önkormányzat átvette a lakásokat a gyártól, és azóta szükséglakásokként utalja ki őket. A lakásokat a Szociális Igazgatóság kezeli (vagyonkezelés, lakáselosztás, bérleti díj meghatározása stb.).

Miután a B2 annyira lepusztult, hogy szinte már lakhatatlan volt, az önkormányzat kiköltöztette az embereket és végre felújította. Ebbe a tömbbe most egy speciális (sokak szerint átláthatatlan) kiválasztási rendszer szerint költöztek, költöznek be a családok. Nagy feszültségekhez vezetett a korábbi szociális irodavezető ígérete a CD2 lakosoknak, hogy majd ők költözhetnek át az új házba. A beköltözés a felújított tömbbe végül azért sem történt zökkenőmentesen, mert a műszaki átadás is csúszott. A felújított tömbház hét hónapig állt üresen, míg végül elkezdték beköltöztetni a lakosokat. A B2 most lakók tekintetében elég vegyes képet mutat: érkeztek családok más városi romatelepekről, de kaptak helyet fogyatékkal élők és idős emberek is. További feszültséget okoz, hogy végül összesen egy család jutott itt lakáshoz a CD2-ből. Az önkormányzat lakáselosztási szándéka és módszere a többszöri megbeszélések és egyeztetések ellenére sem átlátható.

A Jelenlét tevékenységek elindulását megnehezítette, hogy sokáig azt sem tudta a helyi stáb, hogy kik laknak a CD2-ben. A lakosok felmérése kb. nyolc hónapot vett igénybe. A Jelenlét Pontot a B2-ben alakították ki, ami az előzmények ismeretében kezdetben nagyon megnehezítette a stáb dolgát. Három lakást egybenyitottak a földszinten, a folyosó végén, így alakítottak ki közösségi helyiséget és higiéniai blokkot. Sokáig nem indult be az élet a helyiségben, míg végül a járványhelyzet hozott áttörést.

Az Ostrovlui utcán elhelyezkedő, CD2 néven emlegetett tömbház klasszikus szegregált telepi körülményeket mutat úgy a fizikai infrastruktúra, mint a közösség tekintetében (a helyi diskurzusban mint „a város szegényét” emlegetik). A tömbházban kisméretű garzonlakások vannak. A túlszűfoeltság és bezártság folyamatos konfliktusokhoz vezet a házban. Sok a nem dolgozó felnőtt, iskolába nem járó gyerek, illetve az elhanyagolt állapotban lévő közös területeken tétlenül lógó, hangoskodó, verekedő fiatal. A gyerekek veszekedéseiből kialakuló konfliktusok gyakran egész családok közöttivé hatalmasodnak.

Ebben a környezetben működik három munkatárssal a Jelenlét Pont 2018 decembere óta, szerény körülmények között. Ugyanakkor erős előzményekre tud alapozni a program. A helyi Málta szervezet nagyon aktív, nem csak a telepeken mélyszegénységben élő romák vonatkozásában, hanem a hajléktalanellátásban is. A szervezeten belül zajló generációváltás egyben a hangsúlyok áthelyeződésével is jár: már nem az adományozást helyezik előtérbe. Erősödik a professzionalizálódás: a fiatal munkatársak között egyre többen rendelkeznek szociális munkás képzettséggel. Emellett természetesen továbbra is jelentős az önkéntes hálózat, amelyben nagyszámú fiatal vesz részt. Mindez erős alapokat teremtett a Jelenlét program megkezdéséhez.

A helyiek jelentős része, beleértve a gyermekeket, mára kifejezetten várják a szociális munkások megjelenését. A helyi munkatársak elfogadása, az irányukba mutató bizalom a közös munka hónapjai során szemmel láthatóan tovább erősödött. A gyerekek nagyon szívesen részt vesznek a foglalkozásokon, ma már nem csak a Málta-házban, hanem a Jelenlét Pontban is. Ez megerősíti a Málta stratégiai döntését, hogy a telepet a gyerekeken keresztül közelíti meg. Szatmárnémetiben a telep megérkezésnek nagyon jó alapját jelentette az évek óta működtetett délutáni iskola, ahová a CD2-ből is sok gyerek jár. Az odajáró gyerekekre hatással van a program, tanulnak, jól érzik magukat, a telep környezethez képest más értékekkel és mintákkal is találkoznak.

A telepen kritikus a közbiztonság, sokan nem merik kiengedni a gyerekeket a lakásból. Nekik különösen nagy segítség, hogy van a közelben egy hely, ahol a gyerekeket biztonságban, felügyelet alatt tudják, ahol ráadásul tartalmasan töltik el az idejüket: ezeknek a gyerekeknek minden perc ajándék, amit nem a túlszűfolt lakásban, a veszedelemektől hangos folyosók szomszédságában kell eltölteniük.

A program jelenleg teljesítette a megérkezés fázisát. A közösségi és intézményi kapcsolatok megerősödtek, a bizalom megerősödött. A továbbfejlesztés kapcsán három jelentős feladatot, kihívást látunk:

- A délutáni iskola, táborok nagyon jól működnek, de csak a telep gyerekeinek egy részét érik el. Az elmúlt néhány hónapban már a Jelenlét Pont is fontos szerepet kapott, főleg azoknak a gyerekeknek az életében, akik nem járnak délutáni iskolába (vagy azért, mert egyáltalán nem járnak iskolába, vagy helyhiány, vagy egyéb okok miatt). A kisebb gyerekek bevonása itt is könnyebb feladat, a nagyobb kihívást valószínűleg a (kis)kamaszok jelentik, akikre már erős befolyással van a telep környezete. Ha őket is sikerül elérni, a közösségi konfliktusok egy részének megelőzése is könnyebbé válhat.
- A Jelenlét Pont valódi beindulásával el lehet kezdeni az egyéni esetkezelések elmélyítését. Sok család rendelkezik komplex problémákkal, a súlyos szociális problémák gyakran egészségügyi gondokkal is összefüggnek. A krízishelyzetek kezelésére, munkajövedelmek és ezzel összefüggésben a lakhatási biztonság növelésére finoman kidolgozott – a helyiek által is elfogadott – segítséget, válaszokat kell majd keresni. Az első lépés, a bizalom kiépítése megtörtént, az elkezdett úton lehet majd továbbmenni és valódi szociális segítőtevékenységet folytatni a telepen.
- A helyi program próbálkozott közösségi szintű beavatkozásokkal is, de ezek egyrészt a telep sajátos „hierarchiája”, belső hatalmi viszonyai, másrészt a COVID-19 miatti korlátozások miatt egyelőre nem tudtak kiteljesedni. Fontos lenne, hogy a program ezen a területen előremutató lépéseket tudjon tenni a tudatos közösségi önszerveződés, a konfliktusmegoldás irányába. Ennek eléréséhez azonban elengedhetetlenül szükséges az önkormányzat és a városban tevékenykedő különböző civil szervezetek összefogása.

3.5 Tatabánya

Tatabánya valaha az egyik legfontosabb magyar nehézipari település volt. A rendszerváltás idején gyökeres átalakulás ment végbe: a kilencvenes évek elején a bányákat és az iparterületek többségét bezárták, jöllehet más, hasonló profilú magyar városokhoz képest néhány éves késéssel. A helyi gazdaság talpra állásához körülbelül tíz év kellett. Ez idő alatt új ipari és logisztikai létesítmények épültek az önkormányzat stratégiai közreműködésével, és az átmenet éveiben megugró munkanélküliségi ráta is lényegesen csökkent. A telep lakosságának szempontjából azonban ez a fellendülés nem volt különösképpen érzékelhető, hiszen az új beruházások pl. főként szakképzett munkásoknak teremtettek új munkahelyeket.

A tatabányai lakásállomány történeti kialakulása az ipar munkaerőpiaci szükségleteinek fényében alakult: az ötvenes évek második felétől kezdve a város legtöbb részén lakótelepek épültek, mégpedig vagy falusias településrészek helyén, amelyek lakosságát kitelepítették, majd az új lakótelepeken helyezték el, vagy pedig más hasznosítású területek bevonásával. Az újonnan épített lakótelepeket Magyarország más részeiről érkező ipari munkásokkal népesítették be. A 20. század elején kialakult városrészek, amelyekben a lakótelepeknél alacsonyabb komfortfokozatú lakások voltak, hamar elvesztették előnyüket a helyi (akkoriban még szigorú állami ellenőrzés alatt álló) „ingatlanpiacon”, és ily módon az átmenet évei utáni korszakban már rosszabb kiinduló helyzetben voltak, mint a város többi részén található lakások.

A nagymértékű hanyatlás első jelei már a kilencvenes évek elején, a nagy ipari övezetek megszűnése előtt is láthatóvá váltak: Tatabányára települtek olyan családok, amelyek a bányaipar megszűnésével más magyar városokban lettek munkanélkülivé. Ők többnyire északkelet-magyarországi városokból, Ózdról, Salgótarjánból, Mezőkövesdről stb. érkeztek. Számukra a munkalehetőségen túl a szociális szolgáltatások jól kiépült hálózata is vonzóvá tette Tatabányát. Ezek a családok természetesen csak az alacsonyabb költségű lakásokat nyújtó területekre tudtak költözni, amihez az önkormányzat segítséget is nyújtott: szociális bérlakásokat biztosított a Mésztelepen, a VI-os telepen, valamint a Kertváros lakótelepen (amely mára a legalacsonyabb státuszú lakótelepnek számít a városban). Már 1989-ben is születtek olyan tanulmányok, amelyek arra figyelmeztettek, hogy ezek a területek „gettósodnak”.

A rendszerváltás a közművek piacosítását (privatizálását és piaci működésűvé való átalakítását) is maga után vonta, amivel jelentősen megnőttek a rezsiköltségek. Emiatt a marginalizált csoportok nagy része hátralekókat kezdett felhalmozni. Az önkormányzat azokat a bérlőket, akik tetemesebb hátralekókat halmoztak fel, a Mésztelepre vagy a VI-os telepre költöztette, mert az itteni alacsonyabb szintű közműszolgáltatás és bérleti díj e bérlők által még viselhető, csekélyebb költségeket jelentett. Az önkormányzat igyekezett elkerülni a kilakoltatásokat, és csökkenteni a hajléktalanságot Tatabányán, ami azonban a célterületre érkező marginalizált lakosok újabb és újabb beköltözési hullámát eredményezte.

A betelepülők száma tehát megugrott a rendszerváltás utáni első években, és mivel nem minden esetben lehetett biztosítani a szabályszerű beköltözést (a városba költözők vagy nem jelentkeztek be, vagy nem várták meg a lakáskiutalást, és nem jelentkezhetek be egy lakásonkénti maximum-lakószám rögzítése miatt), az önkényes lakásfoglalók száma is növekedni kezdett. A törvénytelen lakásfoglalók nagy száma ellenére sem történtek kilakoltatások egészen 1995–1996-ig, holott addigra már a mésztelepi lakások mintegy 15%-ában önkényes lakásfoglalók éltek. A kétezres évek első évtizedének közepén az önkormányzat nemegyszer kénytelen volt „versenyre kelni” az önkényes lakásfoglalókkal, hogy az általuk máshonnan ideköltöztetni szánt hátralekós bérlőknek üres lakást biztosíthasson. Az ilyen eseteket többször is csak a rendőrség bevetésével lehetett megoldani. Ezenkívül a lakásállományt

sokszor maguk a lakók „csökkentették” például úgy, hogy lebontottak épületrészeket vagy teljes lakásokat, hogy az így nyert anyagokat használt építési anyagként értékesítsék.

A rendezési terv szerint Mésztelep 1996 óta ipari övezetnek számít, és folyamatosan csökken a lakásállomány, részben az önkényes bontások, részben pedig az önkormányzat szisztematikus lakásmegszüntetésének következményeként. Mintegy 15 éve a lakáskiutalási döntések is ezt tükrözik: ha egy lakás kiürül, az ajtókat és az ablakokat befalazzák annak érdekében, hogy sem önkényes lakásfoglalók, sem törvényes bérlők ne költözhessenek be. Ha egy hat- vagy tizenkét lakásos, előkertes ház teljes mértékben kiürül, a helyi önkormányzat lebontatja (hacsak nem teszik ezt meg addigra a helyi lakosok).

A helyi önkormányzat a lakott otthonokkal kapcsolatos üzemeltetési feladatokat, ha roppant alacsony szinten is, és gyakran késedelmesen, de ellátja: elvégzik a kéményjavításokat és időről időre az udvarokon és kertekben álló árnyékszékek felújítását is. A fenntartás költségeinek fedezetét a bérlakásszektor más részei biztosítják (a „drága” és az „olcsó” lakások keresztfinanszírozásával). Az önkormányzati lakásállomány kezelését sokáig magáncég (a Házgazda Kft.) végezte, mígnem 2006-ban a lakásügyi osztály vette át ezt a feladatot, ami azt is maga után vonta, hogy a régi kezelőcégek egykori, a célterületekre telepített irodáit megszüntették. Bár akkor a lakásügyi osztály úgy döntött, hogy kissé megváltoztatott funkcióval újra megnyitja ezeket az irodákat, ez mégsem történt meg. A terv, hogy „területmester” dolgozott és élt volna itt, aki lehetőleg a helyben lakó roma kisebbségből került volna ki, és aki egyfajta összekötő szerepet is ellátott volna, amennyiben a közösség igényeit közvetítette volna az önkormányzat felé (de ezenkívül kisebb javítási munkálatokat is el tudott volna végezni a lakásokban) hamar lekerült a napirendről.

A telep fokozatos leromlása tehát már a kilencvenes években megkezdődött, de igazán csak a 2000-es évek első évtizedében gyorsult fel, a nagyfokú szegénységi bevándorlásnak, és a lecsúszó roma családok fokozott deprivációjának köszönhetően. A város az elmúlt években nyíltan elkötelezte magát a telep elbontása mellett, de nem világos, hogy a lakóknak milyen jövőt tervez – akár a városon belül, akár a szomszédos VI-os telepen. Az önkormányzat egy tudatos, a telep folyamatos csökkentéséhez hozzájáruló lakáselosztási stratégiát is folytat: azokat a mésztelepi lakosokat, akik rendszeresen fizetik a lakbért és a közműdíjakat, a megürülés üteméhez igazodva segíti a VI-os telepre vagy a Kertváros lakótelepre való átköltözésben. Jóllehet az önkormányzat a VI-os telep egyes részeit a Mésztelep alternatívájának tekinti, látni, hogy a VI-os telep gyakorlatilag átveheti a Mésztelep szerepét és státuszát a helyi lakáspiacon és a társadalmi rétegződésben.

A mésztelepiek számára elérhető közszolgáltatások köre az évek során fokozatosan szűkült – mára már csak egy óvoda van a telep szélén. Bár már a kétezres évek közepe óta téma a helyi óvoda bezárása, idén is indult csoport. A mésztelepi általános iskolát a kilencvenes évek közepén zárták be, a tanulókat pedig átirányították a VI-os telep általános iskolájába. A helyi kisebbségi önkormányzat vette át az épületet kulturális és közösségi célokra, amelyet saját – meglehetősen szűkös – költségvetéséből tartott fenn. Sajnos a kulturális központ nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és alig egy évvel a megnyitó után be is zárták. Az épületet, mivel nem védték, ismeretlen tettesek fél év alatt elbontották. Az épületre már csak a beton „focipálya” – vagyis az iskola egykori udvara – emlékeztet, de igazából ezt sem használják a lakosok – régen benőtte a gaz.

Bár a gazdasági fellendülés mára a telepi lakosok jelentős részét is bevonzotta a munkaerőpiacra, az itt élők körében az alulképzettség, az alacsony munkaszocializáció, a diszkrimináció bizonytalanabb munkaerőpiaci pozíciót eredményez – főképp az asszonyok körében. Súlyos gond az eladósodottság – részben a város felé a közművek és a lakásbérek tekintetében –, ami a kiszolgáltatottságot csak tovább erősíti.

A tatabányai Mésztelep a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjának helyszíne immár közel tíz éve. A mésztelepi program célja a közösség napi életében való segítő jelenlét, beleértve a családgondozás feladatait, együttműködve a helyi partnerekkel. Mivel a területet néhány éven belül a város felszámolja, így a jelenlegi helyzet romlásának megelőzésén túl további cél a családok stabilizálása, főképp a munkaerőpiaci pozíció megerősítésével, az egyes családi krízisek hatékony kezelésével (adományokkal, szolgáltatásokhoz való irányítással, közösségfejlesztéssel: pl. a női szerepek megerősítése, a családon belüli konfliktusok és problémák társas segítő helyzetekben való feldolgozása), valamint a lakhatási helyzetek normalizálása.

A Jelenlét program támogató tevékenységei a városi szolgáltatókkal együttműködve, partnerségben működnek, jól illeszkedve a feltárt problémákhoz: a védőnői szolgálat és a családsegítő is támaszkodik a telepi tevékenységekre, és a Málta mára a helyi jelzőrendszer részeként is működik. Az adományok szervezésén és elosztásán túl szisztematikus fejlesztés zajlik a munkaerőpiaci részvétel és a női és szülői szerepek erősítése, valamint a közösségi együttműködés erősítése terén. A közösségi térben elérhetővé tett mosási lehetőség szintén sokat segít a közművekhez csak korlátozottan hozzáférő családoknak.

A Jelenlét program családkövetésen keresztüli vizsgálata rámutat, hogy a terepi szociális munkás eszköztára az adott család felmerülő problémáihoz rugalmasan illeszkedik, és hatékonyan tud „jelen lenni”, ugyanakkor a szélsőségesen és halmozottan marginalizált helyzetekben a Jelenlét programon túlmutató segítségre is szükség van, pl. addikciók, drogproblémák, súlyos eladósodottság, kezelhetetlen családon belüli konfliktusok esetén.

Mivel a Mésztelep felszámolása folyamatos, és középtávon le is záródik, a Jelenlét programban az ezzel kapcsolatos rövid- és középtávú célokat is rögzíteni kell annak érdekében, hogy az érintett családok mobilizálása és kísérése a leggyöngyölenekebben valósuljon meg. Ehhez elengedhetetlen a várossal való együttműködés megerősítése, főként a lakáelosztás és a lakáshelyzetek rendezése terén.

3.6 Tarnabod

Tarnabod Heves megyében, a Hevesi járásban található, Hevestől 16 km-re, Egertől 40 km-re helyezkedik el, és 10 km-re van M3-as autópálya lehajtójától. A falu egy társadalmilag, gazdaságilag hátrányos helyzetű térségben helyezkedik el, amelyet a rendszerváltás és a 2008-as gazdasági válság is megrázott. A falu népessége már az 1970-es években elkezdett csökkenni, a rendszerváltás után pedig az elvándorlás is felgyorsult. A faluban leginkább a roma lakosság, rajtuk kívül pedig csak pár magyar család maradt. A falunak rossz közlekedési összeköttetése van a környező településekkel, városokkal: csak buszközlekedés van, Egerbe napi egy, Hevesre napi négy járáttal.

A falu Heves megye gazdaságilag és társadalmilag leszakadó térségében található, túlnyomó részt romák lakta, a munkalehetőségektől és szolgáltatásoktól a rossz közlekedési lehetőségek miatt elzárt település. A falu legfőbb problémái a mélyszegénységben, munkanélküliségben, alacsony iskolázottságban, rossz lakhatási körülményekben és a bűnözés által is érintett, széthulló helyi közösségben nyilvánultak meg. A gyengülő helyi közszolgáltatások elégtelennek mutatkoztak a problémák kezelésére.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat 2004-ben érkezett meg a faluba, a kezdeti időszakban a lakhatási és különösen a munkahelyhez jutást támogató beavatkozások voltak hangsúlyosak. Utóbbiak keretében falubusszal segítették a falun kívüli munkahelyekre való eljutást és létrehoztak egy helyi bontóüzemet. Emellett főként gyerekekkel és fiatalokkal kapcsolatos közösségi tereket és szolgáltatásokat hoztak létre, melyek intézményesülése a 2010-es években történt meg (Biztos Kezdet Gyerekház és Tanoda).

A Málta súlya jelentősen nőtt mikor 2011-ben átvette a helyi iskola és óvoda működtetését, részben bővítve és felújítva az intézményeket is. Nagyobb mértékű infrastrukturális és lakhatási fejlesztésekre 2019-től a kormányzati Felzárkózó települések programban nyílt lehetőség, melyet az önkormányzattal megosztva végez. A program továbbá biztosítja a kisgyerekes családok szociális és védőnői szolgáltatásokkal való megerősítését, illetve támogatja a családok kertművelését. Gyakorlatilag Tarnabodon valósult meg először a Jelenlét program teljes íve, a születéstől a foglalkoztatásig kísérő, egymásra épülő programelemekből álló modell.

A Jelenlét program legfőbb eredményei a gyerekekhez és gyerekes családokhoz köthetők. A Gyerekház működtetésén keresztül a 3 év alatti kisgyerekes családok jelentős részét eléri, és eredményesen hozzá tudnak járulni a hátrányaik kompenzálásához. A munkatársak által nyújtott családgondozás, krízishelyzet-kezelés eléri a legrászorultabbakat is, és a közműtartozások terén is tudnak hatékony segítséget nyújtani (pénzbeli támogatások nélkül). Ugyanakkor az uzsora különböző formái ma is működnek a faluban.

Az iskolai végzettség javítása terén egyelőre szerényebbek az eredmények. Az iskola pedagógiai programjának megújítása a gyerekek tudásszintjének javulását ígéri. A Tanodába ma már szinte az összes felsős gyerek jár 6. osztálytól. Az iskola és a Tanoda együttműködésének köszönhetően nagyobb arányban mennek tovább a gyerekek középiskolába és több gyerek végzi el a középiskolát, de a többség még mindig lemorzsolódik, illetve, ha szerez is képesítést, nem tud elhelyezkedni a szakmában.

Foglalkoztatottság terén nem volt hosszú távú szisztematikus program. Helyben a Málta a helyiek alkalmazásának bővítésére törekedett, az üzem és a saját programjai segítségével, de a falun kívüli elhelyezkedést nem segítette beavatkozás. A falu rossz közlekedési helyzetében sem történt érdemi változás, bár a közelmúltban üzembe helyezett önkormányzati falubusz enyhítheti a problémát.

A jelenleg folyó és tervezett lakásépítések és lakásfelújítások jelentősen javítani fogják a lakhatási körülményeket, azonban még nem dőlt el, hogy mely (típusú) családok lesznek a beavatkozás kedvezményezettjei. A kiválasztással kapcsolatos döntéseknek a helyi közösséggel való elfogadtatása viszont kulcskérdésnek tűnik, hiszen a kérdés körül már most jelentős feszültségek alakultak ki, mely felerősítheti az egyébként is problémát jelentő megosztottságot.

A fenti értékelés alapján a Jelenlét program továbbfejlesztése az alábbi öt irányba látszik szükségesnek:

- a középiskolások tanulásának és beilleszkedésének szisztematikusabb támogatása;
- a foglalkoztatási beavatkozások (munkaszocializációs képesség fejlesztése, munkához jutás és annak megtartásának mentorálása) célzása a legrosszabb helyzetűekre, illetve a pályakezdők álláshoz jutásának segítése;
- a családok háztartásgazdálkodási ismereteinek fejlesztése, szükség esetén adósságkezelési tanács nyújtása;
- a rossz közlekedési kapcsolatok javítása, jogosítvány megszerzésének támogatása;
- a helyi közösségi önszerveződést és döntéshozatalt erősítő beavatkozások.

3.7 Veszprém – Pokoli Torony

A „Pokoli torony” Veszprémben egy volt munkásszálló épülete, mely az 1990-es években az ország egyik legsúlyosabb helyzetű panel gettójává vált. Az épület a város egy elszigetelt részén helyezkedik el. A jogilag társasházzá alakított, kiürített szálló komfort nélküli, 17 nm-es szobáit lakásként árulta az új tulajdonos, amit elszegényedett, lakhatási gondokkal küszködő egyedülállók és családok vettek meg. A ház lecsúszását a veszprémi belváros rehabilitációja gyorsította fel, amikor a rehabilitálandó épületekből a nagy tartozásokat felhalmozó, főként roma családok a kisösszegű lelépési pénzből csak itt tudtak lakásokat venni a városban.

A társasházban hatalmas közműtartozások halmozódtak fel (víz, villany, gáz), ami miatt kikapcsolásra, korlátozásra kerültek a közműszolgáltatások, a központi gázfűtés 2004-ben szűnt meg. A házban történt rongálások életveszélyessé tették az épületet, és aki tehetett, elköltözött. A lakások nagy része üressé vált, ami a bűnözés elmélyülésének kedvezett: drogkereskedelemnek és prostitúciónak is helyet adva. A házban élő 127 lakó negyede kiskorú volt, a gyerekek súlyosan veszélyeztető környezetben éltek, ennek ellenére nemhogy a gyerekjóléti és családsegítő szolgálatok, de a rendőrség sem ment be az épületbe.

A Málta 2009-ben érkezett meg a Pokoli toronyba azzal a céllal, hogy egy olyan modellprogramot alakítson ki, mely mintául szolgálhat más leromlott helyzetű városi lakóközösségek számára is. A program megindulásakor itt is a krízishelyzetek kezelése volt a cél, illetve hogy az első közösségi beavatkozások nyomán felállítsák azt a szociális diagnózist, ami a további beavatkozásokat meghatározza. Annyiban egyedi a Pokoli torony Jelenlét programja, hogy itt már a megjelenéskor nagyobb léptékű fizikai beavatkozásokra volt szükség. Ehhez a Málta hitelt is vett fel.

Az első években az életveszély-elhárító felújítások, és a társasház helyzetének fokozatos konszolidációja történt meg, illetve megindult a lakások felvásárlása, annak érdekében, hogy a Málta többségi tulajdont szerezzen, így megteremtve a szervezeti és infrastrukturális hátterét a kialakítandó szolgáltatásoknak. Eközben megkezdődtek a közösségi beavatkozások is, melyek a lakók együttműködésének megnyerésére és az adósságkezelésre koncentráltak. A gyerekekre irányuló foglalkozások itt is kialakításra kerültek. Az egyre bővülő közösségi terekben játszóházat, majd Tanodát alakítottak ki, valamint főzési, mosási, tisztálkodási lehetőségeket teremtettek. Az épületgépészeti felújítások és lakásfelújítások egyre bővülő forrásokra is tudtak támaszkodni, elsősorban az uniós pályázatok bevonása révén.

A projekt jelentős eredménye, hogy sikerült a gyerekjóléti és családsegítő szolgálattal szoros együttműködést kialakítani, és a szolgálat, mely addig nem volt jelen az épületben, intenzíven bekapcsolódott a családok gondozásába, különösen az adósságkezelés és a gyerekvédelem terén. Az önkormányzat (és központi) adósságkezelési támogatás is elérhetővé vált a családok számára. Az adósságkezelésben elért sikerek a program egyik fő eredményét jelentik, mely nagyban annak köszönhető, hogy a közmű vállalatokkal vezetői szinten lehetett tárgyalni. A másik fontos tényező e tekintetben az egyedi mérés megteremtése, illetve az előrefizetős órák felszerelése volt.

A projekt további fontos tanulsága, hogy a sikeres beavatkozások kialakításához szükség van olyan helyi emberekre („szövetségesekre”), akik összekötik a munkatársakat a többi lakóval. A konszolidáció első jeleit látva az önkormányzat is bekapcsolódott az együttműködésbe, és forrást is biztosított olyan konstrukció keretében, ami mindkét fél számára további előnyöket jelentett (máltás lakások bérlőkijelölési jogának megvásárlása).

A gyerekekre irányuló foglalkozásokat (játsszóház, képességfejlesztések, Tanoda program⁴) a helyiek igénybe veszik, ugyanakkor a gyerekek iskolai karrierjében való továbblépésben kevesebb eredmény mutatkozik. A családok egy részénél a veszélyeztetettséget nagyban sikerült csökkenteni, a családok szabálykövetése javult, ugyanakkor egyes családoknál súlyos krízishelyzetek alakultak ki, amelyek a gyerekek kiemelését eredményezték. A foglalkoztatás terén eredmény, hogy sokan dolgoznak a Málta által biztosított védett típusú munkahelyeken, és többen kiléptek a legális nyílt munkaerőpiac felé. Ez utóbbi folyamatban intenzívebb támogatásra lenne szükség. A foglalkoztatási szolgáltatás fejlesztésében jelentős akadálynak mutatkozott, hogy a kormányhivatal foglalkoztatási főosztályával nem sikerült konstruktív együttműködést kialakítani.

Közösségi szinten jelentős eredmény a szélsőséges bűnözés, deviáns viselkedési formák felszámolása. A közösségfejlesztési beavatkozások is megkezdődtek, és a lakók közül sokan vesznek részt a ház rendben tartására irányuló közösségi akciókban, de az önszerveződés még alacsony szinten van. Mindezek alapján az alábbi jövőbeni fejlesztési irányok jelölhetők ki a program számára:

- a gyerekek és fiatalok jövőképeinek erőteljesebb formálását célzó programok, melyek hatékonyabban eredményezik a magasabb szintű képzettség megszerzését;
- hatékonyabb, mentorálással egybekötött segítség a magasabb jövedelmet jelentő nyílt munkaerőpiaci állásokba való eljutáshoz, ebben a tekintetben szükség lehet a munkáltatókkal való szorosabb együttműködés kialakítására;
- drogpreevenció, szenvedélybetegségekkel kapcsolatos felvilágosítás rendszeresítése, fiatalokkal a fókuszban;
- közösségfejlesztés megerősítése az önszerveződési képességek kialakítása érdekében, részben a lakóknak a ház menedzsmentjébe való intenzívebb bevonása révén;
- a használaton kívül lévő 3 épületszinten diverzifikáltabb összetételű lakásállomány kialakítása a szegregáció megelőzése érdekében;
- a magántulajdonban lévő lakások komfortosításának támogatása.

3.8 Miskolc – Lyukóvölgy

A Lyukóvölgy egy spontán benépesülő és szegregálódó, volt hobbitelkes külterület Miskolcon, mely a rendszerváltás utáni gazdasági válság hatására elszegényedő családoknak és a városi településfelmúlások nyomán a lakhatásukat elvesztő roma családoknak nyújtott lakhatási lehetőséget. Vidékről is történtek beköltözések a kedvezőbb városi munka és szolgáltatási lehetőségek miatt. Mivel külterület, az önkormányzatnak nincs fejlesztési kötelezettsége Lyukóvölgyben, éppen ezért az alapinfrastruktúrák nagyrészt hiányoznak. Ugyan áram a terület nagyrészen elérhető, de vizet túlnyomóan csak közkútból lehet nyerni. Az utak jelentős részén nincs aszfalt burkolat. A lakásviszonyok kritikusak, hiszen a lakások túlnyomó része volt üdülőház, és sok a rögtönzött kunyhó is, amelyek nem felelnek meg a minimális lakáskritériumoknak sem. Az itt élők jelentős része nem rendelkezik legális tulajdonviszonnyal, illetve sok a bérlő, és önkényes foglalók is vannak. Buszjárat viszont van a völgyben, ami a teljes völgyet összeköti a várossal, így az óvodába, iskolába, munkába járás biztosított. Ugyanakkor esős időben és télen a mellékutak mentén lakók nem tudnak eljutni a buszmegállóig.

Lyukóvölgy népessége becslések szerint 3-4 ezer fő, mintegy 900 család. Míg korábban nagy volt a fluktuáció a lakosság összetételében, az utóbbi években inkább Lyukón belül költöznek a családok. A Népszámlálás 2011-ben 2868 főt számolt össze, 733 lakásban, átlag 3,9 fő laksűrűséggel a területen. A

⁴ A Tanoda program 2020-ban, gyerekek számának jelentős csökkenése miatt megszűnt.

helyi szakemberek tapasztalata szerint a lakosság száma egészen az utóbbi időkig növekedett, sok a gyerekes család, és jelentős az idős népesség is. A szociális problémák halmozottan jelennek meg, sok család, idős ember él mélyszegénységben, és nekik az élelmiszer és fűtés megteremtése is alapvető gondot jelent.

A fiatal generáció esetében a szegénység újratermelődik. A gyerekek nem végzik el a középiskolát, sokan az általános iskolát sem („már 14 éves korban elvesznek a gyerekek”), és a családalapítás jellemzően 18 éves kor előtt megtörténik. Sok leányanya van, a párkapcsolatok nem stabilak, egy-egy házban gyakran több generáció lakik együtt. Az alacsony iskolai végzettség miatt az emberek munkaerőpiaci helyzete kedvezőtlen, és jelentős részük alkalmi munkából, napszámból él. A gyárakban a futószalag melletti munkát kevesen bírják. A családok eladósodása jelentős. Nagyfokú a TB- és az adótartozás is, de jellemzőek az áramlopás, valamint szabálysértések miatt kirótt bírságokkal kapcsolatos tartozások is. A családok a megélhetésre kérnek kölcsön, az uzsora működik, és sokaknak van Provident, Cetelem stb. tartozása is. Külföldi munkát is vállalnak az emberek. Aki kint megfelelő munkához jut, jelentősen tudja javítani a lakhatási körülményeit (a célországok jellemzően Kanada, Anglia, Németország).

A gyerekek családból való kiemelésének a veszélye gyakorta megjelenik, elsősorban a lakhatási körülmények és/ vagy a szülői elhanyagolás miatt. A nagyobb gyerekeknél az iskolai hiányzások miatt történik kiemelés.

Súlyos közbiztonsági problémák vannak a völgyben. Nincsenek közösségek a területen, az emberek félnek egymástól. Magas a lopások száma, főként a ritkábban lakott helyeken „szétlopják a házakat”, akkor is, ha laknak benne. A büntetések miatt sokan mennek börtönbe. A kábítószer-használat jelentős és egyre nagyobb probléma, már az iskolákban és a szülőknél is megjelenik. A problémával szemben ugyanakkor az ellátórendszer eszköztelen.

A szolgáltatások fokozatosan jelentek meg a Lyukóvölgyben. A 2000-es években az önkormányzat családsegítő és gyerekjóléti szolgálata kiterjesztette az ellátási körét a Lyukóvölgyre is, ugyanakkor a problémák súlya és nagysága messze meghaladta az ellátórendszer kapacitását. Az önkormányzat és a Türr István Képző és Kutató Intézet által megvalósított komplex telepprogram (2012-2014) létesített egy egészségügyi és családmentori szolgáltató házat, melyben védőnők és háziorvosok is helyet kaptak. A szolgáltató házat és a családmentori rendszert az önkormányzat a mai napig fenntartja.

A Málta 2014-ben jelent meg a Lyukóvölgyben. Ekkor vette át a telepprogramban létrehozott közösségi ház működtetését az önkormányzattól. Először a Tanoda, majd a Biztos Kezdet Gyerekház programot indították meg uniós forrásból. A Málta célja a területen, hogy a mélyszegénységben élő gyerekeket és rajtuk keresztül a családjukat elérje, az ő életkörülményeiket javítsa, és a gyerekek jövőbeni esélyeit növelje. A Jelenlét program keretében eddig 250 családot értek el, ami a lyukói családok kb. egynegyedét jelenti. A családsegítő munka jelentős részét a krízishelyzetek kezelése teszi ki: sok család van veszélyeztetve a gyerekek családból való kiemelésével, és a védőnői szolgálat szigorú feltételeket szab az újszülött gyerekek hazaengedésének is. A Málta az általa működtetett krízisalapból a veszélyeztetett családok lakhatási körülményeit javítja, illetve a napi túlélést segíti.

A program jelentős eredménye, hogy a helyi családok elfogadták a Máltát és használják a szolgáltatásait, ezt az mutatja, hogy probléma esetén már a családok keresik meg a Málta munkatársait. Ahhoz azonban, hogy ez a bizalom kialakuljon, és igénybe vegyék a szolgáltatásokat, szükség volt arra, hogy helyieket is alkalmazzanak (akár közmunkában, akár más forrásból). További feltétele volt a sikeres beavatkozások kialakításának, hogy szoros együttműködést alakítsanak ki a szociális, egészségügyi és oktatási ellátórendszerrel. Mára a Málta tulajdonképpen egy „ernyőszervezetként” működik, hatékonyan kiegészítve, pótolva a helyi ellátórendszer hiányait, annak

érdekében, hogy a beavatkozások családi szinten konkrét eredményeket hozzanak (pl. gyerekek kiemelésének megelőzése).

A Gyerekház évek óta stabilan működik, szinte teljes kapacitás-kihasználtsággal, ami annak is köszönhető, hogy egy viszonylag stabil, és a helyiek által elfogadott stáb működteti. A Tanoda az alsós és felsős gyerekekkel foglalkozik, és a programok egyeztetése érdekében kapcsolatot tart fenn a Baptista Szeretetszolgálat által fenntartott városi iskolával, ahová a lyukói gyerekek többsége jár. A Tanoda munkájába sikerült bevonni a helyi önkéntes fiatalokból álló egyesületet is, mely segít a helyi gyerekek elérésében és a programok megvalósításában. A TF program keretében a közösségi programok, a Nő mint esély program és foglalkoztatási tanácsadás került kialakításra. A nőket célzó programban elsősorban a fiatalokra koncentráltak, és kiemelt szerepet kaptak a droghasználat megelőzésére irányuló felvilágosító programok.

A Jelenlét programnak az utóbbi időszakban több kihívással is szembe kell néznie. Az egyik, hogy több, a programban dolgozó kulcsembert távozott a helyi csapatból, ami nehézségeket okozott elsősorban a Tanoda működésében. A másik kihívás, hogy bizonytalanná vált a Jelenlét program helyszíne az önkormányzatnak a közösségi ház telkére vonatkozó egyéb fejlesztési terve miatt. Ezért a lyukói Jelenlét program előtt az egyik jelentős kihívás a helyi szakmai stáb újjáépítése. Emellett az alábbi területeken lenne szükség a beavatkozások megerősítésére és fejlesztésére:

- a tanodai tevékenységek megerősítése az iskolai eredmények javítása, és a középiskola sikeres elvégzése érdekében;
- a fiatal lányok szemléletformálása a korai gyerekvállalás megelőzése érdekében;
- női program: tudatos családtervezés kialakítása és a családon belüli erőszak kezelése;
- drogprevenációs és ártalomcsökkentő beavatkozások kialakítása;
- foglalkoztatás növelését segítő koncentráltabb, egymásra épülő beavatkozások kialakítása: személyre szabott segítségnyújtások kompetenciafejlesztésben, álláskeresésben, esetleg munkában való mentorálás;
- kisebb helyi közösségek kialakítása hosszabb távú közösségszervezési beavatkozással.

3.9 Összefoglaló megállapítások

A négy magyarországi és négy romániai telep, ahogy azt a bevezetőben is felvetettük, több dimenzió mentén is különbözik. A romániai telepeken a kvalitatív adatgyűjtés mellett a kvantitatív adatgyűjtés alapján, míg a magyar telepeken a területi esettanulmányok alapján tudjuk felvázolni ezeket a főbb különbségeket.

3.9.1 Demográfiai helyzet

A magyarországi telepek mindegyikén jellemzők az átlagosnál népesebb családok. Veszprémben a ház működésének története miatt vannak eltérések, mindenhol máshol tipikus a fiatalon családot alapító, majd újrakialakító háztartásszerkezet. A magyarországi telepek közül csak Veszprémben vannak nagyobb arányban nem roma családok, vagy olyan családok, akik nem kifejezetten a legkiszolgáltatottabb helyzetben élnek. A romániai telepeken Bihardiószegen a legmagasabb az átlagos háztartáslétszám a többi telephez képest, és itt is van átlagosan a legmagasabb gyerekszám (meghaladja a kettőt). A megkérdezettek közel 100%-a roma/cigány származásúnak vallja magát. Szatmárnémetiben a legalacsonyabb az átlagos háztartásnagyság és itt a legalacsonyabb a gyerekek száma is. Itt jóval nagyobb a női háztartásfők aránya, illetve ezen a telepen vallották magukat a

megkérdezettek a legnagyobb arányban magyar származásúnak. Órkőn a háztartásfők átlagéletkora a legfiatalabb a többi telephez képest. Itt jelenik meg a kettős magyar-cigány identitás a megkérdezettek között. Kisiratos abból a szempontból tér el a többitől, hogy itt vannak a legnagyobb arányban azok a háztartások, ahol románnak vallják magukat a megkérdezettek (kb. 20%).

3.9.2 Munkaerőpiaci helyzet

A családok munkaerőpiaci helyzete a magyarországi telepeken rámutat arra, hogy a feszes munkaerőpiac miatt a telepekre is eljut a toborzás – és ahol az adósságcsapda nincs meg, ott lehetővé teszi a nem formális munka világából az átlépést a formalizált munkába is – legyen az betanított vagy csak alacsony végzettséget igénylő munka. A nők munkavállalása ugyanakkor még mindig kritikus: a gondozási szükséglet mellett az ő esetükben gyakoribb az értékesíthetetlen munkatapasztalat vagy iskolai végzettség, és a szezonális munkákba való bekapcsolódás is csak esetleges. A városi telepek ugyanakkor jelentősen jobb helyzetben vannak, mint Tarnabod, ahol a közlekedési összeköttetés hiánya (hiába a helyben való foglalkoztatás) csak súlyosbítja a helyzetet.

A romániai telepeken Bihardiószezen vannak a legnagyobb arányban azok, akik az elmúlt 12 hónapban 0-3 hónap munkavégzésről tudnak csak beszámolni a többi telephez képest, és ezen a telepen említették a legkisebb arányban a tartós/rendszeres munkavégzést és a legnagyobb arányban a rendszertelen napszámot, illetve itt vannak a legnagyobb arányban, a lakosság közel 60%-a, aki már valaha dolgozott külföldön. Szatmárnémetiben vannak a legkisebb arányban a dolgozó háztartásfők és ezzel együtt legnagyobb arányban az inaktívak (nyugdíjasok, háztartásbeliek stb.). Órkőhöz hasonlóképpen itt látszólag alacsonyabbak a háztartási jövedelmek, mint a többi telepen. A többi telephez képest Órkőn vannak a legnagyobb arányban a munkanélküliek, és akik több mint 9 hónapot végig dolgoztak az elmúlt 12 hónapból. Órkőn vannak a legkisebb arányban azok, akik valaha vállaltak külföldön munkát (kb. 20%). Kisiratoson jelenik meg a legmagasabb jövedelem azon háztartások esetében, ahol van stabil munkavállaló és azok esetében is, akik emellett még szociális transzferekre is jogosultak. Itt vannak a legnagyobb arányban a tartós/rendszeres bejelentett munkavállalók és a rendszeres napszámot vagy alkalmi munkát végzők is.

3.9.3 Iskolázottság

A magyarországi telepeken a szülők iskolai végzettsége – hasonlóan általában a szegregátumokban élők adataihoz – alacsonyabb vagy jelentősebb alacsonyabb a saját kohorszuk iskolai végzettségéhez képest. A gyermekek iskolai pályafutása is sok esetben hamar megtörik, bár a kötelező beövodáztatással ez a ma már a 3. osztályba lépő korosztály kétségtelenül könnyebben jut előre, mint az idősebb testvéreik. Az egyes telepek gyermekei számára elérhető iskolák teljesítménye (vagy azért, mert ebbe a beiskolázási körzetbe tartoznak, vagy mert „ez a szokás, hogy hova kerüljenek”) rendre elmarad a városi vagy hasonló településeken mért eredményektől. Ugyanakkor fontos fejlemény, hogy az általános iskolai lemorzsolódás a legtöbb esetben nem lett nagyobb – a továbbtanulási hajlandóság pedig pl. Tarnabod esetén javult (ha a tartós sikerekre várni is kell még).

Az oktatás mind a négy romániai telepen nagyon kritikus helyzetet tükröz. Bihardiószezen vannak a legkisebb arányban azok, akik soha nem jártak iskolába és a megkérdezettek közel 80%-ának maximum 8 általánososa van. Szatmárnémetiben a legjellemzőbb a 3-6 éves gyerekek óvodába járása, és itt a legmagasabb azoknak az aránya, akiknek magasabb iskolai végzettsége van, mint a 8 általánosos. Ezzel együtt a gyermeküknek a legjellemzőbben 10 osztályos iskolai végzettséget képzelnek el. Órkőn a legmagasabb azoknak az aránya, akik nem végezték el az általános iskolát sem (majdnem 100%) viszont itt is vannak a legnagyobb arányban azok, akik a gyerekük számára remélik, hogy lesz 12 osztályuk érettségivel. A 3-6 évesek legalább 30%-a nem jár óvodába, ami Kisiratoson a legjelentősebb, ahol a 3-

6 évesek majdnem 70%-a nem óvodás. Az interjúk alapján egyöntetűen az analfabetizmus és a román nyelvtudás hiánya is számottevő – gyakorlatilag minden korosztályban.

3.9.4 Lakhatás

A lakhatási helyzet a magyarországi telepek közül csak Veszprémben konszolidált – ahol legalább a közművek és a jogviszonyok rendezettek. Ugyanakkor Lyukó önkényeseinek, a vízért is sokszor több száz métert gyalogló családoknak a kiszolgáltatottsága nem összemérhető a többi magyarországi telep családjainak helyzetével. Ezzel együtt a tatabányai mésztelepi szisztematikus bontások a folyamatosan romló lakhatási feltételeket vetítik előre – noha a telep mintegy 5(-10?) évig még biztosan állni fog, és az önkormányzati bérlők jelentős része „rendesen” fizeti az alacsony bérleti díjakat és az átalányként kivetett víz- és csatornadíjat, és rendszeresen fel tudja tölteni az előrefizetős villanyórát is. Tarnabodon a lakások felújítása megkezdődött, de a település közművesítettsége és a házak kora és állaga gátat szab a jelentős javulásnak. Veszprémen kívül mindenhol kulcsprobléma a rendezetlen jogviszony, a zsebszerződésekkel kiadott-bérelt-eladott lakások tömege, ami az adósságkezelést, a lakhatási helyzetek hatékony rendezését és a területi mobilitás erősítését is akadályozza.

A négy romániai telep közül Bihardiószezen a legjellemzőbb a tulajdonosi és szívességi lakhatási típus. A szívességi lakhatás ezen az egy telepen jellemző. Összességében elmondható, hogy Bihardiószezen a lakások infrastruktúrája nem megfelelő, a többi telephez képest itt nincs a legnagyobb arányban áram és csak a telken van vezetékes víz, a lakásokban nincs, minthogy jellemzően WC sincs a lakásokban, és értelemszerűen fürdőszoba sem. Komoly minőségi problémák is megjelennek, jellemző a nedvesedés, penészedés és patkányok is megjelennek a telken, lakásokban. A zsúfoltság tekintetében a többi telephez képest (leszámítva Kisiratost) itt a legkedvezőbb a helyzet, de itt is legalább 3 fő jut egy szobára. Itt a legmagasabb az átlagos lakásköltség. Szatmárnémetiben a megkérdezettek mind önkormányzati bérlakásban laknak, ebből kifolyólag a lakások felszereltsége (víz, elektromos áram) itt a legkiépítettebb, habár fürdőszoba nincs a lakásokban. A megkérdezettek nedvesedésről, penészedésről és bogarak/rovarok időnkénti megjelenéséről számoltak be. A zsúfoltság a lakások mérete miatt itt a legkomolyabb probléma: egy szobára átlagosan közel 4 fő jut. A lakásköltség a többi telephez képest alacsony, 500 lej alatt van. Őrkőn a tulajdonosi forma a legjellemzőbb a megkérdezettek esetében és a többi telephez képest is ez itt a legjellemzőbb. A lakások felszereltsége hiányos, és ha van is bekötve elektromosság, a családok jó részének nincsen szerződése a szolgáltatóval. WC, fürdő alapvetően nincs a lakásokban. A korábban említett két telephez képest komolyabb minőségi problémák is vannak a lakásokkal. Jellemző a nedvesedés, penészedés és a patkányok időnkénti megjelenése. Komoly zsúfoltsági probléma jellemző a telepre. A lakásköltség alacsony, habár a háztartások átlagjövedelme is itt a legalacsonyabb. Kisiratoston a saját tulajdon mellett a nem a telken élő családtag tulajdonában lévő lakásokban való élet a jellemző. Az áram be van vezetve a lakásokba, viszont a vizet általában a telkeken lévő fúrt kutak biztosítják, mint ahogy a WC is a lakásokon kívül található. Konyha és főzési lehetőség a lakásban van. A lakásokkal minőségi probléma is van: a többi telephez képest itt nagy arányban jellemzőek a falakon, tetőn lévő lyukak, ahol bejön a hideg, csapadék. Itt a legnagyobbak a lakások, ezért a zsúfoltság a többi telephez képest a legkisebb. A többi telephez képest itt a legmagasabb az átlagjövedelem, ehhez képest a lakásköltség csak kevéssel több, mint Szatmárnémetiben és Őrkőn.

3.9.5 Egészségügyi helyzet

A magyarországi telepek mindegyikén jellemző, hogy részben a lakhatási körülmények, részben pedig a szegénység halmozódó hatásával összefüggésben a családokban gyakoriak a krónikus betegségek – mind a gyermekek, mind a felnőttek körében. Az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférés – lévén, hogy a négy telep közül három megyeszékhelyen található – megoldott, a tarnabodiak pedig Hevesre járnak gyermekorvoshoz – helyben csak házi orvos rendel. A kisgyermekes családok egészségügyi kísérése a védőnői – családsegítői együttműködéssel többé-kevésbé megoldott itt is. Az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférésben csak ritkán okozott gondot a társadalombiztosítási jogviszony hiánya – ennek a szigorodásával kapcsolatos tapasztalatok még nem álltak rendelkezésre.

A romániai telepek közül Bihardiószegen a legkisebb azok aránya, akiknek van biztosítása, viszont itt a legnagyobb azoknak az aránya, akiket valamilyen súlyos betegséggel diagnosztizáltak. Kezelést legjellemzőbben a biztosítás hiánya miatt nem kaptak meg, de elvélve megjelentek egyéb akadályozó tényezők, mint az orvoshoz való eljutás anyagi és közlekedési akadálya, beavatkozástól való félelem, hosszú várólista, és azt is említették, hogy a családot nem lehetett magára hagyni. Szatmárnémetiben a megkérdezettek felének van biztosítása és körülbelül a harmaduknak valamilyen diagnosztizált betegsége. Egy kezelést a legjellemzőbben a biztosítás hiánya miatt vagy a közlekedés pénzügyi vonzata miatt nem kaptak meg a háztartások. A többi telephez képest itt merül fel a nyelvi nehézség problémája. Órkő nagyon hasonló biztosítás és diagnosztizált betegség tekintetében Szatmárnémetihez. A háztartások egy kezelést legfőképpen az utazás költségének kifizetésének problémája miatt nem kaptak meg, emellett a biztosítás hiánya az, ami hangsúlyosabban megjelent a válaszokban. Kisiratoson van a háztartásoknak a legnagyobb arányban biztosítása és a legkisebb arányban diagnosztizált betegsége. A kezelést itt jellemzően bizalomhiány, beavatkozástól való félelem, valamint a család magára hagyásának megoldhatatlansága okozta. Az összes telepen hasonló mértékben tapasztaltak diszkriminációt az egészségügyben: a megkérdezettek 10-20%-a számolt be erről.

3.9.6 Konklúzió

A következő sematikus táblázat szemlélteti a telepeken halmozódó társadalmi problémákat (arra nem térünk ki, hogy ezek dinamikája akár 5-10 év távlatában is változhatott). A táblázatban a telepek fizikai adottságain túl néhány kulcsproblémát is szerepeltettünk.

1. táblázat A telepek alapvető jellegzetességei

Telepek	Városi (V) / falusi (F)	vertikális (V) / horizontális (H) szegregátum elszigeteltség foka	lélekszám	analfabetizmus	kiszolgáltatott munkaerőpiaci helyzet	eladósodottság	lakhatási krízis foka	korai gyermekvállalás	devianciák	
Bihardiószeg	F	H	nagy	alacsony	jelentős	gyakori	nem jellemző	alacsony	gyakori	jelentős
Kisiratos	F	nincs	enyhe	elenyésző	jelentős	nem jellemző	nem jellemző	alacsony	gyakori	nem jelentős
Órkő	V	H	nagy	nagyon népes	jelentős	jellemző	nem jellemző	jelentős	gyakori	jelentős
Szatmár-németi	V	V	nagy	jelentős	jelentős	jellemző	nem jellemző	jelentős	gyakori	jelentős
Tatabánya	V	H	nagy	jelentős	alacsony	csökkenő	jellemző	jelentős	gyakori	jelentős
Tarnabod	F	H	teljes	nagy	alacsony	csökkenő	jellemző	alacsony	gyakori	jelentős
Veszprém	V	V	nagy	jelentős	alacsony	jellemző	nem jellemző	alacsony	gyakori	nem jelentős
Miskolc	V	H	nagy	nagyon népes	alacsony	jellemző	jellemző	jelentős	gyakori	jelentős

Forrás: területi esettanulmányok

A telepeken dolgozó szociális munkások interjúi alapján nemcsak a problémák halmozódása, hanem azok eltérő konstellációja is szembeötlő. Az egyetlen – és annál fontosabb – közös jellemző a merőben különböző telepek között a korai gyermekvállalás, és ezáltal a szegénység gyors újratermelődése. Az ezt felgyorsító és súlyosbító tényezőket a következő ábra szemlélteti.⁵

⁵ A következő bekezdésekben felhasználtuk a joggyakorlat-gyűjteményben bemutatott elemzést.

1. ábra A fő telepi problémák a Jelenlét program szociális munkásai gyűjtésében

Forrás: Jelenlét szociális munkások fókuszcsoport, 2019. május 13.

A TF projekt terepeként működő nyolc kiválasztott telepen kilenc kulcsproblémát azonosítottunk a telepi szociális munkások, a területi koordinátorok, a Mozgó Játsszótér animátorai és a projekt szakmai vezetőjének segítségével. Ezek a következők:

- Súlyos anyagi depriváció és hátralek /eladósodottság;
- Bizonytalan munkaerőpiaci helyzet (képzettség hiánya vagy nem megfelelő végzettség/ attitűd hiánya);
- Humán szolgáltatás hiánya / minőségi problémák (főként az oktatás területén);
- Infrastruktúra, közműszolgáltatások hiánya vagy rossz minősége, lakhatás minőségi problémái, (ezek velejárójaként egészségügyi kockázatok, betegségek, asztma);
- Szeméthyelyzet / lakókörnyezet szennyezettsége / a higiénia hiánya (és az ezzel összefüggő betegségek);
- Devianciák: prostitúció / drog / csicska / balhék / bűnözés;
- Korai gyerekvállalás;
- Belső konfliktusok / közösségi problémák;
- Közlekedés hiánya / városok és szolgáltatások elérhetőségének problémái.

Ezek a problémák nem önállóan, hanem legtöbbször egymást erősítve, újratermelve fordulnak elő. Jó példa a problémák összefonódására a túlzásfoltosság, leromlott lakókörnyezet (például Szatmárnémetiben, Veszprémben, Bihardiószegen, Tatabányán). Ahhoz, hogy a lakókörnyezet fejlődhessen, a felújítási forrásokon túl olyan közösségi összefogásra volna szükség, amely biztosítja, hogy bármilyen beruházás fenntartható legyen. Mivel a közösségen belül sok a zsúfoltság miatt kialakuló feszültség, ami részben az otthoni felügyelet és cél nélkül csellengő gyerekek közötti konfliktusok egész családokra kiterjedő „rendezése” miatt állandósul, így kézenfekvő, hogy a családok közötti együttműködés a gyerekek értelmes napközbeni elfoglaltságának biztosítása nélkül aligha teremthető meg. Erre a Jelenlét Pont hozhat megoldást a már működő (tanoda jellegű) szolgáltatások mellett – ahogy pl. Szatmárnémetiben. Ennek a hatásmechanizmusnak az a logikája, hogy amennyiben a lakókörnyezet, a közösségi terek – például a felújítások segítségével – ingergazdagabbá válik, a

gyermek és a családok közötti agresszió szintje is csökkenhet, ezáltal a rongálások visszaszorulhatnak, és a közösségi felelősségvállalás az értékek megőrzésében is elfogadottabbá válhat.

A lakhatási ügyek egy másik gyökere a lakhatás bizonytalansága, amely például Szatmárnémetiben a nem formalizált élettársi kapcsolatokkal függ össze. Mivel a helyi szabályozás a bérleti jogviszonyt csak a hivatalosan bejegyzett kapcsolatok esetén terjeszti ki a családtagokra is, ennek hiányában a rendszeres házkezelősségi razzia bírságokat rónak ki a nem bejelentett ott lakókra. Az emiatt felgyülemelő fizetési kötelezettségek adósságspirálba kényszerítik a családokat. Mivel a bírságokat a bejelentett munkajövedelmekből azonnal letiltanák (ahogy Magyarországon is), a formális munkaerőpiaci részvétel a családok körében elenyésző. Ennek hiányában a családoknak nincs egészségbiztosítása, és elesnek egyéb jogosultságoktól is, ami megint csak a kiszolgáltatottságukat növeli. Szatmárnémetiben tehát a társas kapcsolatok formalizálása akár a lakhatási biztonság növekedéséhez, a közösség összefogó erejének növekedéséhez is hozzájárulhatna – hosszú távon. Máshol a segélyezési struktúra miatt épp a fragmentált háztartásszerkezet az, amely miatt a megszerezhető szociális támogatások mértéke magasabb – ezeken a helyeken, vagy ezeknek a támogatásoknak az esetében tehát éppen ellentétes hatás érvényesül (például családi támogatások mértéke a gyermekeiket egyedül nevelők esetében Magyarországon).

A korai (extrém esetben 14 év alatti) gyermekvállalás minden telepen probléma, de leginkább az őrkői telepre jellemző. Ez összefügg a nők / lányok családon belüli szerepével, a felnőtt és önállóvá válás beszűkülő mintázataival, és azokkal a társadalmi elvárásokkal, amelyek egy zárt – telepi – közösségben kijelölik a követendő utakat a fiatal lányok, fiúk és családjaik számára. Az ellátórendszer nem tudja kezelni ezt a helyzetet, mert sem a szexuális nevelés, sem a jövőtervezés, pályaorientáció nincs meg, és emellett hiányzik az iskola megtartó ereje. Ezzel összefüggésben „nincs miért” kitolni a szülés időpontját. A Jelenlét programoknak tehát be kell hozniuk ezeket a tevékenységeket, sokszor kényes kérdéseket és kulturális tabukat is feszegetve a telepeken. Az egyik altevékenység (A Nő mint esély program) célzottan foglalkozik ezzel a kérdéssel (épp az őrkői tapasztalatokra építve), és szükségszerűen e köré rendeződnek olyan közösségi tevékenységek, amelyek a gyerekkor kitolását (játsszal, tanulással, gyerekeknek szóló közösségi programokkal), a szülői szerepek megerősítését (Biztos Kezdet Gyerekház jellegű programok és baba-mama klubok) és a jövőkép megteremtését szolgálják.

A Jelenlét programok kezdetén, valamint a családokkal kialakuló bizalmi kapcsolatok segítségével feltárt problémák kezelése, az ehhez beláthatóan szükséges időtáv és erőforrások az egyes jóléti rendszerekben eltérőek (városi vs. falusi önkormányzat, magyar vs. román jóléti rendszer és ellátások). Vannak olyan problémák, amelyek a szolgáltatások jobb koordinációjával is kezelhetők (pl. a betegek ellátáshoz juttatása, felvilágosítás), de találunk példát arra is, hogy a probléma mértéke akkora, hogy még a teljes feltárás sem történhetett meg, a közösségekben töltött sok hónapnyi munka ellenére sem (pl. a lakhatás informalitása, adósságok a zárt őrkői közösségben, vagy Lyukó távolabbi részein élő családok körében).

4 A Jelenlét program helyi tapasztalatai⁶

A Jelenlét program egy sokszorosán összetett, egymást felerősítő problémákkal terhelt környezetben zajlik. A kirekesztett, zömében romák lakta telepeken a súlyos anyagi deprivációt és szolgáltatáshiányt tetézi a korai gyerekvállalás, devianciák és általában az állam hiánya. A kizsákmányoló társadalmi kapcsolatokból nehéz a kitörés. A családoknak nincs jövőképe, mert azt a generációkon keresztül öröklődő nyomor napi túlélési stratégiákká torzítja. A tevékenységek célcsoportja éppen ezért elsősorban a krízishelyzetben élő családok és gyermekek, a telepi közösség, másodsorban a családokkal dolgozó szolgáltatók és intézmények, amelyek mindegyike többszörös csapdahelyzetben van. Az erőforrások hiánya nemcsak a családok, hanem a probléma komplexitása miatt gyakran eszköztelen segítők és szolgáltatók oldaláról is olyan megoldások vagy stratégiák fenntartását eredményezheti, amelyek eredménytelenek, és sokszor súlyosbíthatják vagy elmérgesíthetik a telepiek közötti, vagy a telepiek és a velük dolgozó munkatársak közötti viszonyokat is.

A Jelenlét programok sokszor a gyerekeken keresztül jutnak el a családokhoz, szólítják meg a közösséget, a rokonságokat. A cél a krízishelyzetek kezelésére alapozva a belső erőforrások feltárása, a hiányzó szolgáltatások helybevitelére vagy elérhetővé tétele, a közösség megerősítése, a nagy társadalmi rendszerekhez, pl. munkaerőpiachoz, egészségügyi, oktatási rendszerhez való újrakapcsolódás megteremtése, jövőkép megteremtése. Ez utóbbi célok elsősorban a szülői-nagyszülői generáció szempontjából kulcsfontosságúak, de nélkülük a gyerekek számára sincs az a minta, amelyhez kapcsolódva a programok, célok, értékek hitelesekké válhatnak. Köztudott tény, hogy az anyák iskolai végzettsége messzemenően meghatározza a gyerekek iskolai pályafutását – fontos tehát, hogy az az út, amelyen a most születő gyerekek a szüleiket követhetik, a szegénységből kifelé vezessen, akár több újrakezdés vagy kitérő után is. Ezeknek az újrakezdési állomásoknak a megteremtése a szülői és nagyszülői generáció számára a Jelenlét programok egyik fontos célja.

A Jelenlét programok egy adott telepre, egy adott telepi közösségre és az azt körbe vevő intézményi, politikai, gazdasági világra szabottak. Mivel a megérkezés a telepekre egy fokozatos folyamat, a telepekkel és az ott élők jövőjével kapcsolatban is csak lassan körvonalazódik (ha körvonalazódik) egy olyan helyspecifikus és reális cél, amelyre felfűzve a Jelenlét működik, bővül, vagy adott esetben megfelelően adaptálódik és szűkíti a ráfordításokat, amikor megerősödik a telepiek helyzete. Mivel a helyzet, és ezzel a diagnózis is állandóan változik, nehéz egy vagy több olyan kőbe véssett konkrét cél felállítása, amely a Jelenlét program kezdetén mindenki számára világos – azon túl, hogy a cél a „romatelep felzárkózása”. Ugyanakkor minden telep esetében rögzíteni kell azt is, hogy a családok és a segítők között kialakult bizalmat mire használja fel a program.

⁶ Ebben a fejezetben támaszkodunk a „jógyakorlat-gyűjteményben” 2019 nyarán közölt esettanulmányra.

4.1 A Jelenlét programhoz köthető telepí tevékenységek

A már idézett „Jógyakorlat-gyűjteményben” összeszedett tevékenységek adják a telepí Jelenlét programok gerincét. Ezek főképp a családok közvetlen segítése (egyéni esetkezelés a szociális munka eszközeivel), valamint adományozás, gyermekeknek közösségi programok szervezése, sportprogramok, táborok, prevenciós programok, Tanoda jellegű foglalkozások, női programok, munkaerőpiaci szolgáltatások, higiénés blokk működtetése, és a helyi közösségbe megérkező játszóbusz. A Jelenlét Pontok létesítésével – egy-két kivétellel – ez a „csomag” elérhetővé vált mind a nyolc telepén. A további helyi variációk részben azzal állnak összefüggésben, hogy hol voltak már „előzmény”-tevékenységek, vagy épp milyen krízishelyzetek kezelését kellett megvalósítani az előre tervezett és a napi-heti rendszerré alakult jelenléten túl.

A területi esettanulmányok részletesen foglalkoznak a helyi programokkal, reflektálva arra is, hogy a helyben releváns problémák kezelésében mennyiben tudnak ezek a beavatkozások változásokat elérni, és a programok megvalósításának milyen feltételei vannak a helyi közösség, a település, az önkormányzat adott kontextusában. Ebben az összefoglaló fejezetben csak azt emeljük ki, hogy mely helyi problémák kezelésében bizonyultak relevánsnak a projekttevékenységek. Az összefoglaló tehát nem tartalmaz minden elemet (pl. az adományok jellegét, vagy a három megvalósított mikroprojektet sem).

Az alábbi táblában felsoroljuk, hogy a telepeken összességében milyen beavatkozások történtek. Az egyes telepeken a szociális munkás kapcsolatfelvételen kívül némi időbeli eltéréssel indultak be a programok, és a telepék tekintetében más és más hangsúly érvényesült ezekben is – részben a feltárt problémák, részben a rendelkezésre álló erőforrások, valamint a TF projektet megelőzően már elindult tevékenységektől függően.

Szociális munkás kapcsolatfelvétel
Higiénés részleg használata
Mosógéphasználat
Közösségi programok
Játszóbusz
Sport
Nő mint esély
Játszva megelőzni
Fejlesztő
Foglalkoztatás és munkaerőpiac, adósságkezelés
Önkéntes napok
Szemétszedés, kertészkedés
Adományoztatás
Egészséggel kapcsolatos programok
Lakásfelújítás

Az egyes telepeken zajló munka rövid összefoglalása a következő alfejezetekben olvasható.

4.1.1 Bihardiószeg

A bihardiószezi Jelenlét program egy olyan területen kezdte el tevékenységeit, amellyel korábban sem az önkormányzat, sem más egyházi vagy civil szervezet nem foglalkozott. Kijelenthető tehát, hogy nem csak releváns, hanem hiánypótló is volt minden, amit a program erre a területre hozott. Mivel itt minden a nulláról indult, az elért eredmények látványosak. A programnak minden kitűzött célterületen sikerült előrelépést elérnie.

A tevékenység a gyerekprogramokkal kezdődött, aztán a közösségi tervezés is elindult. Intenzív családlátogatások folynak, a szociális munkások szinte beépültek a falu életébe, sok családdal bizalmi kapcsolatot ápolnak. Elmondható, hogy kialakult egy közösségi szellem, és a Máltának sikerült főszerepet vállalni a közösség összefogásában.

A konténerek felállításáig a programok a kultúrházban és az iskolában voltak megtartva, azóta a konténer a telep „központja” lett. Mivel a telepen nagyon magas az analfabéták és a románul nem beszélők száma, ezért az adminisztratív dolgokban (ügyintézés, eligazodás a bürokrácia útvesztőiben) is nagyon sokat segítenek. Kapcsolatot tartanak az iskolával (tanító néikkel), a hivatallal és más intézményekkel, és gyakran segítenek az egészségügyi problémák elintézésében is (gyógyszerkiváltás, időpont-egyeztetés stb.). 2018 szeptemberében, mikor összesen 6 (!) gyerek indult iskolába, akkor szembesültek a kollégák azzal, hogy az iskolából komoly a kimaradás. A tavaszi járványhelyzet idején a helyi szociális munkások tartották a kapcsolatot az iskolákkal, ők vitték házhoz a feladatlapokat, segítettek telepíteni az online tanuláshoz szükséges alkalmazásokat, sőt néha saját telefonjaikat is odaadták, hogy a gyerekek valamennyire tudjanak haladni.

Összefoglalóan a diószegi program főbb beavatkozási területei (a többi telephez hasonlóan) a tanácsadás, közösségi tevékenységek, személyes higiénia, elsősegélynyújtás és facilitálás.

A tanácsadási tevékenység felölelte a szülőknek adott gyermekneveléssel kapcsolatos tanácsadást, életvezetési tanácsokat, családtervezést, pszichológiai tanácsadást és iskolai ügyekkel, továbbtanulással kapcsolatos tanácsokat. Ahogy a helyi munkatársak egyre jobban megismertették és elfogadtatták magukat a telepiekkel, sikerült velük egy bizalmi kapcsolat kiépítése, és egyre többen éltek a tanácskérés lehetőségével. A családi napok, közösségi programok nagyon jó alkalmak voltak a bizalom erősítésére.

A közösségi tevékenységek Diószegen nagyon széles skálán mozogtak. Rengeteg eseményt szerveztek gyerekeknek és felnőtteknek egyaránt. Rendszeresek voltak a sporttevékenységek, családi napok, tematikus csoportok, játszva megelőzni programok.

Délutáni fejlesztő foglalkozásokat szerveztek több korosztálynak (a 0-3 éves korcsoporttól a felső tagozatosokig). Ezekon a foglalkozásokon nagy hangsúlyt kapott a finommotorika fejlesztése, az olvasás-írás-számolás elsajátítása és a román nyelv gyakorlása. Ez utóbbi azért is rendkívül fontos, mert a román nyelv ismerete elengedhetetlen az életben való boldoguláshoz: kiszélesíti a szóba jöhető munkalehetőségeket és csökkenti a kiszolgáltatottságot. Ugyanakkor a gyerekeknek sem a telepen, sem az iskolában nincs rá lehetőségük, hogy rendszeresen megtanuljanak románul.

A fiatal nőknek és lányoknak szervezett tematikus foglalkozások is nagy népszerűségnek örvendtek, sokan és szívesen jártak, fontos dolgokról tudtak beszélgetni.

A személyes higiénia területén a konténerben felállított vizesblokk teljes kapacitáson működött. A mosásra akkora igény volt, hogy szigorú órarendet kellett rá előírni, de nagy igény mutatkozott a zuhanyzásra is. A többi teleptől eltérően ide nem csak gyerekek jártak mosakodni, hanem felnőttek is

– a mosáshoz hasonlóan, órarend szerint. Emellett rendszeresen sor került higiéniai csomagok kiosztására is.

A diószegi Jelenlét Pontról elmondható, hogy elsősegélypont volt a szó minden értelmében. Az egészségügyi elsősegély itt volt a legaktívabb. A telepiek rendszeresen jártak be vérnyomást mérni, alapvető gyógyszereket kérni, fertőtleníteni stb. Mindez kiegészült egészségügyi tanácsadással (milyen orvoshoz kéne fordulni, milyen vizsgálatot kéne megcsináltatni, orvosi jelentések lefordítása, értelmezése) és facilitálással (a beteg „összekötése” az orvossal).

A csapat fontos tevékenysége volt a facilitálás is, vagyis a kommunikáció a különböző intézményekkel (oktatási intézmények, egészségügyi intézmények, hivatal, munkaerőközpont). A munkatársak rendszeres kapcsolatban voltak az óvónénikkel, tanítónénikkel, egészségügyi és oktatási mediátorokkal, a hivatal munkatársaival (szociális ügyekben, munkaügyekben stb.) A megérkezéskor hatalmas probléma volt a telepen az iskoláskorú gyerekek beiratkozásának elmaradása. Ennek megelőzése a telepi munka egyik kulcselemévé vált.

A játszóbusz is népszerű, 1,5-2 havonta történtek foglalkozások. A program további fontos eredményének tekinthető, hogy elkezdődött az önkéntesség is a településen.

4.1.2 Kisiratos

A helyi közösség a Máltát a Jelenlét program beindulásáig csak egy mozgásszerű idősek otthona falai mögött dolgozó szervezetként látta. 2018 nyarától ugyanakkor egy merőben más szerepet is felvállalt a stáb, fokozatosan elmélyítve a kapcsolatát 10-15 hátrányos helyzetű roma családdal, akik számára a helyi szociális segélyezés és kapcsolattartás nem adott elég támaszt. Az önkormányzat szociális munkása nem csak hiánypótlónak látja a stábot, hanem feltétlen bizalommal várja, ha esetleg a tevékenység tartalma bővülne vagy átalakulna.

A kisiratosi csapat kulcstevékenysége az adományosztás mellett a gyerekekkel való foglalkozás és a mosási lehetőség megteremtése. Az önkormányzati helyi szociális munkás szerint az is fontos, hogy a konténerben a gyerekek olyat is ehetnek, amit egyébként nem is kapnának meg: „a gyerekeknek ez a menszvár – hetente egyszer-kétszer jó ételt lehet enni. Ami otthon nincs.”

A Málta a legproblémásabb családokat választotta ki és vonta be őket szisztematikusan a gyerekeken és az adományozáson keresztül, fokozatosan eköré rendezve az együttműködést az állami szereplőkkel (óvodával, iskolával, szociális munkással, egyéb hatóságokkal, ha az relevánsnak tűnt).

A Jelenlét program elveinek kibontása ugyanakkor még zajlik a településen, hiszen a családokkal való munka első szakaszában tart a stáb: a bizalomépítés és megerősítés egyre nyitottabbá teszi a családokat, és ezen keresztül egyre sikeresebbé az afterschool és a prevenciós tevékenységeket, elfogadottabbá a mosási tevékenységeket, a közösséget pedig együttműködőbbé. A stáb élvezi az önkormányzat teljes támogatását.

A program egy további szakaszában a családgondozás hiánypótló területei felé lehet majd elmozdulni – a kisgyerekekkel kapcsolatos programok, a szülői kompetenciák, és a cseperedő lányok kohorsza alapján idővel majd a női programok felé. Mivel a Málta látókörében élő családok egy része minimális készpénzzel él, és – bár Arad közelsége miatt a továbbtanulás és a munkaerőpiaci részvétel is könnyebb – idővel a szolgáltatások akár külső forrásból való kibővítése is aktuális lesz, hogy az olyan hiánypótló tevékenységeket, mint a most naponta rendelkezésre álló afterschool se kelljen feladni.

4.1.3 Sepsiszentgyörgy - Őrkő

A Málta Őrkői Jelenlét programja annyiban különbözik a többi romániai telepprogramtól, hogy a Málta megérkezésekor már több szervezet és szolgáltatás működött a telepen, a Máltának tehát már egy meglévő szolgáltatási rendszerbe kellett beillesztenie a tevékenységeit. A Málta szolgáltatásainak többsége (a többi civil szervezethez hasonlóan) a gyerekeket célozza meg, az ő iskolázottsági, képzettségi szintjüket kívánja javítani annak érdekében, hogy jobb pozícióba kerüljenek a munkaerőpiacon, ezzel biztosítva a hosszabb távú kitörési lehetőségeket a mélyszegénységből, a szegregált telepi létből. A gyerekeken keresztül jutnak el a családokhoz, ott is főként az anyákhoz, ahol elsősorban a krízishelyzeteket próbálják meg kezelni, és abban segítenek, hogy az alapvető szolgáltatásokhoz, segélyekhez hozzáférjenek a családok. A telep nagy lélekszáma és a helyi közösség súlyos szociális depriváltsága miatt már önmagában ez is jelentős feladat.

A TF program keretében közösségi programokat is megvalósítottak, bár kevésbé intenzíven, mint a csoportos foglalkozásokat.

Az alábbi tábla a Málta és más civil és önkormányzati szervezetek telepi jelenlétét mutatja meg.

2. táblázat A Máltai Szeretetszolgálat és egyéb szervezetek által Őrkőn helyben nyújtott szolgáltatások

Tevékenységek	Málta	Más civil szervezet	Önkormányzati szolgáltatások
0-6 éves gyerekek fejlesztését célzó programok	1) Játszva megelőzni program óvodásoknak	A) Ringató – Biztos Kezdet típusú szolgáltatás (Esély Egyesület) B) Hétvégi, nyári közösségi programok (Nővérek)	helyi óvoda működtetése (<i>Ringató finanszírozása</i>)
iskolás gyerekek fejlesztése, tanulmányok támogatása	2) Korbontásban csoportfoglalkozások gyerekeknek: alap és szociális kompetenciák fejlesztése 3) Korai gyerekvállalást megelőző program lányoknak	C) Tanoda foglalkozás iskolásoknak, benne gyerekek képesség-felmérése és fejlesztése (Caritas)	(<i>helyi iskola infrastruktúrájának biztosítása: önk. , működtetése – állam</i>)
Közösségi programok gyerekeknek	4) Fociedzés fiúknak, tánc és szabadidős foglalkozások Kirándulások, Szülőkkel közös családi napok	B) Hétvégi, nyári közösségi programok (Nővérek) D) Nyári tábor tanodásoknak (Caritas)	
Második esély program			I) Helyi iskolában az általános iskola 1-4 osztály elvégzése felnőtteknek, fiataloknak
Prevenációs programok gyerekeknek fiataloknak	5) Nő mint Esély programban: felvilágosítás és családtervezés-központú foglalkozások lányoknak		

Tevékenységek	Málta	Más civil szervezet	Önkormányzati szolgáltatások
Felnőttek közösségi programok	6) családi napok	E) Istentisztelettel egybekötött közösségi együttlétek (Nővérek) F) Helyi cigány kulturális programok szervezése (Amenkha Egy.)	
Szociális segítségnyújtás (ügyintézés, segélyezés, krízishelyzetek kezelése)	7) Elsősorban a programjaikon részt vevő gyerekek családjainak gondozása, problémák feltárása, kezelése (kb. 50 család)	G) Információ-közvetítés, -terítés a szolgáltatásnyújtók és a helyi közösség tagjai között (Amenkha Egy.)	J) Helyi szociális iroda feladata a szociális ellátásokhoz való hozzáférés biztosítása az arra jogosultak körében, ezek feltételeinek megteremtése (pl. lakcím-bejelentés) M) Egészségügyi mentor szolgálat rendszeres családlátogatások során feltárt szociális szükségletek jelzése a szociális iroda felé
Adományosztás	8) Alkalmanként, de alapvetően tudatosan kerülnek ezek rendszeres alkalmazását	H) Rendszeres adományosztást végez a Caritas, nővérek, katolikus egyház	K) alkalmanként
Háztartásgazdálkodás segítése, adósságkezelés	(csak alkalmanként)		(csak alkalmanként adósságokkal kapcsolatos ügyintézés (pl. bírósági eljárásokkal kapcsolatos ügyintézés))
Foglalkoztatás segítése, képzések szervezése, álláshoz jutás segítése	9) RARE foglalkoztatási programban foglalkoztatási mentorálás felnőtteknek	G) Információ-közvetítés, -terítés a szolgáltatásnyújtók és a helyi közösség tagjai között (Amenkha Egy.) N) RARE foglalkoztatási programban kompetencia képzés felnőtteknek	L) Helyi szociális iroda: állás-közvetítés, állásbörzék szervezése, oda helyiek bekapcsolása, munkáltatókkal kapcsolatépítés. Képzésekre helyiek eljuttatása. Közmunka szervezése.
Egészségüggyel kapcsolatos szolgáltatások	10) Nő mint Esély program: várandós anyákkal foglalkozás, nőknek felvilágosító programok nőgyógyászati kockázatokról, szűrésekbe és orvosi ellátásba való eljuttatás 10) Közösségi alkalmankor alap szűrések szervezése (vérnyomás, vércukor stb.)	A) Ringató: kismamáknak információátadás, felvilágosítás egészséges életmóddal, gyerekek táplálásával stb. kapcsolatban	M) Egészségügyi mentor szolgálatok: gyerekek és felnőttek eljuttatása házi és szakorvosi ellátásba, oltások szervezése, terhes- és csecsemőgondozás segítése
mosási és higiéniai szolgáltatás	11) Higiéniai blokkban az őrkői családoknak mosási és fürdési lehetőség biztosítása		

Forrás: tereplátogatások és fejlesztési dokumentumok

A telep kiterjedtsége, a problémák súlyossága és komplexitása miatt, illetve a telepen lévő viszonylag sok szervezet működése miatt, Órkőn a Málta tevékenységeit nem önmagában, hanem a többi szervezet tevékenységével együtt érdemes szemlélteni. A fő kérdés az, hogy a jelen lévő szervezetek együttesen képesek-e olyan szolgáltatásrendszert kialakítani, ami az ott élők hátrányait és kirekesztettségét csökkenti, és hozzájárul a többségi társadalomba való integrációjukhoz.

4.1.4 Szatmárnémeti

A Szatmárnémetiben jelenleg folyó tevékenységek két csoportba sorolhatók: A Jelenlét Pont és „megérkezés” előtt már működő programokra, és az ezt követően kiépített új programokra. A tevékenységek határa értelemszerűen nem választható szét egyértelműen, sokszor összefolynak, egymást erősítik; a helyi stáb igyekszik a rendelkezésére álló humán erőforrások leghatékonyabb kihasználására.

A Málta-házban folyó délutáni iskola egy már hosszú évek óta jól bejáratott, akkreditált tevékenység. A telep gyerekek közül (a CD2-ből is) viszonylag sokan járnak erre a foglalkozásra. Az idejártó gyerekekre hatással van a program: tanulnak, jellemzően szeretik, és fontos, hogy kiragadják őket a telep környezetéből, és más értékeket és mintát közvetít. A gyerekek két csoportra vannak bontva, kicsikre (6-10 év) és nagyokra. Képzett szociális munkások és önkéntesek foglalkoznak velük. A rendszeres tanulás mellett a program része a játszás és rendszeres külső tevékenységek is. Mivel itt képzett szakemberek állnak rendelkezésre, ezért az iskoláskorú telep gyerekek tanulásban való segítése nem a Jelenlét Pontban történik, hanem a Málta-házban. A Jelenlét Pontnak a Málta-ház mellett kellett úgy kialakítani a tevékenységi körét, hogy a kettő jól kiegészítse egymást.

A Jelenlét Pont a B2-ben került kialakításra. Működését sokáig akadályozták az infrastrukturális hiányosságok (pl. nem volt áram), de ma már teljes kapacitással üzemel. Működik a mosoda és a zuhanyzás, felnőttek járnak be rendszeresen segítséget kérni (pl. ügyintézéshez) és a helyi munkatársak közösségi foglalkozásokat tartanak olyan gyerekeknek, akik nem járnak be a Központba a délutáni iskolába (mert pl. egyáltalán nem járnak iskolába). Ezeket a foglalkozásokat a gyerekek nagyon szeretik: eleinte főként a kisebbek jártak, aztán kezdtek odaszokni a nagyobbak is. A programok változatosak, és a kreatív, ügyességfejlesztő kézműves foglalkozások mellett nagy sikerűek voltak a „filmklubok”, mesenézések is.

A Jelenlét Pont viszonylag hosszú ideig nem „indult be”; mintha kereste volna a helyét a Málta-ház tevékenysége mellett. Igazi áttörést véleményünk szerint a COVID-19 járvány hozott, amikor felértékelődött az, hogy a Jelenlét Pont helyben van, illetve végig nyitva volt a nyár során (olyankor a Málta-ház egy hosszabb időre bezár). A karantén időszakát leszámítva a helyiség végig nyitva volt, és a korábbi funkciói mellett „a béke szigete” lett a tanulni vágyó, vizsgára készülő nagyobb iskolás gyerekeknek, akiknek a tömbben uralkodó állapotok miatt otthon erre nem volt lehetősége. Itt csend volt, és eszközöket is kaptak, így zavartalanul tanulhattak a digitális oktatás időszakában is.

Kiemelt népszerűségnek és közösségépítő tevékenységnek örvendett a fiúk között a foci is. Rendszeresen, hetente egyszer, majd hetente kétszer volt „profi” fociedzés, egy – a gyerekek lelkére, viselkedésére, közösségépítésre maximálisan odafigyelő – edző irányításával. A program során több konfliktust is sikerült a focin keresztül rendezni, nehezen kezelhető gyerekeket „pacifikálni”.

Viszonylag lassan, de beindult az egyéni szociális munka is, megtörtént a családok felmérése, kiépült a bizalom.

A helyi közösségfejlesztés érdekében végzett közösségi tevékenységek száma alacsony volt. A tevékenységek takarítással kezdődtek (a két lakóépület között tornyosuló szemétheget szedték össze a telepiek), majd volt közös korlátfestés, majd egy ruhaválogatási program a Málta-házban. Az első eseményeken megvívta a kollégák egy-két nehéz, konfliktusos helyzetet (adományosztás-konfliktus), ami segítette a máltás munkatársak elfogadásának folyamatát a helyiek körében. A két

véleményvezérrel sikerült kapcsolatot kialakítani, bizonyos ügyekben meg tudják nyerni a támogatásukat. Sajnos a járvány miatti lezárások a legrosszabbkor jöttek – éppen akkor, amikor már meg lett volna alapozva a közös munkához szükséges bizalom.

Összességében tehát Szatmáron erős máltás előzményekre tud alapozni a Jelenlét program, ami egyszerre jelent előnyt és bizonyos tekintetben hátrányt is. A Romániai Máltai Szeretetszolgálat helyi szervezete nagyon aktív és egyre professzionizáltabb, és emellett intenzíven jelen van az önkéntes tevékenység is. A Jelenlét tevékenységek tehát ráépülhettek egy bejáratott, széles körben elfogadott tevékenységekkel és módszertannal futó programra, a Tanoda jellegű foglalkozásokra. Így az irány adott volt: a gyerekek körében végzett munka fokozatos kiterjesztése az egész családra. Ugyanakkor a telepen egy zárt, ámde megosztott közösségről van szó; ebben kellett kialakítani az együttműködési struktúrákat. Az egyéni szociális munka csak lassan indult meg, és mind az egyéni szociális munkát, mind a közösségi tevékenységeket nagyon visszavetette a COVID-19 járvány. Ugyanakkor erősödtek az intézményi kapcsolatok (helyi és megyei önkormányzattal, Szociális Igazgatósággal, iskolákkal) – nagyobb bizalommal fordulnak a Málta felé, hajlandóbbak bevonní őket a telepiek életét érintő döntések megvitatásába. A közösségfejlesztés szempontjából a jövőben nagyon fontos lesz a különböző civil szervezetek összefogása, együttműködése, összehangolt tevékenysége.

4.1.5 Tatabánya

Tatabányán a 2013-as adósságrendezési és áram-legalizálási programmal érkezett meg a Málta a telep életébe. Az azóta eltelt években hullámzó intenzitással, de folyamatosan jelen van a segítő munka a Mésztelepen (és néhány éve a VI-os telepen is). Jelenleg a Jelenlét programban a mésztelepi Községi házban a mosási (adott esetben tisztálkodási) lehetőségen túl sok, részben heti rendszerességgel tartott programot szerveznek:

- 1) Gyermekprogramok (adott ünnepkörhöz köthető – pl. 2018 decemberében adventi készülődés hetente egy alkalommal, iskolai pedagógus bevonásával; Mikulás- és karácsonyi ünnep; őszi szüneti tevékenységek, nyári szünetben tevékenységek; mesedélután; irányított tematikus társasjátékozás – pl. bűnmegelőzési témában);
- 2) Nő mint esély program keretén belül a közösség megismerése, érzékeny témák előkészítése, közös kézműveskedés, főzés, női felelősségvállalással kapcsolatos kérdések, a helyi ellátó „informális” bemutatkozása (védőnő „civilben” vett részt), szülői kompetenciák fejlesztése (szeretettel, fegyelmelés, jutalmazás);
- 3) Álláskeresési „tanácsadás”, közvetítés, mentorálás jellegű beszélgetések (ez a 2019 februárjában kifuttatott közmunka miatt kulcsfontosságú), céglátogatások (a COVID-19 miatti leépítések által érintettek motiválása, számukra újabb állások felkutatása);
- 4) A 7. és 8. osztály elvégzését biztosító tanfolyam szervezése, toborzás;
- 5) Önkéntes munkára való felkészítő foglalkozás;
- 6) Elsősegélynyújtási alapismeretek átadása;
- 7) Családi napok – játszóbuszos alkalmak, közös főzés/főzőverseny, csapatversenyek, zenés programok;
- 8) Kézműves foglalkozások;
- 9) Közterületek rendezése, szemétgyűjtés;
- 10) Adományok osztása (kenyér – a COVID időszakában heti kétszer, tartós élelmiszer, tűzifa);
- 11) A COVID-19 zárlat ideje alatt készétel osztása, a higiénés feltételekhez adományok osztása és tájékoztatás;

- 12) Általános ügyintézés (pl. az iskolai beiratkozások 2020-ban online zajlottak – ezekben támogatták a családokat a technikai feltételek biztosításával és az ügyek lebonyolításával);
- 13) Ad-hoc és előre jelzett családlátogatások, telefonos kapcsolattartás;
- 14) Önkéntesek szervezése a közösségi programokhoz.

Az elért családok köre folyamatosan bővül, és a velük való bizalmi viszony is mélyül. Fokozatosan egyre több családra lehet támaszkodni, nem csak a részvételben, hanem az előkészületekben is.

A helyi csoportban történő átrendeződések, a munkatársak váltakozása, és főképp a helyi politikai vezetés teljes átalakulása, a párhuzamosan folyó szociális városrehabilitációs projekttel való kapcsolódás némileg bonyolítja-bonyolította a program megvalósítását. A COVID-19 miatti lezárások során a csapat helytállására nagy szükség volt – mind az adományosztás, mind a bezáródás miatti konfliktusok kezelése miatt.

A beavatkozások összességében hozzájárultak a súlyos anyagi depriváció / hátralekok kezeléséhez (ezt az egyéni esetkezelés biztosítja), a munkaerőpiaci helyzet javításához – talán ebben a legintenzívebb az összefogás a kormányhivatal releváns főosztályával. A védőnői és családsegítői szolgálattal való szoros együttműködés hiánypótlónak bizonyult (részben jelzőrendszerként is „használják” a helyi stábot). A mésztelepi lakhatási helyzet ugyan nem javult számottevően, de a környezet állapota mindenképpen stabilabbá vált. A közbiztonságra közvetlen hatása nem volt a programnak, de a Nő mint esély csoportban és azon keresztül tematizálódik a családokon belüli deviancia, és prevenciósz foglalkozások is zajlottak.

Fontos dilemma, hogy a Jelenlét program komponensei a telep folyamatos felszámolásának kontextusában túl tudnak-e mutatni az akkut problémák kezelésén. A mésztelepi lakosok szempontjából releváns tevékenységek volnának a telep felszámolásával kapcsolatos beavatkozások, a lakhatási mobilizáció feltételeinek megteremtése, főképp a hátralekok kezelése, a lakhatási jogcímek rendezése, a családok támogatása a tervezésben, az adaptációban. Mivel a Málta a VI-os telepen is egyre inkább beágyazott (köszönhetően a TOP program keretén belül zajló fejlesztéseknek), így a programok „áthelyezése” a Mésztelep folyamatos kiürülésével hosszú távon is egy reális lehetőség marad.

4.1.6 Tarnabod

A legsokrétűbb és legkomplexebb tevékenységek kétségkívül Tarnabodon valósultak meg – itt az élet minden színterére kiterjedően van „jelen” az MMSZ.

A Málta 2004-ben érkezett meg a településre, ekkor indította meg a Befogadó falu programot. Ekkor szembesült a társadalmilag és gazdaságilag peremhelyzetre sodródott falu problémáival, a nagyarányú szegénységgel és munkanélküliséggel. Ezért a családi krízishelyzetek kezelésére irányuló szociális munka mellett a kulcsproblémákra reagáló közösségi szintű beavatkozások kezdettől fogva a program meghatározó elemei voltak. Az akkor a faluba költöző 8 családnak házakat vettek, melyeket a családokkal együtt felújítottak, emellett több ingatlant megvásároltak közösségi terek kialakítása és a már nem működő óvoda újraindítása érdekében. A helyi kocsmából játszóházat és ifjúsági tanácsadó irodát alakítottak ki, illetve a helyi igények alapján egy konditermet is létrehozottak. A foglalkoztatási helyzet javítása érdekében több lábra épülő beavatkozásokat indítottak: egy munkahelyre való eljutást szolgáló falubuszt helyeztek üzembe, ami a kezdetekben 50 főnek segített munkához jutni. A közmunka

programban az önkormányzat 75 főt alkalmazott, és a Málta által megvásárolt ingatlanban egy újrahasznosításhoz kötődő, elektronikai bontóüzemet hoztak létre 2006-ban, ami 30 helyi embernek adott munkát. Az üzem tulajdonképpen védett foglalkoztatás jelleggel működött, a célja a régóta munkanélküli emberek munkavégzési képességeinek fejlesztése is volt, egyfajta mentorálással. Amikor elindult az üzem, 100 fő jelentkezett a 30 állásra, végül a helyiekkel együtt határozták meg, hogy melyek legyenek a kiválasztási kritériumok. A mezőgazdasági gazdálkodás fejlesztését célzó programokat is elindították a beköltöztetett családok és a helyiek számára egyaránt: kiskertművelést, háztáji állattartást és a helyi gazdálkodást segítették.

Biztos Kezdet Gyerekház 2010 óta működik a településen, bár az elődjeként működő Játszóház már évek óta foglalkozott kisgyermekes anyukákkal. A Gyerekház 2011-től uniós finanszírozást nyert, jelenleg pedig hazai forrásból működik. A Gyerekházban a szakmai vezető mellett két főállású helyi roma nő is dolgozik, egyikük már a program kezdetétől. A program célja 10 éve változatlan, a csecsemőkortól kezdve 3 éves korig a kisgyerekek megfelelő fejlődését biztosítani, az anyák gyereknevelési kompetenciáit fejleszteni. Délután a Gyerekház-munkatársak családokat látogatnak. A védőnővel nagyon szoros a kapcsolat, családokat gyakran együtt látogatják, és rendszeresen egyeztetnek a Gyerekház munkatársakkal, hogy melyik gyerek mivel van elmaradva, milyen fejlesztést igényel. Az anyukák többsége fiatal, most a legidősebb anyuka 30 éves volt.

A helyi iskola és óvoda 2011-ben került a Málta fenntartásába. A Tanoda 2015 óta működik először szintén uniós forrásból, majd 2019-ben bekerült a hazai finanszírozású programok közé. A Tanodának is volt előzménye, a finanszírozási háttér megszűnése miatt az akkor már nem működő ifjúsági iroda, illetve helyi munkatársak is tovább vitték a programot. Nyáron nyitott házként működnek, ilyenkor vannak napok, amikor 50 gyerek is megjelenik. Iskolaidő alatt a gyerekek minden délután járnak: 14:00-16:00-ig tanulnak, 16:00-18:00-ig játszás van, közben uzsonna. Péntekenként már nem nagyon szoktak tanulni, addigra elfáradnak a gyerekek, ilyenkor közösségi játszás van: körjátékokat játszanak, kézműveskednek, főznek-sütnek, zenét hallgatnak, családias a hangulat. A Tanoda udvara is alkalmas játszásra, programokra. A tanodás gyerekek fele vesz részt a Szimfónia programban, az egyik Szimfónia programos fiút beválasztották a Snétberger programba, és felvették a miskolci zeneművészeti iskolába is.

A TF program keretében Tarnabodon az Őrkői Nő mint Esély mintaprogram bevezetése történt meg, illetve foglalkoztatási szolgáltatás és rendszeres közösségi programok szervezése zajlott. A TF programban egy munkatárssal tudott bővülni a helyi stáb, aki a programokat szervezte, a megvalósításba pedig a meglévő munkatársak és helyi szakemberek is bevonódtak.

A Nő mint Esély program a fiatal lányokat és a kisgyermekes anyákat célozta meg. A fiatal lányok esetében a fő cél a kamaszkorral járó testi változásokkal kapcsolatos alapvető ismeretek átadása, a női szerepkörökről, jövőképről való beszélgetések voltak. A programok szervezésében a Tanodával szoros volt az együttműködés, elsősorban az odajáró lányok vettek rajta részt, de bárki más is bekapcsolódhatott. A testi ismeretekről, a személyes higiénéről a védőnő, míg a pálya- és iskolaválasztás és a jövőkép kialakításának témájáról a tanoda fejlesztőpedagógusa tartott előadást és beszélgetett a lányokkal.

A rendszeres közösségi programok célja az volt, hogy biztosítsa a családok számára a közösségi életbe való bekapcsolódás lehetőségét. A programokon keresztül a felnőttek elérése történt meg intenzívebben, akiket egyébként nehezebb elérni, és számukra kevesebb programlehetőség is van. A programok sokfélék voltak, közös főzések, vetélkedők, kézműves foglalkozások, ünnepek megtartása, kertészkedés. Egyes eseményeket a „Tarnabod és Mi” civil szervezettel közösen szerveztek.

Foglalkoztatási szolgáltatás a járási foglalkoztatási kirendeltség munkatársával együttműködve valósult meg. A kirendeltség munkatársa előadást tartott, illetve rendszeresen megosztott információkat a képzési lehetőségekről, állásajánlatokról. Az álláskeresési ismeretek átadásával, tanácsadással is segítették azokat, akik motiváltak voltak az elhelyezkedésre. A programok iránt elsősorban nők érdeklődtek. A képzésbe ugyanakkor senkit sem sikerült eljuttatni, mivel azok helyszínei a megye távolabbi városaiban voltak, a rossz közlekedési viszonyok miatt viszont az anyák délután nem értek volna vissza a gyerekeikért.

A Felzárkózó települések programja 2019-ben kezdődött meg és célja, hogy a 300 leghátrányosabb helyzetű települést szociális diagnózison alapuló komplex fejlesztési beavatkozásokkal segítse. Tarnabodon az alábbi programelemek megvalósítását tervezik:

- lakhatási helyzet javítása, aminek keretében 10 új szociális bérlakás épül (családi házak formájában) és mintegy 40 család lakóházának szükség szerinti felújítása történik meg;
- az egészséges lakókörnyezet megteremtése érdekében patkányirtás;
- kertművelés program: intézményi kertművelés és a családok kertprogramja;
- „Fókuszban a gyermek” program, melynek keretében a védőnői szolgálatot erősítik meg plusz szociális munkás kapacitással annak érdekében, hogy minden kisgyermeket születésétől kezdve 1000 napig szoroson kövessenek. A cél, hogy minden gyermek számára biztosítva legyenek a fejlődéshez szükséges megfelelő körülmények;
- sportprogram keretében fociedzés, melynek az iskola udvarán kialakított focipálya ad helyt.

Jelenleg három ház építése megkezdődött (egy szinte teljesen készen van), míg a másik két ingatlanál a tereprendezés megkezdését tervezik 2020-ra. A lakások elosztását nagy érdeklődés és feszültségek övezik a faluban (éppen ezért pl. az önkormányzat nem is akar benne részt venni), mivel ezek eddig nem voltak ismertek. Végül a családok a Belügyminisztérium által a jövőben kiírandó pályázatára jelentkezhetnek majd, a kiválasztást is majd a minisztérium végzi.

A Málta más forrásból további, a tulajdonában lévő három házat újított fel, melyeket krízislakásként hasznosítanak azoknak a családoknak az átmeneti elhelyezésére, akiknek a lakóháza életveszélyessé vált.

Az intézményi kertművelés programban az intézmények ellátásához szükséges élelmiszerekhez járulnak hozzá (krumpli, zöldségek, gyümölcsök termesztésével). A családi kiskert programban jelenleg 20 család vesz részt, ők vetőmagok mellett baromfit is kaptak. A program vetőmaggal, gépekkel, szaktudással segíti a kertművelést.

A lakásépítési és kertművelési programban is több helyi lakos dolgozik.

A Málta további terve, hogy egy biomasszával működő távfűtési rendszert épít ki a falu központjában pályázati forrásokból, amelyre az intézmények és az ott lévő lakóházak is rákapcsolódhatnak. A fűtés az intézmények fűtését gazdaságosabbá tenné. A családoknak is kevesebb lenne a jelenleg nagy gondot okozó fűtési költség, viszont a telken belüli rendszer kiépítése több százezer forintba kerül, ehhez esetleg mikrohitel-konstrukciót lehet kidolgozni.

4.1.7 Veszprém – Pokoli Torony

A program fontos tevékenysége a szisztematikus adósságkezelés volt, amivel nemcsak a lakók adósságát tudták sikeresen kezelni, hanem a társasház pénzügyi helyzetét is konszolidálták. Az adósságkezelés három elemre épült: egyrészt a lakók tartozásainak és pénzügyi helyzetének részletes felmérésére, másrészt közművállalatokkal való szoros viszony kiépítésére, harmadrészt az egyedi mérési pontok – és ahol lehetett – az előrefizető rendszer kiépítésére. A társasház tartozásainak rendezése és a szolgáltatások visszaállítása érdekében a Málta vezetősége külön tárgyalta a közműszolgáltatók (áramszolgáltató, kommunális szolgáltató) vezetőségével az alapvető feltételekről, ami alapján a szociális munkások már képesek voltak az egyéni tartozások intézésére. Fontos, hogy a szociális munkások nem csak a lakhatással kapcsolatos tartozásokkal foglalkoztak, hanem más típusúakkal is, pl. a már behajtó cégeknél lévő tartozásokkal (ennek sikeressége cégenként változik). Az önkormányzati adósságkezelő programba is több lakót becsatornáztak. A Málta megérkezése előtt a családsegítő munkatársai nem mertek kijárni a házba, és a lakók számára átláthatatlan volt az adósságkezelés ügyintézése.

A hátrányosabb helyzetűek közül többen a házban dolgoznak a Málta alkalmazásában (normál vagy közfoglalkoztatásban), és az utóbbi három évben megnőtt azoknak a száma, akik különféle üzemekben dolgoznak. Ez részben a munkaerőpiac kedvező változásainak tudható be, de a motiváltság felkeltésében szerepe van a helyben folyó szociális munkának is. A foglalkoztatási helyzet javítása terén nem sikerült ugyanakkor érdemi együttműködést kialakítani a foglalkoztatási főosztállyal, ezért a Málta munkatársai más cégekkel vették fel a kapcsolatot.

A Málta együttműködik a gyermekjóléti központtal és segít a gyerekek családba való visszagondozásában (jelenleg az egyik családnál egy más lakhatási lehetőség megtalálásában nyújtott támaszt).

A közösségi beavatkozások, az önkéntes képzések mozgósítják a helyi lakókat egy-egy akció erejéig, és erősítik a köztük lévő összetartást. A TF programok eredménye, hogy a lakók kezdeményezték a ház belső részeinek közös kifestését. Ezt a következő évben tervezik megvalósítani.

4.1.8 Miskolc - Lyukóvölgy

A Málta 2014-ben a telepprogramban létrehozott közösségi ház működtetésének átvételével lépett be Lyukó életébe, hogy ott először Tanodát, majd Biztos Kezdet Gyerekház programot indítson. Ahogy a legtöbb esetben, itt is elsősorban a gyermekeken keresztül kívánja elérni a családokat.

A becslések szerint – a ház elhelyezkedése miatt is – a lyukói családok negyedét-harmadát „látja” a szakmai stáb. A munka elsősorban a krízishelyzetek kezelésére korlátozódik (a gyerekek családból való kiemelésének megelőzése). A krízisalapból igyekeznek javítani a veszélyeztetett családok lakhatási körülményeit is.

Áttörést jelentett, amikor már nem csak szociális munkások mentek a családokhoz, hanem végre a családok is bizalommal fordultak a Máltához – a bizalomépítés lassan ment, és végül a helyi lakosok „befoglalkoztatása” törte meg a jeget. Ahogy Tatabányán is, a szociális, egészségügyi és oktatási ellátórendszerrel történő együttműködés adja a helyi csoport működésének keretét.

A Jelenlét programban az alábbi fejlesztések és programok történtek meg eddig, illetve folynak jelenleg:

1. Tanoda
2. Biztos Kezdet Gyerekház
3. Önkéntes képzés program lyukói fiataloknak
4. Nő mint Esély program
5. Közösségi programok
6. Krízisalap működtetése
7. Segítség a lakások kisebb felújításában (gyerekek kiemelésének megakadályozására)
8. Adományosztás
9. Intenzív családgondozás

Az önkormányzati fejlesztések és programok:

- A. Gyerekjóléti és családsegítő szolgáltatások kiterjesztése a területre (2000-es évek eleje óta)
- B. Városi buszjárat kiterjesztése a Lyukóvölgyre, összekötése a várossal

Komplex telepprogram keretében:

- C. Egészségügyi és családmentori szolgáltató központ létrehozása
- D. Háziorvosi rendelő létrehozása
- E. Közösségi ház létrehozása
- F. Focipálya építése

A baba-mama klub volt az első program, amivel indultak. Ebből nőtt ki 2016-ban a Biztos Kezdet Gyerekház program, ami állami finanszírozásból működik. A központi finanszírozás a bérköltségre elég, a többit a Málta teszi hozzá (pl. eszközök, programok költsége). A Gyerekház három munkatárssal működik, egyikük egy lyukói asszony, aki kezdetektől fogva itt dolgozik, ő közfoglalkoztatás keretében van foglalkoztatva.

A Gyerekház stabilan működik, és jól ismert a lyukóiak körében. Jelenleg 26 családból 31 gyerek van beíratva. 2020-ban a gyerekek közül 5-en mennek óvodába, és 5 anyuka várt gyermeket. 2019-ben nyolcan mentek óvodába és 9 új gyerek jött, tehát folyamatosan van utánpótlás. A védőnőnek kötelezően kell ajánlania a gyerekházat a kismamáknak, de ők is toboroznak, szórólapoznak, illetve informálisan is terjed a híre a háznak. A beiratkozott családoknak legalább heti kétszer meg kell jelenni. A napi létszám változó, hónap elején (családi pótlék megérkezésekor) kevesebben vannak, hónap végén viszont sokan jönnek, „*tömött sorokban*”, ilyenkor egy tízórai is nagy segítség a családoknak. A gyerekek családi háttere változó: vannak szélsőségesen rossz helyzetben lévő családok, de tulajdonképpen Lyukóban szinte minden család rászorult. A legtöbb családban több gyerek van (3-5 az egy családra jellemző gyerekszám).

A Tanoda program 2016 óta működik, korábban uniós, jelenleg állami finanszírozásban. A Tanodában két munkatárs dolgozik jelenleg, mindketten szociális munkások. A Tanoda szakmai vezetője a pácini Tanoda vezetője. Vele naponta telefonon egyeztetnek a napi programról, a nyári tervezésről – személyesen csak ritkán tud megjelenni. A Tanodában egy további közfoglalkoztatott segít. A tanodai csapat az újjáépítés előtt áll, egyszerre több munkatársat is keresnek tanárt, fejlesztő pedagógust és pszichológust is. A tanulás támogatása mellett a közösségépítő, konfliktuskezelést tanító, szociális kompetenciákat fejlesztő csoportos foglalkozásokat, játékokat kellene beépíteni a Tanoda munkájába. Jelenleg 30 gyerek jár a Tanodába, körülbelül 13 családból. Ők a ház közvetlen környékén laknak. 2020 nyarán tartottak egy nagyobb toborzást, melynek keretében próbáltak más szervezeteket és

önkénteseket is bevonni. Újabban elsősorban a közösségi házba más programokba bejáró családokból toboroztak a kollégák segítségével (pl. Gyerekházba járó gyerekek nagyobb testvéreit hívták meg). A Tanoda a Baptista Szeretetszolgálat által fenntartott városi iskolával kooperálva működik és bevon önkénteseket is.

Új szolgáltatásként indult el a Nő mint esély program és a foglalkoztatási tanácsadás.

A Nő mint esély program megvalósításában kihívás volt, hogy a TF munkatárs férfi, és a helyi stábból sem volt olyan nő kolléga, akit be lehetett volna vonni. Éppen ezért a TF munkatárs a Miskolci Drogambulanciát vonta be a programfejlesztésbe. A szervezet mentálhigiénés szakembereivel együtt „Az elég jó szülő vagy” csoportos terápiás típusú programot valósították meg a szülői, nagyszülői korosztálynak. A kulcsképessegek fejlesztése programelem a 10-20 év közötti fiatalokat célozta meg és öt alkalomból állt. Témák: önértékelés és önfejlesztés, az egyéni, családi és közösségi szerepek, értékek és agressziókezelés, drogrevenió. Kreatív csoportos foglalkozások keretében a gyerekek, fiatalok igazán a programsorozat végére „éreztek rá a közösségi foglalkozások ízére”. Mindez jól mutatja, hogy nagy szükség van az ilyen jellegű programokra, és több szempontból is eredményesek: sikerélményt adnak, fejlesztik a gyerekek együttműködési képességét, a program előrehaladtával pedig eredményesebben lehet őket bevonni és benntartani a különféle feladathelyzetekben.

Foglalkoztatási szolgáltatás keretében évi két esemény megszervezése történt, melybe a helyi Foglalkoztatási Paktum megvalósításáért felelős Miskolc Holding Zrt-t vonták be. A Paktum munkatársai munkaerőpiaci fórumot tartottak, amely állásbörzéből és egyéni tanácsadásból állt. Ezen kívül napi szinten nyújtanak segítséget álláskeresésben és önéletrajzírásban. Az álláskereséssel kapcsolatos támogatásra különösen a járvány után nőtt meg az igény, mert sok ember vesztette el a munkáját a járványidőszakban. A fórumok megtartását azokra az időpontokra időzítették, mikor a közösségi házban különféle adományosztások voltak (pl. heti pékáruosztás), így nagyobb kört sikerült elérniük.

A közösségi ház szervez további közösségi programokat, játszásokat is. Itt nagy hangsúlyt fektetnek az elsősorban fiatalokat célzó prevenció programokra, kiemelten a drogrevenióra.

4.2 A teleppárok: reflexiók a teleptípusokként átültethető programelemekre

Ahogy arra már a kitértünk a telepek leírásakor, amellet, hogy eltérő jóléti rendszerekben működnek, a telepek számos egyéb dimenzióban is eltéréseket mutatnak. Egy részük városi, másik részük falusi környezet, van köztük olyan, amely egy épületben/tömbben van és olyan is, mely egy egész kiterjedt településrészt ölel fel. Más és más az elszigeteltségük foka is aszerint, hogy pl. egyetlen utcán keresztül megközelíthető, átjárható, vagy éppen zsáktelepülés a telep. A kis/néhány tucat lelket számláló közösségtől a mintegy 3000-es népességűre becsült telepig több variáns is bekerült a TF projekt helyszínei közé. A telepeken eltérő az analfabetizmus, a munkaerőpiaci kiszolgáltatottság, az eladósodottság és a lakhatási krízis foka is. Ezen felül más-más mértékben, de jelen van a korai gyermekvállalás és többfajta deviancia is.

Mindezek a különbségek történeti, regionális és településfejlődési okokra is visszavezethetők, így felvetődik a kérdés, hogy vajon mennyiben lehet a telepeket a meglévő tipizálási rendszerekbe illeszteni, illetve ez az illeszkedés abból a szempontból is releváns-e, hogy milyen beavatkozás-csomagokat kell megvalósítani a Jelenlét programokban.

A magyarországi bevett teleptipológia⁷ a következő típusokat sorolja fel:

Telepek, szegregátumok

1. Települések mellett vagy azok közelében létrejövő és folyamatosan bővülő „vadtelepek”
2. Volt uradalmi puszták, településtől távoli munkáskolóniák (bánya, téglagyár stb.)
3. Régről maradt telepek, amelyeket az 1961-es párthatározatot kiegészítő 1965-ös rendelet nyomán nem számoltak fel
4. Cs- és szocpolos telep, vagyis 1965 után létrejött, eredetileg nem telepnek gondolt telep

Városi szegregátumok:

5. Slumosodó munkáskolóniák, szociális bérlakások alkotta telepek
6. Gettósodó, lerobbanó városrészek

Szegregált települések:

7. Szegregálódó falvak

Lecsúszó településrészek (külterületek/zártkertes részek is) és periférikus helyzetű települések (térben kevésbé koncentrált marginalizáció):

8. Városok/települések külterületén, tipikusan zártkertes övezetekben a lakhatás megfizethetőségi problémái elől menekülő alacsony minőségű lakások/nyaralók alkotta laza szerkezetű telepek
9. Szociális szuburbanizáció eredményeképpen kialakuló lecsúszó települések

A romániai telepeknek egyik – a magyar tipológiának nagyrészt megfeleltethető - klasszifikációja⁸ szerint a következő típusokra van példa Romániában:

Városi területek

1. államosított lakások és régi épületek a városok történelmi központjában
2. többlakásos épületek
 - a. többlakásos alacsony komfortfokozatú épületek
 - b. eredetileg munkásszállónak szánt épületek az ipari területek közelében
 - c. nagyon leromlott többlakásos épületek
3. városi perifériák
 - a. a városok szélén fél-rurális lakóterületek
 - b. szeméttelpek közelében informális telepek
 - c. történelmi cigánytelepek a városokba illeszkedve, de azok szélén

⁷ Setét Jenő (2007): Telepeken, telepszerű lakókörnyezetben élők programja. Kézikönyv. Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest továbbfejlesztéseként ez a tipológia került elfogadásra a Kormány 1686/2015. (IX. 25.) Korm. határozata a 2014–2020 közötti időszakra vonatkozó, a telepszerű lakhatás kezelését megalapozó szakpolitikai stratégia részeként

⁸ Bogdan Suditu (2011): The relevant indicators and the territorial level of analysis for the characterization of the marginalized communities https://www.rcc.int/romaintegration2020/romadecadefold//documents/3.%20Thematic%20workshops/12%20February%202011%20-%20Housing%20Conference,%20Prague/Presentations/WG3_Bogdan%20Suditu.ppt Több más tipológia is van, vö: Berescu C. (2019) How Many Ghettos Can We Count? Identifying Roma Neighbourhoods in Romanian Municipalities. In: Vincze E., Petrovici N., Raț C., Picker G. (eds) Racialized Labour in Romania. Neighborhoods, Communities, and Urban Marginality. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76273-9_7

Vidéki területek

- a. történetileg kialakult falusi közösségek
- b. formális vagy informális telepek a falvak szélén
- c. elszigetelt informális telepek

Összehasonlítva a két tipológiát látható, hogy a városi és a vidéki területeken Romániában és Magyarországon is hasonló megjelenési formájúak a romatelepek, de eltérő történeti folyamatok vezettek a mai állapotukhoz, jellegükhöz. Egy urbánus megjelenési formát ugyanakkor csak a román tipológia nevesít, mégpedig a szeméttelpek közelében elhelyezkedő informális városi telepeket – ezeknek a hatvanas évekig bezárólag volt magyarországi megfelelője.

A kutatás során a nyolc Jelenlét programot úgynevezett teleppárokban is vizsgáltuk. Az alapkoncepció az volt, hogy ezek a telepek a jellegük alapján jól modellezhetik a tudásátadás „peer-learning” folyamatát, hiszen méretük, fizikai/infrastrukturális adottságaik és a problémák halmozódása hasonlóságot mutat, és ez fontos lehet a Jelenlét program átültethetősége tekintetében.

Az eredeti párok elrendezését – egy helyszínmódosítást követően – felváltotta az alábbi végleges felosztás:

- a. Szatmárnémeti (RO) – Veszprém (HU)
- b. Kisiratos (RO) – Tarnabod (HU)
- c. Bihardiószeg (RO) – Miskolc/Lyukóvölgy (HU)
- d. Sepsiszentgyörgy/Órkő (RO) – Tatabánya (HU)

Elhelyezve a 8 vizsgált telepet a tipológiákban a következő helyzet körvonalazódik:

3. táblázat A magyarországi és a romániai teleptipológia összehasonlítása és a programhelyszínek besorolása

Magyarországi tipológia	Romániai tipológia	Program helyszínek
vidéki vadtelepek	elszigetelt informális telep	Bihardiószeg
puszta / vidéki munkáskolónia	formális vagy informális telepek a falvak szélén	
falusi régi telep	történetileg kialakult falusi közösségek	Kisiratos
falusi szocpolos telep		
városi kolónia szociális bérlakásokkal	eredetileg munkásszállónak szánt épületek az ipari területek közelében	Tatabánya – Mésztelep Szatmárnémeti Veszprém – Pokoli Torony
gettósodó városrész	történelmi cigánytelepek a városokba illeszkedve, de azok szélén államosított lakások és régi épületek a városok történelmi központjában többlakásos alacsony komfortfokozatú épületek nagyon leromlott többlakásos épületek	
szegregálódó / szegregálódott falu		Tarnabod
zártkert	a városok szélén fél-rurális lakóterületek	Miskolc Lyukóvölgy Sepsiszentgyörgy Órkő
lecsúszó agglomerációs falu		
	szeméttelpek közelében informális telepek	

A „teleppárok” közül a két tipológia összefésülése alapján látható, hogy jól illeszkedik Szatmárnémeti és Veszprém. Őrkő inkább a lyukói jellegzetességekkel vethető össze, főképp a fél-rurális jellege és a kiterjedése miatt. A tatabányai Mésztelep, elsősorban a területi elhelyezkedése alapján (elszigetelten a város szélén, eredetileg az ipari munkások kompakt elhelyezését szolgáló céllal) hasonló helyzetben van, mint a CD2, ugyanakkor itt – szemben mind a CD2-vel, mind a Pokoli Toronnyal – nem egyetlen épületben, egy fizikai struktúrában belül élnek a lakók.

Bihardiószeg helyzete egy súlyos hanyatlást átélő Kisiratossal lehetne még párosítható – de a munka során azt tapasztaltuk, hogy ebben az Arad melletti befogadó faluban kisebb léptékű fejlesztésekkel és beavatkozásokkal tulajdonképpen megakadályozható lenne egy diószegihez hasonló telepnyövekedés, és ebből adódó hanyatlás. Ebből az is következik, hogy ennek a két telepnek kevésbé van összevethető magyar „párja”. Tarnabod, mint egy gyakorlatilag teljes mértékben szegregálódott falu, szintén egyedülálló jelenség.

Összességében tehát arra következtetünk, hogy a fizikai vagy társadalmi-történeti adottságaik helyett inkább csak a releváns beavatkozások szintjén hasznos stáb-párookra osztani a településeket - tapasztalatok megosztása céljából. Ugyanakkor az egyes teleptípusokon a Jelenlét program komponensek elindítása, szervezése több hasonlóságot is mutat, ami talán kevésbé a telepek típusa, mint inkább a Jelenlét „megérkezése” és a módszertan alapvetéseire vezethető vissza.

Az egyes telepek tehát – a fenti tipológiai besorolásuktól függetlenül – egyértelműen a jóléti és minőségi szolgáltatásoktól való „távolságukkal” jellemezhetők. Ezek vagy azért hiányoznak, mert a területek eleve szolgáltatáshiányos helyek voltak (vadtelepek, rurális területek, zártkertek, ipari területekre beékelődött területek), vagy mert innen „kivonult” az állam (mint pl. a Mésztelepről, ahol mára csak egy óvoda maradt). Érthető módon tehát a közösségekben ezeknek a szolgáltatásoknak az elérhetővé tétele az elsődleges lépés – gyakorlatilag a jellegüktől függetlenül.

A telepi lakosság szegénységének függvénye az, hogy szükség van-e humanitárius segítségre is, vagy a „szinten tartás” miatt kellene-e eseti adományok az adott telepi lakosoknak. Ez megint csak a telep jellegétől független kérdés, azaz a támogatások szervezése mind a rurális, mind a városi telepeken szükséges – legfeljebb a „beszerzésük” és az eljuttatásuk könnyebb a segítők számára.

Fontos különbség körvonalazódik ugyanakkor aszerint, hogy a telepek fizikai adottságai miatt mekkora a feszültség és a belső konfliktusok mértéke: a túlszűfoeltság, az összezártság, az intim szféra hiánya, a veszélyes környezet mind olyan tényezők, amelyek külön odafigyelést és beavatkozásokat igényelnek. Veszprémben az életveszélyes folyosóvégek, Szatmárnémetiben a megrongált lépcsőház megújítása, és mindkét helyen a közös terekben felhalmozott hulladék eltávolítása nemcsak szimbolikus, közösségépítő esemény, hanem nagyon is kézzelfoghatóan a létbiztonságot javító beavatkozás volt, amely nélkül a családok és gyermekek folyamatosan veszélyben élnének.

A beavatkozások prioritizálásában tehát fontos szerepet játszhat a fizikai struktúra javítása, annak érdekében, hogy a következő lépéseket egyáltalán meg lehessen tervezni és a közösségben megszülethessen a bizalom a Jelenlét program irányába. Fontos lenne elérni, hogy a családok együtt tudjanak működni. A túlszűfoeltság miatti konfliktusok kezelése kiemelten fontos a városi terekben, a zárt közösségekben (pl. az elzárt településrészekben/településeken) pedig az egymásrataltság külső erőforrásokkal történő kibővítése lehet az egyik kulcskérdés.

Fontos tanulság, és egyben a Jelenlét módszertani alapvetése is, hogy a gyermekekre irányuló programok elengedhetetlenek – szintén függetlenül a telepek jellegétől. Ugyanakkor kulcskérdés, hogy

a telepen meglévő társadalmi struktúra mennyire merev, és vajon milyen keretek között lehet mobilizálni a szülők közül bárkit a „felnőttek” közösségi programjaiba, és ez mennyiben írja felül a helyi közösségek szöveteit, szabályait. Fontos tapasztalat, hogy a tradicionális (patriarchális) közösségekben a nők „kilépése” a férjek/élettársak felügyelete alól sokkal nehezebben megy, ezért a bevonásuk női programokba sokkal nehezebb, ahogy az is, hogy annak elérése is, hogy használják a higiénés szolgáltatásokat, akár a mosógépeket is. Az egyes kiterjedt családok közötti konfliktusok nagymértékben írhatják fölül a leghasznosabbnak ígérkező beavatkozásokat is. A telepek társadalmi szerkezeteinek feltörése tehát egy hosszadalmas és sok bizalmi tőkét igénylő folyamat, ami messze túlmutat a Jelenlét Pontok „alapsomagján”.

5 A Jelenlét programok értékelése

Az egyes településeken a beavatkozások különböző lendülettel indultak, és a fokozatos építkezés révén mára a kijelölt célcsoportok egy része rendszeres résztvevője a programoknak.

A programok értékelésekor arra fókuszálunk, hogy

- (1) vajon mennyire tudott a helyi program a szociális diagnózisban feltárt problémákra reagálni,
- (2) mennyire tükrözi mindez a Jelenlét módszertanban elvártakat, és hogy
- (3) milyen változást érhetett el vagy legalábbis indíthatott el a családok életében.

Az egyes településeken azonosított helyi problémák és elindított intézkedések összefüggéseit a következő vázlatos táblázat szemlélteti (néhány esettanulmány ennél részletesebben veti egybe a helyben feltárt gondokat, és hogy mennyiben irányult bármilyen beavatkozás ezek kezelésére).

4. táblázat A Jelenlét programokon belül zajló intézkedések és a települések problémáinak összefüggései

Program	Súlyos anyagi depriváció / hátralek	Munkaerőpiaci helyzet (képzettség/ attitűd)	Humán szolgáltatáshiány / minőségi problémák	Infra és lakás hiánya / minősége	Személy / környezet / higiénia	Prostitúció / drog / csicska / balhék / bűnözők	Korai gyerekvállalás	Belső konfliktusok / közösségi problémák	Közlekedés / városok / szolgáltatások elérhetősége
Segélyezés / adományok (élelmiszer, pelenka, bútor, bérlet)	+		+	+				+	+
Szűrő- és mini programok				+	+			+	
Egyéni esetkezelés / tanácsadás	+	+	+						
Baba-mama program / Biztos Kezdet			+		+	+	+	+	
Felújítás: lakások / lakókörnyezet				+	+				+
Tanoda		+	+					+	
Sport						+		+	
Higiénés blokk				+	+				
Önkéntesprogramok			+		+			+	
Táborozás			+					+	+
Második esély típusú program		+	+						
Tematikus korosztályos program (tinik/lányok/fiúk/nők)						+	+	+	
Adósságkezelés	+			+					

Forrás: Jelenlét szociális munkások fókuszcsoport, 2019. május 13.⁹

⁹ A táblázat egy korábbi verziója olvasható a „jógyakorlat” gyűjteményben is.

A telepi szociális munkások rámutattak arra, hogy a TF projekt helyszínein ezek a felsorolt intézkedések eltérő méretű és intenzitású programokat jelentenek. Például Lyukóban a teljes telepi lakosság mérete mintegy 3500 fő (900 család), így míg értelemszerűen a lakosok csak egy töredékével alakult ki olyan bizalmi viszony, hogy például a gyermekeiket elengedjék táborozni, addig Kisiratoson összesen 14 olyan család van, akikkel a Szeretetszolgálat csapata együtt dolgozik. Lyukó méretével összevethető Őrkő, ahol a sokéves korábbi tanoda típusú szolgáltatás működésének hála, kialakult néhány családdal már olyan kapcsolat, hogy kifejezetten a korai gyermekvállalás és a családon belüli erőszak kérdéseit is feszegető közösségi programot is lehetett indítani, ami az Őrkői telepen egy kulcsprobléma. Ez a tevékenység a magyarországi telepek közül Tarnabodon lett először része a Jelenlét programnak, és a mésztelepi közösségben is szívesen fogadták. Veszprém adósságkezelési modellje a romániai kontextusban csak korlátozott mértékben alkalmazható, mert egyrészt nem része a szociális munka eszköztárának, nincs rá forrás sem, de a közművek jogi szabályozása sem teszi lehetővé az előrefizetős mérőórák felszerelését, így a tudatosabb fogyasztás megtartása melletti hátraléktörlesztés sem lehetséges.

A területi esettanulmányokból leszűrhető helyi specifikus tanulságokat a következő alfejezetben részletezzük.

5.1 Helyi problémák – alkalmazhatósági korlátok

5.1.1 Bihardiószeg

A település vezetése örült a Málta megjelenésének, mert ezzel egy hiánypótló tevékenység érkezett, nevezetesen az a telep is figyelmet kapott, mellyel eddig lényegében senki nem foglalkozott. Bár a program indulásakor az önkormányzat kezdeményező szerepet játszott, kifejezetten kérték a Máltát, hogy ide jöjjenek, a hivattal való kapcsolat ambivalensnek bizonyult: bár elvileg semmiben nem akadályozzák az itt zajló tevékenységeket, ugyanakkor nem is nagyon segítik a helyi kollégák munkáját, és az önkormányzattal közösen megvalósítandó tevékenységek mindegyike csúszott, elhúzódott, rengeteg nehézségbe ütközött. Sokszor előfordult, hogy a helyi stábtól várták, hogy megmondják, mit hogyan kell elintézni. Mindazonáltal az elmúlt hónapok alatt a bizalom itt is szemmel láthatólag erősödött. Fontos fejlemény továbbá, hogy a telepre vezető utat lebetonozták (a telepen belül nem), így az most már minden irányból könnyebben megközelíthető. Az együttműködés hiánya ugyanakkor a családok szintjén is megmutatkozik: a hátrányos helyzetű roma családok csak nagyon ritkán fordulnak segítségért az önkormányzathoz.

5.1.2 Kisiratos

A helyi Málta a Jelenlét program beindulását egy komoly profilbővítés segítségével biztosíthatta 2018 nyarától. Olyan 10-15 hátrányos helyzetű roma családdal vette fel a kapcsolatot, akik számára a helyi és állami szociális segélyezés és kapcsolattartás nem tud stabil és hatásos segítséget nyújtani. Az önkormányzat éppen ezért hiánypótlónak is tartja a gyerekekkel való foglalkozást és a mosási lehetőség fenntartását, és azt is, hogy a konténerben a gyerekek olyat is ehetnek, amit egyébként nem is kapnának meg: „a gyerekeknek ez a menszvár – hetente egyszer-kétszer jó ételt ehet enni. Ami otthon nincs.”

A program célzásával kapcsolatban az önkormányzati szociális munkás kiemelte, hogy a Málta azokat a legproblémásabb családokat tudta megszólítani, akikkel kapcsolatban az önkormányzat eszköztára elégtelennek bizonyult. Mind az iskolai, mind az óvodai visszajelzések alapján a gyerekek tanulási képességei, szorgalma látványosan javult, és az afterschoolban és az egyéb programokon keresztül közvetített rendszeresség segíti a tájékozódást a világ dolgaiban és a felelősségvállalást is. Fontos segítség volt a helyi stáb a járvány miatti lezárásban, mert felvállalta nemcsak az adományok eljuttatását, hanem a kapcsolattartást is, és az, hogy a szeptemberi iskolakezdésre felkészítették a gyerekeket.

5.1.3 Sepsiszentgyörgy-Őrkő

A Málta TF programjának főbb eredményei az őrkői közösség életében és a helyi szervezet működésében hozott változásokban is érezhetők.

Az őrkői közösség vonatkozásában eredmény, hogy a kezdeti klienskört 30 főről 90 főre tudták bővíteni, ami mintegy 50 családot jelent. Ezzel a telepen sikerült a csoportfoglalkozásoknak (játssza megelőzni, foci, tánc, egyéb közösségi foglalkozások, legújában a kórus) egy stabil résztvevői kört teremteni, ami beépült az ügyfelek életébe, abba nagyobb fokú rendszerességet, következetességet vitt. Az elsősorban gyerekeket, fiatalokat célzó csoportfoglalkozások, melyek gyakran mentorálásba is fordulnak, hozzájárulnak a szociális és alapkészségek fejlesztéséhez, a későbbi társadalmi beilleszkedést segítő szemléletmód kialakításához, akkor is, ha utóbbinak még csak kezdeti eredményei érzékelhetők. A továbbtanulás segítése érdekében a kezdeti tevékenységek kiegészítésében, fejlesztésében is történt előrelépés, ami egyben az egyéni fejlesztések felé történő elmozdulást is jelent. A helyi iskolával együttműködésben megkezdődött egy nyitás a középiskolák felé is.

A gyerekeken keresztül sikerült a felnőttek tágabb körét elérni. A számukra nyújtott ügyintézési, életvezetési, családtervezési tanácsadási tevékenységek gyakran krízishelyzetek kezelésével párosulnak, illetve egy-egy nehéz helyzetben való segítségnyújtással sikerül az egyes családok bizalmát megnyerni, elmélyíteni.

A higiénias blokk szolgáltatásai közül a mosási és elsősegély pont szolgáltatások bevezetése mondható sikeresnek, míg a fürdési lehetőséget még kevesen használják ki.

A többféle járvány miatt kevésbé rendszeresen megvalósuló közösségi programok elsősorban a családok és gyerekek eléréséhez járultak hozzá, amellet, hogy valódi közösségi élményként szolgáltak a résztvevőknek.

A helyi szervezeti szinten is több jelentős hozadéka van az elmúlt három év beavatkozásainak: a Málta őrkői jelenlétének fenntarthatósága szempontjából az egyik legfontosabb, hogy sikerült az állami akkreditáció megszerzése a nappali központ tevékenységei (iskolai orientáció, szülők iskolája típusú szociális tevékenységek) tekintetében. Továbbá részt vesznek a GAL-Sepsi projekt társadalmi inklúziót célzó tevékenységeinek tervezésében és megvalósításában, ami majd lehetővé teszi, hogy a stáb az elkövetkező 3 évben az eddig folytatott tevékenységeit továbbfejlessze, elmélyítse. Az őrkői csapat 8 főre bővült a három év alatt, és a hatékonyság szempontjából további előrelépés, hogy a meglévő Nő mint esély programot és a TF program csoport- és közösségi tevékenységeit egy koherens rendszerbe sikerült rendezni, ahol a tevékenységek megfelelően egymásra épülnek, és amely megfelelő alapot

jelent a szükségletek szerinti újabb tevékenységek kialakítására (ld. pl 7-8. osztályosok egyéni fejlesztése).

Ugyanakkor fontos, hogy az őrkői roma közösség integrációját akadályozó tényezőknek (mint az alacsony iskolai végzettség, munkaerőpiaci kirekesztettség, korai iskola-elhagyás és gyerekvállalás, lakhatási depriváció, külső kapcsolatokat nélkülöző zárt közösség) strukturális okai vannak, amelyeket alapvetően az intézményrendszerek tudnak kezelni, míg a segítő szervezetek facilitálni, kiegészíteni tudják az intézmények működését. A jövőbeni kihívások tehát elsősorban a strukturális okok felszámolását jelentik, amelyek egyrészt hosszú távú másrészt pedig szereplők széles körét érintő feladatok.

5.1.4 Szatmárnémeti

A program Szatmáron jelenleg túl van a megérkezés fázisán. A közösségi és intézményi kapcsolatok megerősödtek, a bizalom kialakult. A továbbfejlesztés kapcsán azonban néhány kihívással kell szembenézni.

A délutáni iskola, táborok nagyon jól működnek, de csak a telep gyerekek egy részét érik el. Az elmúlt néhány hónapban már a Jelenlét Pont is fontos szerepet kapott, főleg azoknak a gyerekeknek az életében, akik nem járnak délutáni iskolába (vagy azért, mert egyáltalán nem járnak iskolába, vagy helyhiány, vagy egyéb okok miatt). A kisebb gyerekek bevonása itt is könnyebb feladat, a nagyobb kihívást valószínűleg a (kis)kamaszok jelentik, akikre már erős befolyással van a telep környezete. Ha őket is sikerül elérni, a közösségi konfliktusok egy részének megelőzése is könnyebbé válhat.

A Jelenlét Pont valódi beindulásával el lehet kezdeni az egyéni esetkezelések elmélyítését. Sok család rendelkezik komplex problémákkal, a súlyos szociális problémák gyakran egészségügyi gondokkal is összefüggnek. A krízishelyzetek kezelésére, munkajövedelmek és ezzel összefüggésben a lakhatási biztonság növelésére finoman kidolgozott – a helyiek által is elfogadott – segítséget és válaszokat kell keresni. Az első lépés, a bizalom kiépítése megtörtént, az elkezdett úton lehet majd továbbmenni és valódi szociális segítőtevékenységet folytatni a telepen.

A helyi program próbálkozott közösségi szintű beavatkozásokkal is, de ezek egyrészt a telep sajátos „hierarchiája”, belső hatalmi viszonyai, másrészt a COVID-19 miatti korlátozások miatt egyelőre nem tudtak kiteljesedni. Fontos lenne, hogy a program ezen a területen előremutató lépéseket tudjon tenni a tudatos közösségi önszerveződés, a konfliktus-megoldás irányába. Ennek eléréséhez azonban elengedhetetlenül szükséges az önkormányzat és a városban tevékenykedő különböző civil szervezetek összefogása.

5.1.5 Tatabánya

A Mésztelepen a Jelenlét program régóta jelen van, és adott időszakokban sikeresen tudott adaptálódni a helyi folyamatokhoz. Mivel évekig nem volt világos, hogy a telepnek mi lesz a sorsa, és hogyan, milyen ütemezéssel bontják el, ezért a kezdeti lendület az évek során megkopott, és a Málta stáb körül elfogyt a látszólagos levegő. A telep bontásának felgyorsulása egybeesik a város VI-os telepre irányuló szociális városrehabilitációs programjával, ami új feladatokat és erőforrásokat is kijelölt a stábnak. A feltárt problémák összerendezett kezeléséhez a stáb megújulására is szükség volt.

Ugyanakkor kulcskérdés, ahogy azt a helyi beavatkozások bemutatásakor is kiemeltük, hogy a Mésztelep esetén a telep folyamatos felszámolásának kontextusában a családok kísérése, közösségi programok szervezése és egyéni esetkezelés csak a tüneti kezelésre elegendő, és a várossal és a partnerszervezetekkel fontos volna rögzíteni az elkövetkező évek pontos céljait. A mésztelepi lakosok szempontjából fontos lenne azokat a tevékenységeket megerősíteni, amelyek a telep felszámolásával, a lakhatási mobilizáció feltételeinek megteremtésével foglalkoznak (a jövőben vélhetően a VI-os telepen).

A Jelenlét program dokumentumai szerint a felsorolt színes és a telepi hétköznapok mindegyikében elérhető tevékenységeket egy „maroknyi” stáb nyújtja, építve a VI-os telepi infrastruktúrára is. A mintegy 50 munkába közvetített ember „sikere”, az online térben navigálni kevésbé tudó (és ehhez forrással rendelkező) lakók segítése a hétköznapi ügyintézésekből, a hétköznapi higiénés feltételek javítása, az élelmiszeradományok hatékony elosztása, a szabadidős tevékenységek és a közösségszervező események a néhány évig alig látható terepi munkát – a helyi interjúk szerint – újraélesztették. Ugyanakkor a várossal való együttműködés stabilizálása a hosszú távú telepfelszámolási folyamat sikeressége érdekében kulcsfontosságú.

A Jelenlét program terepszemléletű alapelveit vizsgálva belátható, hogy ezek a mésztelepi működés irányait áthatják, és az egyes tevékenységek ezekre épülnek. Ugyanakkor pl. a partnerségi viszonyok újraépítése szükséges ahhoz, hogy mind a Málta, mind a családok számára is nyilvánvalóvá és érthetővé váljon, hogy „mi miért történik” a teleppel, és így átlátható legyen azoknak a lehetőségeknek a tárháza, amellyel a Jelenlét program operálhat, és amilyen irányban a családok is tudják tervezni a jövőjüket.

5.1.6 Tarnabod

Tarnabodon több mint másfél évtizede folyik a Befogadó falu programként indult Jelenlét program. A program egyik legnagyobb pozitívuma, hogy a projektszemlélettel szemben hosszú távon van jelen az ottani emberek életében, és beépült a helyi, térségi szolgáltatások struktúrájába. A program már a kezdetkor komplex beavatkozásokat tartalmazott, melyek reagáltak a legfontosabb kihívásokra, mint a mélyszegénység, munkanélküliség, gyerekek fejlesztésére irányuló és tanulását segítő szolgáltatások hiánya, a rossz lakhatási körülmények. A későbbi fejlesztések is egyrészt a létrehozott szolgáltatások (Gyerekház, Tanoda) intézményesülésének irányába mutattak, másrészt a megszűnőben lévő (iskola felsőtagozat) vagy már megszűnt (óvoda) közszolgáltatások fenntartását vették át. Ugyanakkor az egyes programelemek eredményessége függ attól, hogy mennyire sikerült hosszú távú forrást mellé rendelni. Így nem minden elem működtetése volt folyamatos, egyes elemekben voltak megakadások (pl. kertművelés, falubusz).

Az egyik legsikeresebb programelem a Biztos Kezdet Gyerekház, amely az évek során a Jelenlét program egyfajta központjává is vált a faluban. A korcsoportba tartozó kisgyerekek harmada-fele jár a Gyerekházba, ha változó rendszerességgel is, és a munkatársak intenzív családgondozást, kríziskezelést folytatnak, elérik a legrászorulóbb családokat is. Együttműködve a helyi ellátórendszerrel, elsősorban a védőnővel, több családnál előzték meg a gyerekek családból való kiemelését. A Gyerekházban történő fejlesztések meghozták az eredményüket: a gyerekek jobban teljesítenek az óvodában, és így majd az iskolában is.

A fiatalok iskolázottsági szintjében még nem sikerült áttörő változást elérni, a többségük nem végzi el a középiskolát, ami esetükben leginkább a szakiskolát jelent. Ennek egyik oka, hogy az általános

iskolában az oktatás minősége nem tudott kellőképpen fejlődni. Ugyanakkor a pedagógiai módszertan – egyébként ígéretes – megújulása az utóbbi egy évben kezdődött meg. A Tanoda, mely nagyobb kapacitással 2015 óta működik, fontos eredményeket ér el a gyerekek szemléletformálásában, több gyerek esetében pedig ezek már konkrét eredményekben is látszanak – az érettségizettek a tanodások közül kerültek ki.

Bár az iskolázottságban az eredmények javulása egy fokozatos, hosszabb folyamat eredménye lehet, úgy néz ki, hogy néhány ponton a beavatkozások további erősítésére van szükség, így a középiskolások tanulásának és iskolába való beilleszkedésének támogatására. A gyerekek szocializációs képességének fejlesztése érdekében több falun kívüli tevékenységre lenne szükség már általános iskolás korban. A Tanoda próbálja segíteni a középiskolások tanulását is, de erre nincs meg a kapacitása. Jelentős kezdeményezés, hogy a megfelelő végzettséget szerzőket a Málta helyben a saját intézményeiben, programjaiban foglalkoztatja, ami a többi helyi fiatalnak is mintául szolgál.

A helyiek foglalkoztatási helyzete javult, ami elsősorban a munkaerőpiaci változásoknak köszönhető; a korábbiakhoz képest sokan vállalnak rendszeres bejelentett munkát és az építőiparba is sok férfi jár el. A napszámba járó réteg helyzete kevésbé változott, az ő esetükben – legalábbis egy részüknél – a javulást célzott kompetenciafejlesztésekkel és foglalkoztatási mentorálással lehetne elérni. A pénzzel való gazdálkodás még a jobban keresők esetében is gyakran probléma. Ugyanakkor a közlekedési feltételekben nem történt változás, a Málta falubusz szolgáltatása egy idő után leállt, ezt csak 2020-ban indította újra az önkormányzat. Ez a helyiek munkavállalási lehetőségeire negatív hatással van, köztük a fiatalokéra is, akiknek így még kevesebb lehetősége van a szakmájukban elhelyezkedni.

Az újraindított kertművelési programba már most is elég sok család bekapcsolódott, kérdés, hogy a legrászorultabbakat a jövőben mennyire sikerül elérni. A program mellett, hogy javítja a családok önfenntartó képességét, hozzájárulhat a közösségi szintű együttműködések kialakulásához.

A lakhatást javító programelem szintén a közelmúltban indult újra, a családok körülményeit a több családot érintő lakásfelújítások fogják nagyobb mértékben befolyásolni, semmint a kevés számú új szociális bérlakás. Hogy a lakhatási beavatkozások milyen mértékben fogják átalakítani a helyiek életét, még nem látszik. Mindenesetre az elmondható, hogy a lakásberuházások elosztása körül kialakult feszültségek tükrözik azt, hogy a Jelenlét programnak a közösségi önszerveződés, döntéshozatal támogatásában az utóbbi évek során komolyabb hangsúlyt lehetett volna fektetni.

5.1.7 Veszprém

A ház megújításának tekintetében nagyon jelentős eredmények történtek az elmúlt 10 évben: az összes közműszolgáltatás újból bevezetésre került, számos a Málta és a lakók tulajdonában álló lakást felújítottak, a ház működőképességét sikerült biztosítani. Ennek ellenére az épület felújításában továbbra is vannak feladatok, pl. az életveszélyessé vált erkélyek felújítása.

A lakókkal a közös munka megkezdésének az alapja az volt, hogy el kellett hinniük, tudnak változtatni a kialakult borzalmas állapotokon. A lakók többsége szégyellte, hogy az épületben lakik, ami visszatartotta őket a munkakeresésben is. Ezt az állapotot kellett először megfordítani a szociális munkásnak. Ezzel tudta megnyerni a lakók bizalmát is. A lakók felé való kapcsolat kiépítésében nagy szerepe volt az ún. kulcsembereknek, akik a Málta munkatársai mellé álltak. Rajtuk keresztül lehetett eljutni utána más lakókhöz. A sikeres adósságkezelés kialakításának is az volt az első lépése, hogy első körben néhány olyan embernek tudtak segíteni, akik már bíztak bennük és fel merték tárni a

helyzetüket. Ők terjesztették később az információt, hogy miben kaphatnak segítséget a Málta munkatársaitól. A kulcsemberek fontosságát mutatja, hogy az egyik ilyen férfi került alkalmazásra a felújított portaszolgálaton.

A program egyik jelentős eredménye volt a szisztematikus, három pilléren alapuló adósságkezelés. A programban elérték, hogy a közös költséget fizetők aránya 17%-ról, 70%-ra nőtt. Közös költség tartozást nem engednek el, de ha megszorul valaki, akkor az elv az, hogy fizessen annyit, amennyit tud. Az adósságokat nem engedik felhalmozódni. Ugyanakkor az is hangsúlyosan megjelent, hogy a lakhatással kapcsolatos tartozások a rosszabb anyagi helyzetű családoknál folyamatosan megjelennek, és azok kontrollálása állandó odafigyelést, szükség esetén beavatkozást igényel.

A foglalkoztatás terén pozitív változás, hogy ma már az aktív korúak mintegy felének van rendszeres munkája, míg korábban csak a negyedének volt. A Málta alkalmazásán túl a formális munkaerőpiacra is be tudtak lépni, és a helyben folyó szociális munkának köszönhetően helyt is tudnak állni – részben a Málta munkaközvetítésének és mentorálásának köszönhetően.

A gyermekek veszélyeztetettsége, a szülői elhanyagolás a családok egy részében csökkent. Ezek a családok megtanulták, hogy milyen alapvető szabályokat kell betartani ahhoz, hogy ne emeljék ki a gyerekeket a családból. Ugyanakkor 3-4 éve volt egy krízisidőszak, mikor négy családtól összesen 17 gyereket kellett állami gondozásba venni, súlyos veszélyeztetés miatt. A Málta szorosan együttműködik a gyermekjóléti központtal.

Ugyanakkor korlátozottak az eredmények a fiatalok motiváltságának növelése terén. Bár a családok helyzete rendezettebbé vált, a gyerekek járnak Tanodába, de a középiskolát még mindig nem fejezik be. Többségük ugyan elmegy dolgozni (többnyire a szülőkkel), de nincsen egy olyan jövőképe, amiben a tanulás fontos eszköz arra, hogy jobb munkát szerezzen és magasabb színvonalon éljen.

A közösségi beavatkozásoknak is van kézzelfogható eredménye: a lakók tervezik a ház belső tereinek kifestését.

Az elmúlt 10 évben jelentős eredményeket ért el a Jelenlét program. A jövőben ezeknek az irányoknak a folytatása, illetve egyes területeken a beavatkozások megerősítése szükséges. Azt is el kell döntenie, hogy a jelenleg használaton kívül lévő három szint milyen funkciót kapjon. Kedvezőbbnek a lakások kialakítása tűnik, azonban mindenképpen jobban kellene diverzifikálni a lakásnagyságot, annak érdekében, hogy ne alakuljon ki a túlszűfolttság, ami a szegregálódás veszélyét hordozhatja magában. Ugyanígy fontos a magántulajdonú lakások komfortosításának segítése, annak érdekében, hogy minden lakásban legyen benn mosdóhelyiség, WC.

5.1.8 Miskolc-Lyukó

A lyukóvölgyi Jelenlét program négy fő elemre támaszkodik: a kisgyerekeket és édesanyjukat célzó Gyerekház szolgáltatásra, az iskoláskorú gyerekek tekintetében a Tanoda működtetésére, a terület egésze tekintetében pedig a családgondozásra, terepi szociális munkára és a közösségfejlesztésre. A családgondozás a Lyukóban megjelenő legsúlyosabb problémákra reagál, tulajdonképpen folyamatos kríziskezelést végez, mely során a Málta munkatársak a tanácsadás és az ügyintézésben való segítség mellett, életvezetési mentorálást is nyújtanak a családoknak összekötve az adósságkezeléssel, a háztartásgazdálkodás támogatásával és a legegyszerűbb szükségletek kielégítésére irányuló adományozással. Az adományoztatás, a krízisalap működtetése az alapvető túlélést biztosítja a családoknak, miközben arra is ösztönzi a családokat, hogy egy strukturáltabb rendszert alakítsanak ki

az életvezetésükben. Ezeknek az eszközöknek nagy szerepe van a gyermekek családból való kiemelésének megakadályozásában is.

A Málta 200-250 családot ér el a területen, ami jelentős számnak tekinthető, ugyanakkor nem fedi le a teljes területet. A szociális munka területi elérésének növelésében a fő korlátot a nagy távolságok, a szétszórt beépítés és a rossz úthálózat jelenti. A közösségfejlesztés tekintetében érdemes lenne tehát megfontolni, hogy a Lyukó hatalmas és átláthatatlan területét kisebb egységekre osszák és azokon belül kezdjék meg a közösségfejlesztést, mely a családok szélesebb körét is elérheti.

Ezek a fizikai korlátok érvényesülnek egyébként abban a tekintetben is, hogy a közösségi ház szolgáltatásait a terület tágabb köréből vegyék igénybe a lyukóiak. Jól érzékelteti a problémát a Tanoda dilemmája, hogy akkor tudnak tágabb körből gyerekeket bevonni, ha valamilyen módon megoldottá válik, hogy a gyerekek télen sötétben is hazajussanak. A Tanodának ezenkívül a szakemberek hiányának problémájával is szembe kell néznie. A Tanoda az első években jól működött, a gyerekek tágabb körét érte el, intenzíven beépülve az életükbe. Az eredeti stáb lecserélődésével viszont a Tanoda program újjászervezése jelenik meg a Jelenlét program egyik fő feladatának. Érdemes lenne megfontolni, hogy a Tanoda munkájába önkéntesek (lyukói és nem lyukói) is bevonásra kerüljenek.

A Gyerekház program ezzel szemben az indulástól fogva jól működik, a Jelenlét program egyik meghatározó oszlopává vált, és az itt bevont szülőkkel és gyerekekkel más területen is együtt lehet dolgozni. A TF program lehetőséget nyújtott a közösségi programok kiszélesítésére, továbbfejlesztésére. A Nő mint esély program keretében elkezdődhetett egy kísérlet arra vonatkozóan, hogy a Lyukóban a nőket érintő alapproblémákra hatékonyabb beavatkozások születhessenek. A lányok korai gyerekvállalása, a tudatos családtervezés hiánya, a nők családon belüli túlzott tehervállalása, a családon belüli erőszak témáit sikeresen kezdték el interaktív, csoportos foglalkozásokon átbeszélni a helyi nőkkel, amiből a jövőben érdemes szisztematikusabb beavatkozást is kifejleszteni. A családon belüli erőszak problémájának kezelése kapcsán érdemes lenne a szociális szakemberek szakmai támogatásának erősítése is.

A fiatalok sikeresebb iskolai karrierjének, a középiskola befejezésének elérésében Lyukóban sem sikerült érdemi előrelépést tenni. Ezen a téren pozitív irányba való elmozdulás érdekében a Tanoda alapvető megerősítésén túl mindenképpen szükség van a gyerekek, fiatalok jövőképeinek erőteljesebb formálására, amiben a fiatalok közösségi önszerveződésének, külső kapcsolatai fejlesztésének meghatározó szerepe lehet (vagyis ki kellene lépni a Lyukóból). A Lyukói Fiatalok Közössége jó példa az ilyen típusú programok hasznosságára, azonban úgy tűnik, mintha a folyamat megakadt volna, és a program nem tudott volna tovább növekedni. Szükség lenne újabb önkéntes képzésekre.

Egybehangzó vélemény, hogy a drogprobléma egyre súlyosabbá kezd válni Lyukón, a gyerekek körében már kiskamasz korban megjelenhet. A problémára mindenképpen ki kellene alakítani célzott beavatkozásokat, más szervezetekkel együtt. Ebből a szempontból a Nő mint esély program együttműködése a városban kompetens szervezetekkel (Miskolci Drogambulancia, Laurus Egyesület) ígéretes és továbbfejlesztendő kezdeményezésnek tekinthető.

A foglalkoztatás terén az látszik, hogy van egy réteg, amelyik erőteljesebben elindult a nyílt munkaerőpiaci rendszeres részvétel felé, azonban a munkavállalás gyakran csak időszakosan valósul meg. Az ő esetükben is egy szorosabb mentorálás elmozdulást jelenthet a hosszabb távú munkák felé. Különösen fontos lenne ez a fiatalabb korosztályoknál. Ugyanakkor a munkaerőpiaci szempontból hátrányosabb helyzetűek esetében az egymásra épülő komplex beavatkozásokat lenne szükséges megvalósítani.

5.1.9 Összegzés

A Jelenlét programok „megérkezése” egy településre – ahogy arról a telepi munkát megalapozó munkatársak beszámolnak – a folyamat egyik legérzékenyebb pontja. Ahol a telepre a településvezetés „hívja” a programot (például Bihardiószegre), ott az elfogadottsága – legalább is a helyi politika szintjén – erősebb, mint például olyan terepen, ahol alulról építkezve fokozatosan kell bizonyítani az együttműködési hajlandóságot a legkritikusabb és legkonfliktusosabb helyzetekben is. Mivel azonban mind a helyi politikai és intézményi vezetők körében, mind a Jelenlét programok stábjában előfordulnak változások – és változhatnak a prioritások is –, ezek miatt az olajozottnak tűnő működések is meg tudnak „akadni”.

Ilyen megakadással kellett szembesülni rögtön a Jelenlét indulásakor is: a TF projekt négy erdélyi helyszíne közül háromban csak nehezen sikerült a Jelenlét pontok infrastrukturális feltételeit kialakítani, és ezért a „jelenlét” biztosítása is nehézkes volt. Sőt, időközben az őrkői stáb feladni kényszerült az eredeti irodát és közösségi teret, és a COVID-19 miatti zárások után csak a helyiek által stigmatizált (és alapvetően nem is megfelelő) alternatív helyszínen folytathatta tovább a programokat. A bihardiószegi csapat nem tervezetten, de végül „sorsközösségre” építve teremtette meg a bizalom alapját, hiszen sem víz, sem áram nem volt a konténerben, sőt, sokáig konténer sem volt, így a telepi családoknál „családlátogattak”. A magyarországi telepeken ebből a szempontból a fokozatos építkezésnek már későbbi stádiumába érkezett meg egy-egy programelem – pl. Őrkőről a Nő mint esély –, így azok indításával kapcsolatban kevesebb konfliktus merült fel. Van olyan programelem, amely számára több telepen még nem bizonyult elérkezettnek az idő: mivel a kríziskezelés, főképp a COVID-19 kontextusában, a helyi csoportok kapacitását javarészt felemésztette, Romániában nem történtek még lépések az adósságkezelés vagy a lakhatási komponensek részletes kidolgozására.

A tereplátogatások és az interjúk rámutattak, hogy a megérkezés és a működés sikerének további kulcsa, hogy milyen szociális munkásokkal valósul meg a Jelenlét program. Nem csak a kiválasztás, képzés, folyamatos szupervízió, kapcsolatrendszer kiépítése és megerősítése szükséges, hanem a stábon belül is fontos a készségek-tudások legmegfelelőbb kombinációinak kidolgozása, hiszen a célcsoportok és a felmerülő kihívások nagy heterogenitást mutatnak. Látjuk, hogy míg a kisiratosi csapat elsősorban az iskolai lemorzsolódás megelőzésével kapcsolatban tudta pozicionálni magát – ott ez volt a családok számára az egyik legnagyobb „falat”, Tatabányán a munkaerőpiaci nyomás miatt elsősorban az asszonyok munkába közvetítése és mentorálása kapott egyre hangsúlyosabb szerepet – az adományozás, esetkezelés, közösségi programok (és a higiénés blokk folyamatos működtetése) mellett.

Fontos azt is látni, hogy a Jelenlét program a telepek jó részén egyelőre az egyének/családok szintjén megjelenő krízisekre adott válaszokra korlátozódik. A közösség képessé tételéig megtett út még Tarnabodon sem volt elég: a közeljövőben megvalósítandó lakhatási beavatkozások kapcsán a helyi közösség most „próbára van téve”, és a válsághelyzet kontextusában valószínűleg a finanszírozó fog dönteni a megvalósuló lakások elosztásáról. Bár Kisiratoson kívül (ahol nincs telep, és csak laza rokonsági kapcsolatok értelmezhetők) mindenhol elindult az a folyamat, hogy láthatóvá váljon, hogy a közösség miben akarna változást elérni – vagy épp milyen nagyszabású változás előtt áll, akár egy nagyobb külső forrásból megvalósuló fejlesztés apropóján –, egyelőre még a jövőbe toldott ki a megfelelő közösségi összefogást megalapozó felkészülés és a facilitáló szereplők megerősítése.

A Jelenlét program tehát az adott társadalmi és mikroközösségi kontextusában működik, és a mindenkori gazdasági és jóléti rendszerek határozzák meg a helyi problémák kialakulását és mélységét, csakúgy, mint a programok erőforrásait. Éppen ezért az elérhető eredmények is csak ebben az összefüggésben értelmezhetők. Amennyiben nincs olyan társszolgáltatás, amelyre fel lehetne építeni a szociális munka kompetenciáján kívül eső szolgáltatásokat és feladatokat, akkor a Jelenlét

önmagában – a bizalom megteremtése és a kötések újraalkotása mellett, a napi krízisek kezelésén túl – nem vezethet sikerre.

Különösen kívánatos lenne a minden településen jelenlévő drog, női bántalmazás, korai gyermekvállalás, illetve a magyar terepekre jellemző családból való kiemelés problémájának kezelése (ez gyakorta a bántalmazás, a szenvedélybetegség és lakhatási szegénység hármasa miatt következik be). A szakmai stábok módszertani fejlesztése mellett a külső szereplők bevonása is hasznos lehet (részben a kompetenciák bővítése, részben pedig a szervezeti szerepek keveredésének megelőzése érdekében).

Ahhoz tehát, hogy a Jelenlét módszer, mint komplex, diagnózisalapú felzárkózási program működhessen, szükség van a következő feltételek teljesülésére¹⁰:

- (1) a helyi közösség területén, könnyen megközelíthető helyen a jelenlétet biztosító infrastruktúrára (pl. Jelenlét Pont, amely nyitva áll, kiszámíthatóan, rendszeresen, különböző korcsoportok igényeinek megfelelően),
- (2) több szakterülettel való együttműködésre (szociális ellátás, gyermekjólét, oktatás, képzés, egészségügy, foglalkoztatás, kultúra, állami/hatósági szereplők, prevenciós szolgáltatások) (fontos, hogy a terepi társadalmi problémák által érintett minden szakterület legyen partner, elérhető forrás),
- (3) belső erőforrásokat feltáró és a közösséget megerősítő tevékenységekre, amelyek hosszabb távon „önjáróvá” teszik a helyi közösséget (pl. a fiatalok és a szülők is bevonhatók önkéntes tevékenységekbe),
- (4) olyan jövőkép kialakítására, amely az adott családok és a helyi közösség szempontjából reális, miközben megteremti az emberi méltósághoz illő igények kielégítéséhez szükséges feltételeket (pl. a gyermekek visszagondozása a családokba, vagy a gyermekek beiskolázásának segítése, az egészségre veszélyes helyzetek orvoslása),
- (5) ehhez folyamatos, az adott időszakban felmerülő igényekhez rugalmasan igazodó finanszírozási forrásra (pl. „krízisalap” a családok számára a szélsőséges helyzetek kezelésére, a helyben dolgozó stáb munkájának folyamatos biztosítása).

A nyolc telep mindegyikén tapasztaltak – ha átmenetileg is – megakadást a fentiek közül valamely területen. Ezeknek az orvoslása sokszor nem oldható meg „helyben”, ilyenkor külső erőforrások mozgósítására van szükség (itt nem csak alternatív finanszírozási források feltérképezésére és bevonására gondolunk, hanem pl. arra is, hogy az oktatási és egészségügyi intézmények szereplőivel történő párbeszéd elindításához gyakran a politikai döntéshozatal egy magasabb szintjének közbenjárása szükséges).

¹⁰ A felsorolás egy egyszerűbb formában részét képezte a „jógyakorlat-gyűjtemény” idevágó szakaszának is.

5.2 A Jelenlét módszertan elveinek teljesülése

Sokszor felmerül a kérdés, hogy miben mérhető a Jelenlét sikere, azaz milyen elmozdulásoknak, milyen alapvető elvárásoknak kell teljesülni ahhoz, hogy indokolt legyen a program fenntartása, folytatása. Bemutattuk, hogy a TF projektben lévő nyolc telep több dimenzió mentén is eltér egymástól, így értelemszerűen nem célszerű egy skálán mérni a „sikert” sem. Az esettanulmányok pl. jól dokumentálják, hogy a most indult bihardíószegi program nagyságrendekkel nagyobb lépéseket tartalmazott és tett meg a bevonás, mobilizálás, változások tekintetében, mint akármelyik másik helyszínen működő program, hiszen itt nem volt semmilyen előzmény. Ugyanakkor Tarnabodon, ahol a másfél évtizedes múltra visszatekintve már a finomítások-igazítások zajlanak, a beavatkozások stratégiai szintű tervezése is megjelenik. Ebből kiindulva ezért a telepeken zajló munkák szervezését, tartalmát és „sikerét” csak annyiban érdemes egymáshoz hasonlítani, hogy a hasonló problémákra milyen ütemezéssel, kombinációban és együttműködésekkel sikerült reagálni, milyen megoldásokkal működtek a beavatkozások.

Éppen ezért a kutatási tervben külön hangsúlyt fektettünk arra, hogy a programokat az azokat megalapozó elvek megvalósulásához is „mérjük”, mégpedig azokhoz az elvekhez, amelyeket a Jelenlét programot megalapozó MMSZ módszertan is alapvetésként sorol fel. A 12 alapelv a telepi szociális munkát rendkívül sok oldalról közelíti meg: szól a célzásról, a segítő munka etikai alapjairól, célokról, peremfeltételekről. Ezeket a következő táblázatban soroltuk fel, és a tereplátogatások és szakmai interjúk alapján gyűjtött példák segítségével mutatjuk be, hogy az elvek mennyiben érvényesülnek a napi gyakorlatban. A főbb tanulságok a következők:

5. táblázat A Jelenlét elvek érvényesülése a telepi munkában

Jelenlét elv	Példa az érvényesíthetőségre
1. Értsük meg a probléma lényegét, a telepen élő emberek motivációit, és vegyük figyelembe a helyi sajátosságokat.	A lakók várossal való kooperációjának hiánya kulcsprobléma Mésztelepen. Ugyanakkor az önkényesség a lakásgazdálkodási diszfunkciók összefüggésében is értelmezendő. A közösségi igények feltérképezése Veszprémben kulcs volt a lakók együttműködésének megnyeréséhez. Szatmárnémetiben a helyi hangadókkal való stabil kapcsolat biztosítja a közösségbe való „bejárást”.
2. Különböző típusú problémákra (életveszély, szociális problémák, lopás stb.) azonos szemléletű, de más-más megoldási alternatívát dolgozzunk ki.	Az adományozás kríziskezelési módszer marad, és a cél, hogy a többi problémát összefogásban, együttműködéssel orvosolják (ez hosszabb távon követhető pl. ilyen a tarnabodi program fokozatos építkezése).
3. A legkisebb eredmények is legyenek fenntarthatóak.	A gyerekek bevonásának fenntartására különböző programokat is indítanak (a közösségi programok mellett a játszóbuszos alkalmak is futnak – minden telepen). A visszacsatolás érdekében szükséges az egyes programok eredményeinek rendszeres mérése hosszabb távon (pl. Tanodába járó gyerekek iskolai eredményének, majd középiskolai teljesítményének mérése). Ez jelenleg nem történik meg.

Jelenlét elv (folyt.)	Példa az érvényesíthetőségre
4. Legyen megfelelő együttműködés a közüzemi szolgáltatók, önkormányzat, MMSZ, hatóságok és a helyi közösség között.	Lassan kialakuló, de tudatosan tervezett együttműködés - hullámzó minőségben Bihardiószezen, Miskolcon, részben újraépülőben Tatabányán, stabilan működően Veszprémben.
5. A helyi közösség tudja, értse, mi történik.	A kisebb közösségekben könnyebb a teljes közösség elérése – Bihardiószege, Kisiratos esetében ez hatékonyan működik, de pl. Szatmárnémetiben a Jelenlét Pont megnyitásaig ez távoli célnak tűnt.
6. Biztosítsunk a túléléshez szükséges közösségi teret (fűtött helyiség, mosdási, főzési, mosdási lehetőség, szociális információ szolgáltatással) mindaddig, míg a családok saját erőből nem képesek megteremteni az alapvető túlélési rendszerüket.	Minden Jelenlét Pont alapvetése – folyamatosan működnek. A COVID lezárások alatt részben felfüggesztették a szolgáltatást, de a kapcsolattartás és adományozás folyamatos volt.
7. Elsődlegesen az embert, a családot lássuk, láttassuk, ne a fogyasztást, a tartozást.	A szociális munkások a családok fogyasztási döntéseit nem bírálják felül. Sajnos az adósságkezelés – bármennyire is szükséges volna minden telepen – csak a magyarországi telepek egy részén lehetséges.
8. Fenyegetettségéből a partnerség irányába kell elmozdulnunk.	A közösségek láttatása és felkészítése az érdekeik érvényesítésére kialakulóban van pl. Szatmárnémetiben, ahol már a Máltával egyeztet a város a CD2-vel kapcsolatos ügyekben. A mésztelepi felszámolás miatt kulcsfontosságú az együttműködés stabilizálása.
9. A lehetőségek megjelenése mellett a szabályok pontos meghatározása szükséges.	A „nyitva tartás” megerősítése a gyerekekkel való együttműködésben sikeres pl. Bihardiószezen, Órkón a sportprogramokban, Kisiratoson (pl. leckét el kell készíteni).
10. Egyéni diagnózisalapú ellátásban gondolkodunk.	Egyéni fejlesztési tervek és „együttműködési szerződések” képezik az alapját a családok gondozásának minden telepen.
11. Alapfókuszunk mindig a gyermek, de fontos fókusz a család, munkahelyteremtés, képzés, foglalkoztatás.	A gyermekeken keresztül „érkezett meg” a program minden telepre, kivéve Órkón, ahol az asszonyokra építve kezdődött, majd fokozatosan bővült. A munkahelyteremtés Tarnabod kivételével Tatabányán erős fókusz.
12. Semmit nem kívánunk elengedni s ingyen adni, de lehetőségeket kívánunk teremteni jövedelemszerzéshez. Ugyanakkor rászorultsági, szociális alapon gondolkodunk, s aki valóban nem tudja minimális életminőségét fenntartani, annak a szükséges segítségeket megadjuk.	Majdnem minden telepen a Málta alkalmaz helyi embereket, leggyakrabban közfoglalkoztatás keretében. Minden telepen rendszeres az adományozás.

Forrás: A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjai. Általános módszertani alapok. MMSZ 2017 (kézirat), 9-10. oldal, valamint a területi esettanulmányok

5.3 Jelenlét hozzáadott értéke a családok életében

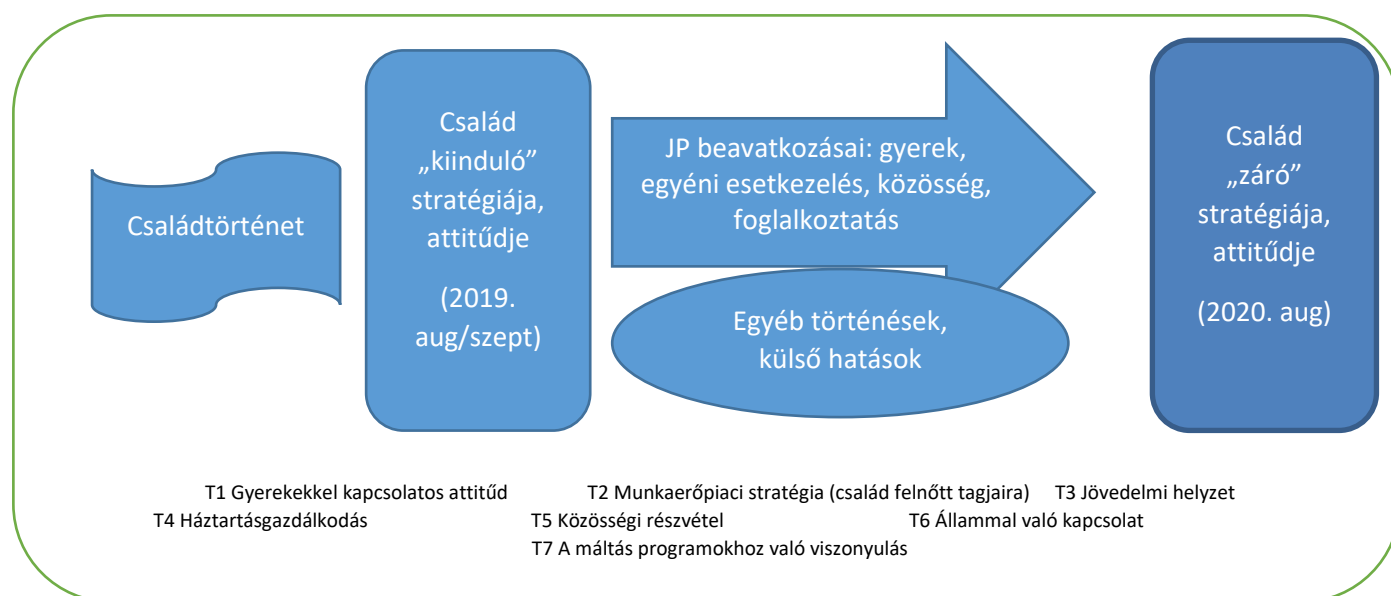
A Jelenlét programok családok szintjén gyakorolt hatását a tereplátogatásokon túl a családkövetési vizsgálatok keretén belül is megfigyeltük. Azt terveztük ebben a gyakorlatilag akciókutatásként is értelmezhető komponensben, hogy hét dimenzió mentén követjük nyomon a családok életét egy éven keresztül – kb. 2-4 hónapos időközönként.

A hét megfigyelt dimenzió:

1. Gyerekekkel és gyerekvállalással kapcsolatos attitűd;
2. Munkaerőpiaci stratégia (család felnőtt tagjaira);
3. Jövedelmi helyzet;
4. Háztartásgazdálkodás;
5. Közösségi részvétel;
6. Állammal való kapcsolat;
7. A máltás programokhoz való viszonyulás.

65

2. ábra A követéses vizsgálat modellje

JP = Jelenlét program

A hipotézisünk az volt, hogy a Jelenlét program beavatkozásainak gyakori (és követett) illesztése a család aktuális helyzetéhez és problémáihoz folyamatosan pontosítja a diagnózist, és így hatásos válaszokat ad, amelyek a család helyzetének, attitűdjének változásaiban is tetten érhetők.

A kezdő interjúkat közösen vettük fel a családkövetést helyben folytató szociális munkásokkal, valamint az MMSZ stábjában dolgozó kollégákkal, 2019. júniusától kezdve folyamatosan. Ezután a követéshez szükséges interjúkat már a helyi munkatársak szervezték, és rögzítették időről-időre az előre meghatározott adatgyűjtési felületen, amely ugyancsak eme dimenziók szerint részletezte a változásokat. Több esetben is előfordult, hogy a kutatócsoport a helyi stábbal együtt értelmezte-rögzítette-egészítette ki a naplót. A járvány miatti lezárások néhány esetben megakadályozták ezt a

szoros követést, és a köztes interjúk és találkozók esetlegessé váltak vagy áttevődtek a telefonos / online térbe. Végül a telepek közül 6 telepen tudtuk feltárni a családkövetés alapján, hogy milyen események és elmozdulások történtek – ha egyáltalán történtek – a családok életében (Tarnabodon és Veszprémben a helyi stáb leterheltsége nem tette lehetővé a követést). A családkövetésben részt vevő családok száma az egyes telepeken a következőképpen alakult:

6. táblázat A családkövetésbe bevont családok száma

Telep	Családkövetésbe bevont családok száma
Bihardiószeg	5 család
Kisiratos	3 család
Órkő	6 család
Szatmárnémeti	5 család
Tatabánya	6 család
Miskolc	6 család
összesen	31 család

A közös munka során feltárássra került néhány olyan kulcsterület, amely minden telepen többé-kevésbé meghatározó a családok stratégiájának és életlehetőségeinek alakulását illetően. Megfelelő kezelés hiányában ezeken a területeken vagy egyáltalán nem, vagy csak elenyésző mértékben várható elmozdulás. Tudatában vagyunk azonban annak is, hogy ilyen rövid időtávon – a probléma súlyosságához mérten – a beavatkozások hatásai értelemszerűen csak csekély mértékűek lehetnek, vagy egyáltalán nem kimutathatók.

A vizsgált kulcsproblémák a következők voltak:

1. eladósodás – adósságspirál;
2. kölcsönök;
3. korai gyermekvállalással kapcsolatos problémák;
4. munkajövedelmek és munkavállalással kapcsolatos kiszolgáltatottság (illegális munkák – a „gyulázás” Órkőn, „franciázás” Bihardiószegen – a külföldi munkavállalás jellege);
5. gyermekek iskolázásáról való lemondás (nem ösztönöz a szülő a tanulásra);
6. rossz egészségügyi helyzet;
7. függőségek (alkoholizmus, dohányzás, szerencsejáték, drogok);
8. lakás rossz állapota;
9. családi konfliktusok, ellentétek, krízisek;
10. kriminalitás (prostitúció, büntetések, börtönben lévő családtagok).

Ahogy azt az előző fejezetben bemutattuk, a beavatkozások az egyes telepeken eltérő intenzitással folytak. Ugyanakkor, ahogy azt a területi esettanulmányok is részletesen tárgyalják, minden településen jól illeszkednek a családok körében a diagnózis során feltárt problémákhoz. Ezzel együtt jól követhető, hogy a hangsúly elsősorban az anyagi depriváció és a közösség szintjén nyújtható fejlesztések felé toldott, és kevesebb figyelem irányult a munkaerőpiaci problémákra, az infrastrukturális és lakhatási kihívásokra, a devianciák megelőzésére és kezelésére, az eladósodásra. Mivel a programok részben még a megalapozás időszakában tartanak, ez nem is meglepő, főképp annak fényében, hogy ez utóbbiak rendre forrásigényesebb beavatkozások.

A családkövetés során nemcsak a kiválasztott családokról, életeseményeiről, attitűdjeikről szereztünk pontos képet, hanem a családok életébe való „betekintés” segítségével a madártávlat-perspektíván is

tudtunk finomítani. A követési naplók gyakorlatilag egyfajta nagyítóként mutattak rá a telepek hétköznapjaira, az ott folyó munkára is.

A következő táblázat bemutatja, hogy milyen nagyobb elmozdulásokat tapasztaltunk az egyes területeken a 31 „kísért” család életében.

7. táblázat A családkövetés során észlelt elmozdulások a családok attitűdjében és pozíciójában, 7 dimenzió szerint

Dimenziók	Bihardiószeg					Kisiratos			Órkő						Szatmárnémeti					Tatabánya						Miskolc															
	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS1	CS2	CS3	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6										
Gyerekekkel és gyerekvállalással kapcsolatos attitűd																																									
(T1_A) gyereke számára nem lát kitörési lehetőséget, azt gondolja, hogy a tanulás nem jelent kilépési lehetőséget ebből a helyzetből		K=Z	K=Z	K=Z			K=Z	K=Z									K				K=Z																				
(T1_B) a tanulás a kiemelkedés egyetlen lehetősége, mindent megteremt a család, hogy a gyerek jól teljesítsen.	K=Z																Z	K=Z		K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z		
Munkaerőpiaci stratégia (család felnőtt tagjaira)																																									
(T2_A) rendszeres munkában gondolkodik (függetlenül attól, hogy van-e neki)	K=Z	K=Z																		K=Z	K	K	K=Z	K=Z	Z	K=Z	K=Z	K=Z									K=Z	K=Z			
(T2_B) inkább alkalmi munkában gondolkodik (helyben, környéken)																					Z	Z				K															
(T2_C) több hétre/hónapra, akár külföldre is megy alkalmi munkára																																									
(T2_D) inkább vállalkozói munkából akar megélni (pl. fuvarozás), akkor is, ha külföldön – pl. építéshez vállalkozó, aki a többi embert szervezi																																									

Dimenziók	Bihardiószeg					Kisiratos			Őrkő						Szatmárnémeti					Tatabánya						Miskolc																						
	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS1	CS2	CS3	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6																	
Háztartásgazdálkodás																																																
Kiadások tervezése szerint:																																																
(T4.1_A) tervszerűen gazdálkodik									K			K	K	K=Z											K						K=Z						K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z						
(T4.1_B) nem tervszerűen gazdálkodik, impulzívan költ, amikor van jövedelme, elkölti																																																
(T4.1_C) tudatosan megtakarít, vannak „fejlesztési” céljai	K=Z																																															
Hiány kezelése szerint																																																
(T4.2_A) alacsony jövedelme miatt a fogyasztási szintjét minimálisra szorítja (tulajdonképp nyomorog), de nincsenek adósságai																																																
(T4.2_B) megpróbálják a fogyasztási szükséglet és jövedelem közötti különbséget időnként hitelből fedezni (baráti, ismerősi, bolti, banki), de az adósságokat időről időre vissza tudják fizetni	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z	K=Z																																											
(T4.2_C) teljesen eladósodtak, az adósságuk nő és nem képesek azt kezelni																																																

Dimenziók	Bihardiószeg					Kisiratos			Őrkő						Szatmárnémeti					Tatabánya						Miskolc											
	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS1	CS2	CS3	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6	CS1	CS2	CS3	CS4	CS5	CS6						
Közösségi részvétel																																					
Tágabb rokonságban:																																					
(T5.1_A) a családban erőforrás, ő támogatja és irányítja a többiekét, ha kell	K=Z	K=Z																																			
(T5.1_B) a családban nem kell különösképpen támogatni másokat, ő sem szorul rá az összefogásra				K=Z	K=Z	K=Z																															
(T5.1_C) sokszor fordul a tágabb családhoz/rokonokhoz, nélküük nem marad a víz felett/bajba kerülne			K=Z																																		
Telepen:																																					
(T5.2_A) a közösségben vezető szerepet tölt be a család, megmondóember a családtag, maga mellé tudja állítani a közösséget	K=Z																																				
(T5.2_B) átlagos a helyzete – se nem vezető, se nem kiszolgáltatott, de elfogadott			K=Z			K=Z																															
(T5.2_C) a családot lenézik, kihasználják		K=Z		K=Z	K=Z																																

Összességében jól látható, hogy a vizsgált, mintegy egy évet felölelő időszakban a legtöbb család életében nem, vagy csak nagyon korlátozott mértékben tapasztaltunk elmozdulásokat a kezdeti állapotokhoz képest. Hiába volt némi turbulencia, családi történések láncolata, beleértve a koronavírus miatti különleges helyzeteket, úgy tűnik, hogy egy-egy családi krízis esetén, amennyiben arra szükség volt, a helyi csapat külső segítséget tudott nyújtani, nem billentette ki a családokat a „megszokott” helyzetükből. Egy-egy esetben látható a kiinduló állapot romlása eladósodás (vagy közben feltárt eladósodás), munkahelyvesztés miatt. Ebből a szempontból a tatabányai családok bizonyultak a legkevésbé stabilnak.

A családkövetés során nem csak az aktuális állapotban – helyzetben beálló javulást-stagnálást-romlást figyeltük, hanem attitűdváltozásokat is kerestünk. Ezen a területen is alig van mozgás. Csak kis elmozdulás volt tapasztalható az olyan alapvető attitűdök terén, mint a gyermekek iskolázása – legalábbis abban a tekintetben, hogy a (vélt) elvárt viselkedési mintázatokhoz mennyiben alkalmazkodtak a családok, és hoztak ehhez illeszkedőbb döntést, amennyiben volt ennyi idős gyerekük. Úgy tűnik, hogy ezen a területen legfeljebb a helyi stábok által szervezett fejlesztő vagy tanoda jellegű programokban való részvételi hajlandóság vizsgálatán keresztül tudunk valamilyenfajta képet felrajzolni a családok iskolázottsághoz/iskolázáshoz kapcsolódó attitűdjeiről. Fontos tapasztalat, hogy a családok jó része valójában nem épít a tanulásra, mint mobilitási eszközre (ez némileg ellentmond a kvantitatív adatfelvételben rögzített, a gyerekek számára kijelölt pályáknak – de ott is láttuk, hogy a napi tevékenységek szintjén nem, vagy alig képviselik a szülők, hogy az iskola valóban fontos lenne). Ez azért is fontos tanulság, mert az iskolai hátrányok továbbörökítésének megakadályozása kulcskérdés ezekben a közösségekben. Ahogy az örkői esettanulmány is rámutat, ezt csak a helyi iskola működésének befolyásolásával lehet elérni, új pedagógiai módszerek bevezetésével és érvényesítésével. Ezen túlmenően a helyi stábok saját tevékenységeit is szükséges fejleszteni - láthatóan intenzívebb beavatkozások kellene a szülői attitűdök megváltoztatásához.

A legtöbb elmozdulást a Málta Jelenlét programjával kapcsolatban tudtunk megfigyelni: a családok fokozatos bevonódása, a gyermekeken keresztüli elérés erősödése, és a „hatókör” kiterjesztése további családtagokra vagy problémákra a családkövetésen keresztül is jól látható folyamat. Az ügyfélkör bővülése mellett tehát az ügyfélkapcsolatok elmélyülése is megtörténik, és ezzel a támogatás-kísérés hatékonysága is javul.

5.4 Reflexiók a hipotézisekkel kapcsolatban

Kutatásunk kiindulópontja az volt, hogy a Magyarországon működő Jelenlét program olyan módszertani fogásokat tartalmaz, amelyek relevánsak lehetnek más jóléti rendszerek elégtelenségei miatt peremhelyzetbe sodródott közösségek, vagy legalábbis az ezzel összefüggésben kialakult telepki környezetben élő családok megerősítése céljából. Ennek a feltételeivel, eredményességével kapcsolatban négy hipotézist fogalmaztunk meg. Az egyes hipotézisekhez az esettanulmányok, a családok követéses vizsgálata és az erdélyi telepeken lefolytatott adatgyűjtés eredményeinek fényében a következő indoklásokat, kiegészítéseket fűzzük.

1. hipotézis: A Jelenlét program elsősorban a családok hétköznapi gondjainak kezelésére szorítkozik, és ennek a feloldása-kibővítése csak a családokkal kialakuló szoros bizalmi kapcsolatokra építve lehetséges. Ehhez ugyanakkor a gyermekekre összpontosító munkán túlmutató programok és szolgáltatások beindítása szükséges, ami idő- és erőforrásigényes feladat.

A vizsgált nyolc telepen a Jelenlét program különböző stádiumban tart, ami azzal is összefüggésben van, hogy a magyarországi telepeken több éves előzménye van a mostani munkának – igaz, eltérő kiterjedtségű, intenzitású és komplexitású beavatkozásokat működtetve. A magyarországi telepeken a Málta szorosan együttműködik a helyi ellátórendszerekkel, vagy úgy, ahogy Tarnabodon, ahol gyakorlatilag „ő maga az ellátórendszer”, vagy úgy, hogy a telepi lakosság számára a Málta jelenti az érintkezési felületet a szolgáltatásokkal (mint pl. Veszprémben). A romániai telepeken a Málta helyi sajátosságai miatt elsősorban vagy adományozással és önkéntes munkán keresztül, vagy, ahogy pl. Szatmárnémetiben, a gyerekekkel való foglalkozásokra építve indulhattak el a támogató szolgáltatások.

A könnyű elérhetőség miatt (a Jelenlét Pontokat ezért is kell stratégiaileg jól elhelyezni) hamar világossá válik a telepi családok számára, hogy a szakmai stáb segít megoldani hétköznapi gondjaikat (pl. segítenek értelmezni a hivatalos leveleket, felvenni a kapcsolatot a közműszolgáltatókkal és egyéb szervezetekkel, lehet tőlük természetbeni adományt kérni, lehet hozzájuk tanácsért fordulni, ha valami váratlan helyzet áll elő). Ez az „alapcsomag”. A kérdés az, hogy mikor érhető el áttörés abban, hogy már ne csak a napi gondokra, hanem a jövőre vonatkozó nagyobb ívű célokra is tudjon fókuszálni a Jelenlét program. A tapasztalat az, hogy a nagyobb forrásigényű támogató szolgáltatások (pl. adósságkezelés, lakásfelújítás, munkaerőpiaci programok) eddig nem tudtak elindulni, illetve olyan telepeken is megtorpanhatnak, ahol már több éve fut a Jelenlét program.

2. hipotézis: A telepek különbözőségéből és a stábok összetételéből adódóan a négy előre kijelölt teleppáron megvalósuló fejlesztések eredményei nem összehasonlíthatók. Mivel a két ország önkormányzati rendszerei, szolgáltatásszervezési megoldásai, a helyi stáboknak a felzárkózási politikákhoz való illeszkedése merőben eltérő, csakúgy, mint a telepek kiinduló helyzete, így a „teleppárok” nem megfeleltethetők, de ettől függetlenül átültethetők az egy-egy helyen kidolgozott technikák-jógyakorlatok.

A telepek sem jellegüket, sem a kezelendő problémák nagyságrendjét illetően nem feleltethetők meg egymásnak teljes mértékben, ugyanakkor több párhuzamosság is észlelhető annak ellenére, hogy a romániai jóléti szolgáltatások és önkormányzati rendszer jelentősen eltér a magyarországi struktúrától. Mindemellett a két országban a Málta működési logikája is más: Magyarországon az MMSZ egy professzionizált, mind az alap-, mind a szakellátásban fontos feladatot végző országos szervezet, míg a romániai szervezet többnyire az önkéntességre épül és elsősorban humanitárius feladatokat látott el eddig (a vizsgált települések közül Szatmárnémeti jelent kivételt ez alól, ahol az „afterschool” egy hivatalosan is akkreditált program).

A Jelenlét Pontok létrehozása merőben új helyzetet teremtett ebből a szempontból, hiszen ennek köszönhetően közös nevező jött létre a 8 telep között: karnyújtásnyi közelségbe került az a közösségi tér, amely bárki számára nyitva áll, ahova szolgáltatásért is lehet jönni (ha másért nem, mosni – ahol nem tabu a közös térben a mosás), és ahol a gyerekek is biztonságban vannak. Az általánosan bevált módszerek mellett (pl. a „ruhabörze” jó csalogató az asszonyoknak, a játszóbusz pedig a programokba addig nem bevont gyerekeket is „felmérhetővé” teszi) a teleppárokban dolgozó stábok szakmai tapasztalatcseréje és hálózatosodása visszacsatolási lehetőségként működött/működik, és a helyben esetleg nehezebben induló programokkal kapcsolatban is megtermékenyítően hathatnak a közös szakmai utak/programok. Pl. amikor egy helyen már tudott, hogy a sport milyen szabályrendszer mellett tud még elég motivációs erővel bírni, a másik településen is érdemes lehet hasonló rendszerrel indítani a programot. Ugyanígy: a nők bevonására (ahol nincs, vagy csak nagyon alacsony létszámmal baba-mama klub/Biztos Kezdet) sincs egyértelmű recept – főképp, ahol belső törésvonalak is uralják a telep társadalmát. Így különösen hasznos volt, hogy Tatabányán már elindult, és működik „valami”: a

női klub fontos eredménye, hogy van egy kapcsolódás Mésztelep és a VI-os telep között – ami a közös „varrás” égisze alatt jött létre.

3. hipotézis: A Jelenlét program egyes komponenseinek szinergiája csak akkor érvényesül, ha a telepekkel kapcsolatban van egy stratégiai célrendszer, amellyel egyetértenek, és amelynek a megvalósításában a helyben dolgozó szervezetek (beleértve az önkormányzatokat) is részt vállalnak. Ehhez az is elengedhetetlen, hogy biztosított legyen legalább a kulcstevékenységeknek a fenntarthatósága, pl. intézményesülés vagy/és önkéntesség által.

A Jelenlét programok változatos célcsoportokra szabott tevékenységeinek logikai összekapcsolódása a beavatkozások sikerének a feltétele. Ugyanakkor a legtöbb, strukturális problémából vagy egyenlőtlenségből és diszkriminációból fakadó probléma nem oldható meg azzal az egyéni esetkezeléssel, a családok segítségével, esetleg közösségi fejlesztésekkel (ezek még kisléptében működnek), amire jelenleg a legtöbb program épít.

Őrkő és Mésztelep esete jól mutatja, hogy milyen az, amikor egy-egy probléma kulcsa a Málta hatókörén kívül van, és lépésről-lépésre, sok szereplővel együttműködve kellene összeállítani azt a keretrendszert, amelyben ezek a kihívások kezelendők. Őrkőn a felnőtt lakosság körében nagyon gyakori az analfabetizmus, a gyerekek pedig alig járnak iskolába, így a tudásuk is nagyon hiányos. Ha el is végzik itt a telepi iskolát, ritkán jutnak el középiskolába, és az sem gyakori, hogy a szülők a városi iskolák valamelyikébe íratnák a gyerekeiket. A telepi általános iskola önkormányzati fenntartású, a fizikai infrastruktúrája hiányos. A gyerekek a kurrikulumban rögzítetteket nem tudják megtanulni, a szülei pedig nem tudnak nekik segíteni, így az iskola eredményessége is nagyon gyenge – annak ellenére, hogy van tanoda is a telepi gyerekeknek a Caritas működtetésében. Tudvalevő, hogy a városi gyerekekhez képest az itteniek nagy hátránnyal érkeznek az óvodából az iskolába – viszont a helyi óvoda feltételei is elégtelenek, mind a felszereltség, mind a nyitva tartás, mind a lehetőségek tekintetében. Ahhoz tehát, hogy az iskola elvégzése egy reális kimenet legyen, minimum négy szereplőnek kellene hosszú távon együttműködnie: az önkormányzatnak (mint fenntartó), az iskolának és pedagógusainak, az egyháznak (amely a teret biztosítja az óvodának), valamint a tanodát működtető Caritasnak. Ahogy azt a legújabb kezdeményezés is mutatja, a Málta is szerepet tud vállalni ebben az együttműködésben, mégpedig a továbbtanulási lehetőségek tudatosításában, az orientációban, valamint a beiratkozások technikai részében. Ugyanakkor ennek a tevékenységnek akkor lehet hozzáadott értéke, ha (1) az óvoda ösztönzi a szülőket, hogy a gyerekek járjanak, és ott a fejlesztéseket meg is tudja szervezni, (2) az önkormányzat ebben segíti, finanszírozza, ahogy az iskolát is „kompenzálja”, és valódi teljesítményre sarkallja, miközben a szülők számára is egyértelműsíti, hogy be kell járni az iskolába, (3) az egyház mint meghatározó hangadó ebben támogatja a családokat (akár ösztöndíjjal, vagy csak a közösséggel való foglalkozások keretén belül), és végül (4) a tanoda megszervezi, hogy a beíratott gyerekek meg is jelenjenek a foglalkozásokon, tájékozódik az iskolai életről, stb. Ebből a felállásból (a Málta csapata az 5. szereplő) jelenleg hiányzik a kiszámítható együttműködés, és ezért esetleges, hogy egy iskolai pályafutás hogyan indul el, ki kíséri (és maroknyi, vagy több gyereket is elér-e), éppen ezért a Málta továbbtanulásra vonatkozó munkája sem lehet maradéktalanul eredményes.

Mésztelepen a Málta legfontosabb eredménye a villanyfogyasztás legalizálása, amely megalapozta a családok lakásfogyasztásának tervezhetőségét és az adósságkezelést. Ugyanakkor a telep folyamatos bontása felszínre hozott még két problémát: a lakhatási jogviszonyok rendezetlenségét, valamint az önkormányzati lakásokra vonatkozó külön szolgáltatási díj megállapításának problematikáját. A telep felszámolása és a bérlők elhelyezése egy stratégiai megközelítést igényelne, amiben újra kell gondolni a várossal való szoros együttműködés feltételeit, miközben a családok adósságai rendezésének is napirenden kell maradnia (elsősorban a fizetési hajlandóság és képesség helyreállítása révén). Ki kell

alakítani a közműszolgáltató és a lakásüzemeltető együttműködését, valamint meg kell szervezni és tárgyalóképessé kell tenni a közösséget. Mindehhez szükség lenne egy mindenki számára ismert és elfogadható ütemtervre. Az MMSZ ebben proaktív szerepet vállalva valószínűleg biztosíthatná a hatékony és gördülékeny átmenetet a lakosok elköltöztetésében.

4. hipotézis: A Jelenlét program stábjai a telepek belső társadalmi hálózatait, azok (néhol kontraproduktív) hierarchiáját csak kivételes esetben tudják megbontani, ugyanakkor ennek hiányában csak külső erőforrásként vannak jelen a telepek életében, és a belső erőforrások kiaknázása nehézkes.

A tereptapasztalatok alapján a helyi társadalmi szövetek eltérő erősségűek a telepeken. Míg Kisiratoson laza rokonsági kapcsolatrendszerbe ágyazódnak a családok, Bihardiószegen egy zárt és erősen stigmatizált közösség él (akiket ráadásul bonyolult rokonsági kapcsolatok fűznek össze). Lyukóban egy-egy gócpontból származnak be, Órkőn pedig a telepen belül is erős a rétegződés az egyes részek közötti határvonalak mentén. Tarnabodon évekbe telt, amíg a helyi uzorás „felvevő piacát” sikerült kiszervezni alóla, de ugyanez távoli jövőnek tűnik akár Tatabányán is. Veszprémben lassú kompromisszumokkal, gyakorlatilag egy párhuzamos intézményi megoldással (társasházzá válás) lehetett elmozdítani a házat a békés együttélés felé. A szatmárnémeti épület két meghatározó lakójával fenntartott kényes egyensúly az, amely megszabja a helyi máltás stáb munkájának keretét (beleértve azt is, hogy a családok elengedik-e a gyermekeiket a programokra). Mivel ezek a hálózatok és kapcsolatrendszerek tartják fenn az egyes telepeken belül az uzorát, adott esetben a drog forgalmazását, sőt, szélsőséges esetben a munkaközvetítésnek „csomagolt” emberkereskedelmet (gyulázás, franciázás), valamint ezek termelik újra a normatív értékrendet is (beleértve a lányok szöktetését, korai gyermekvállalását, családon belüli bántalmazás elfogadottságát), ezért nagyon fontos a gyengítésük, lassú felszámolásuk. Több helyen egyelőre a Málta a békés egymás mellett élés jegyében „szemet huny” az alternatív társadalmat strukturáló érdekcsoportok felett, ugyanakkor hosszabb távú elköteleződés esetén mindenképpen fontos lenne ezek megszüntetése, hiszen ezáltal megnyílnának egyes mobilitási utak, stabilabbá válnának a családok stratégiai és jobban érvényesülnének a tervezés felé elmozduló attitűdök.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a hipotézisek által felvetett négy kulcsterülettel szükséges bővíteni a Jelenlét alapelveket: ezek (1) a megérkezés utáni fejlődés feltételeinek megteremtése, (2) a területi különbségek mellett is releváns beavatkozások kiválasztása, (3) a stratégiatervezés és együttműködés erősítése, (4) a belső társadalmi szövetek lazítása.

6 Eredmények: kiterjesztésre javasolt összesítő eszköztár

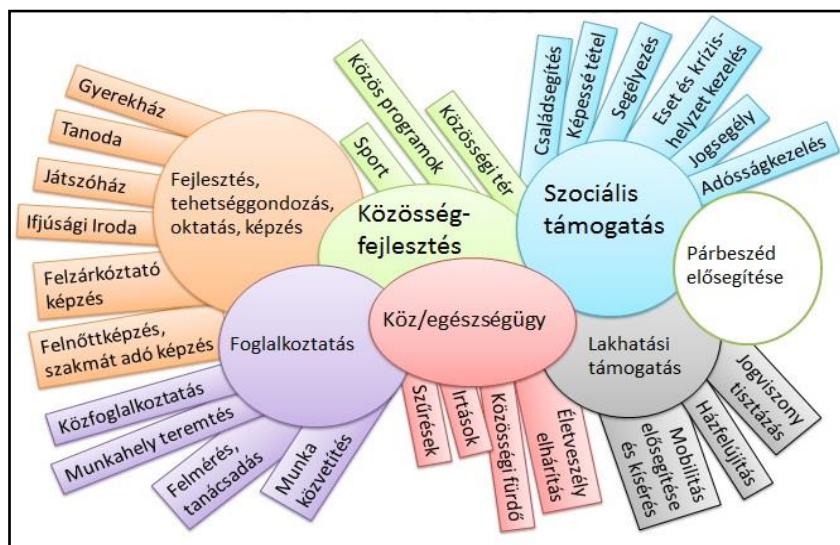
6.1 A Jelenlét program alapelveinek bővítése

A Jelenlét programok helyi gyakorlata, a személyre, élethelyzetre, közösségre – és nem utolsósorban az erőforrások szűkösségére szabott beavatkozáscsomagok rendkívül sokrétűek és változatosak. A TF programban szereplő nyolc telepen feltárt helyzetek ismeretében ehhez azt is hozzátehetjük, hogy a „csomagok” nem csak változatosak, hanem a pénzügyi és humánerőforrások függvényében dinamikusan alakulnak, a lehetséges együttműködések keretein belül.

Az Jelenlét program „alapsomagról” tudjuk, hogy elsősorban a krízishelyzetben élő családokon, a telepi közösségen próbál segíteni. Emellett azonban az is célja, hogy a családokkal dolgozó szolgáltatók, intézmények, szervezetek, egyházak együttműködésével – a krízishelyzetek kezelésén túl – feltárja a közösségek belső erőforrásait, helybe vigye vagy elérhetővé tegye a hiányzó szolgáltatásokat, fejlessze a közösségeket. Mindeközben igyekszik bekapcsolni a telepi családokat a nagy társadalmi rendszerekbe is, mint pl. a munkaerőpiacba vagy az oktatási rendszerbe. A terepen történő beavatkozások „a fogantatástól a foglalkoztatásig” terjedő, szociális munka eszközeivel végzett esélyteremtő támogatások tág körét ölelik fel (pl. családsegítés, közösségfejlesztés, higiénés blokk telepítése és működtetése, önkéntesek segítése, mentorálás, eseti és azonnali személyes segítségnyújtás, közösség számára nyújtott szolgáltatások, adósságkezelés, prevenció munká, foglalkoztatási szolgáltatások stb.).

Mivel a Jelenlét program Magyarországon egyre több településen válik a fejlesztő és támogató munka meghatározó módszertanává, a nyolc telepen tapasztaltak alapján javasoljuk, hogy a helyi (és egyéni) diagnózisok felállítására alapozva néhány kulcsterületen erősödjön meg mind a humánerőforráskapacitás, mind a kiszámítható finanszírozás biztosítására építve – az „alapsomagról” működtetésén túl (ld. következő ábra).

3. ábra A Jelenlét program „alapsomagja”

Forrás: A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét programjai. Általános módszertani alapok. MMSZ 2017 (kézirat), 16. oldal

Ahogy azt a „jógyakorlatokról” szóló összefoglalóban is kiemeltük, az „alapsomag” sokrétű, és tartalmaz szolgáltatásszervezési és tartalmi célokat is. Ezek közül elsősorban nem a tartalmi megoldásokkal, hanem a szolgáltatások szervezésével kapcsolatban emelünk ki néhány tapasztalatot. A javaslatok tehát a következők a „megérkezés” utáni eredményes Jelenlét program építőkövei:

4. ábra A „megérkezés” utáni eredményes Jelenlét program építőkövei

1. BIZTONSÁGOS TÉR

1. A megfelelő méretű és funkciókat magában foglaló, a közösség életritmusához illeszkedő nyitva tartású közösségi tér biztosítása. Ezen belül is főképp a tanoda jellegű, a közösségi és a fejlesztő programok helyszínének biztosítása. Fontos, hogy ez a tér biztonságos tér legyen, folyamatosan és fenntartható módon alakítsa a „kínálatát” a célcsoportok szükségleteinek megfelelően, de egyúttal arra is lehetőség nyíljon, hogy legalább a kortárs csoportok szintjén ne csak itt és csak a telep gyerekeknek legyenek programok, hanem rendszerszerűen és szervezeten legyen érintkezési felület nem telep gyerekekkel, fiatalokkal. Ez segít fejleszteni hiányzó szociális kompetenciákat és elsajátítani hosszabb távon hasznos szociális érintkezési formákat.

2. KRÍZISCOMAG

2. Kríziskezelési csomag biztosítása, ezen belül egyéni szintű adományozás, támogatásszervezés, szolgáltatásokhoz való hozzáférés segítése. Fontos, a biztonságos otthoni környezet kialakításának segítségével (pl. a kályha, fűtőanyag, ágynemű, bútor) mindig lehetővé váljon a köznevelésben való részvétel és a munkába való eljutás (azaz pl. a hiányzó felszerelések, ruházat, gyógyszerek, közlekedés biztosítása, kapcsolattartás segítése).

3. HÁTRALÉKKEZELÉS

3. Az anyagi depriváció feltárása és a hátralékkezelés beindítása, hogy a formális munkavállalás és a hétköznapok tervezhetősége is opció legyen. Ehhez jogi és pénzügyi segítségnyújtás szervezése, biztosítása.

4. FOGLALKOZTATÁS SEGÍTÉSE

4. A munkaerőpiactól való távolság csökkentését szolgáló személyre szabott segítség szervezése és biztosítása (közvetítés, képzésbe segítség, mentorálás, közlekedés szervezése). Kulcsfontosságú a védett munkahelyek és atipikus foglalkoztatási lehetőségek feltárása, főképp a sok gondozási feladatot ellátó asszonyok munkába segítése érdekében.

5. HOZZÁFÉRÉS
MINŐSÉGI HUMÁN
SZOLGÁLTATÁSOKHOZ

5. A hiányzó humánszolgáltatások elérésének segítése, ideértve a minőségi oktatás hozzáféréseinek biztosítását pl. utaztatással, ösztöndíjak szervezésével, mentorálással, együttműködések megteremtésével (pályaorientáció, információátadás, felkészítők).

6. SZERVEZETEK
KÖZÖTTI KOOPERÁCIÓ

6. Együttműködés kialakítása és megerősítése a családok életében jelenlévő többi szolgáltatóval és szervezetekkel, közös stratégiai gondolkodásra építve. Elkerülendő azok feladataival párhuzamos rendszerek kiépítése, hiszen ez potenciális konfliktusforrás és kompetenciák ütközését eredményezheti, és cél a kapacitásaiak tehermentesítése.

7. CSALÁDOK
STABILIZÁLÁSA

A családok stabilizálása a közösségi szociális munka és közösségi terápia eszközeivel, szülői és női programokra építve.

8. PREVENCIÓ

Prevenációs munka biztosítása, főképp a családon belüli bántalmazás, devianciák (addikciók, prostitúció, csicska, bűnözés) megelőzése érdekében, valamint ezek kezelése külső erőforrások bevonásával.

9. SZABADIDŐ ÉS
TANODA

9. A tanoda jellegű szolgáltatás és a szabadidős tevékenységek (sportok) szervezése, több korosztálynak megfelelően kialakítva.

10. KORAI
GYERMEKVÁLLALÁS
MEGELŐZÉSE

10. A korai gyermekvállalással kapcsolatos preventív tevékenységek intenzív szervezése.

11. KISGYERMEKKORI
FEJLESZTÉSEK

11. A kora- és kisgyerekkori fejlesztéssel kapcsolatos tudatosság fejlesztése, infrastrukturális körülmények biztosítása – akár a családi otthonokban is.

12. LAKHATÁS

12. Az épített környezetre vonatkozó beavatkozások facilitálása, felújítások szervezése, megfizethetőség javítása előrefizetős órák telepítésével, helyi települési támogatási rendszerekre támaszkodva.

13. LEGSZEGÉNYEBBEK
ELÉRÉSE

13. A legrászorultabb családok elérése és fokozatos bekapcsolása a programokba. Ez kulcskérdés, hiszen az ő bizalmuk elnyerése, a bizalom fenntartása külön célzott beavatkozásokat igényelhet, és esetükben a közösség mobilizálható erőforrásai is hasznosak lehetnek.

14. KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS

14. Szisztematikus közösségszervezés és közösségi szociális munka biztosítása a kezdetektől. Mivel a programok fontos tanulsága, hogy a változások előidézésének egyik fő akadálya egyéni kitörési lehetőségeket korlátozó közösségi szemléletmód, a közösségben uralkodó negatív hatalmi viszonyok (pl. gyengébbek, nők kihasználása, bántalmazása, illegális tevékenységekre való kényszerítése, ösztönzése), ezért a közösség működési módjába, közösségi konfliktusokba való eredményes beavatkozások kiépítése szintén hosszabb távú és talán az egyik legnehezebb feladat. Ebben fontos szerepe van annak, hogy a férfiakat is elérjék.

15. TÖBBSÉGI TÁRSADALOM ÉRZÉKENYÍTÉSE

15. A többségi társadalom érzékenyítése, az előítéletesség és a diszkrimináció lebontása, hiszen enélkül minden integrációs tevékenység eredménye elkopik. Ezzel párhuzamosan szükséges a helyi közösségek zártságának oldása, a külső kapcsolatok kialakítása egyéni és közösségi szinten is. A külső kapcsolatok hozzájárulnak a helyiek szocializációs készségeinek fejlődéséhez, éppen ezért ezek kialakításának támogatását már gyerekkorban szükséges megkezdeni.

A terepszemléletű szociális munkának az újraszervezése ezek mentén az építőelemek mentén biztosíthatja, hogy az MMSZ tevékenységei a telepeken élők életében valóban sorsfordítók legyenek, és hogy az alapvető kríziskezelésen túl perspektívát tudjanak nyújtani a lakosoknak, akik a saját erejükből a nyomorból és a szélsőségesen kiszolgáltatott élethelyzetekből nem tudnának kitörni.

A fentiek megerősítése érdekében javasoljuk a Jelenlét program tizenkét elvének kibővítését további négy fontos elemmel:

13. Fel kell tárnai a családfők nyújtotta erőforrásokat, hogy a telepen a kölcsönösség és az egymást erősítő fejlődési folyamatok felgyorsulhassanak.

A közösségfejlesztés eredményessége a Jelenlét program sikerének egyik kulcsa, hiszen ez egyúttal az egyéni esetkezelésen túlmutató tevékenységeknek a feltétele. Általános tapasztalat, hogy sem kitörési lehetőség, sem a telepi közösségek érdekeinek „megjelenése” pl. a városi döntéshozók szemében nem lehetséges anélkül, hogy a közösségben uralkodó negatív hatalmi viszonyokat folyamatosan átfordítsák megerősítő, megtartó kapcsolatokká. Sok közösségben ezeket a viszonyokat a férfi családfők termelik újra, így fontos, hogy meglegyen a „helyük” a programokban, és a közösségükben elfoglalt pozíciójukat a közösség és a program javára is tudják fordítani.

14. A rászoruló ember láttatásán túl a többségi társadalom felelősségét meg kell erősíteni a befogadás folyamatában.

Az Jelenlét alapelvek között eddig is szerepelt, hogy a rászoruló közösségekről beszélve elsősorban az embert és nem a diszfunkcionális (fogyasztási) döntéseket kell láttatni akkor, amikor a Jelenlét program a közösségbe, az egyéni sorsokba való „betekintést” nyújt azoknak, akik számára ez a világ egyébként láthatatlan volna. A Jelenlét szemléletnek ugyanakkor azt is tudatosítania kellene, hogy a befogadás akkor lehet sikeres, ha az elfogadással és támogatással is társul, azaz a kitörési utakat megnyitja a nyomorból. A Jelenlét program akkor lehet fenntartható, ha lehetővé teszi, hogy a szegény gyerekeknek is legyenek középosztálybeli osztálytársai, és ugyanolyan jó oktatást kapjanak, amelyben a legmesszebbmenőkig kibontakozhat a tehetségük, hogy egy kórteremben egymás mellett és pont ugyanolyan kezelést kapjon roma és nem roma beteg, és segíti, hogy a roma ember is tudjon lakást bérelni, ha szeretne elköltözni. Láthatóvá kell tenni tehát a befogadói vagy többségi társadalom feladatát abban, hogy minden egyes egyéni döntését úgy hozza, hogy az ne termelje újra a kirekesztést,

azaz azt a hátrányt, amibe generációk óta beleszületnek a hátrányos helyzetű településen élők, köztük pedig rengeteg roma ember.

15. El kell érni a legrászorultabb családokat is, hogy a belső szakadékok ne növekedjenek tovább a telepi közösségeken belül.

A telepek szükségszerűen rétegzett társadalmakként működnek, sajátos belső hierarchia-rendező elvekkel. Ezek sokszor kizsákmányoló kapcsolatok, ami azt jelenti, hogy a legelesettebbek helyzete szélsőségesen kiszolgáltatott lehet. Ennek beszédes tünete, ha egy telepen van csicskáztatás, és az uzsora keretezi a családok napi megélhetését. Ahhoz, hogy ezek a kizsákmányoló viszonyok gyengülhessenek, támaszt kell nyújtani azoknak a családoknak is, akiket kihatásuk „uralkodik” az erős, a hangadó család (vagy csoportok/családok).

16. Az egyes programok eredményeit rendszeresen kell mérni egyszerű és lényegre törő mérőszámokkal, hogy lehetővé váljon a visszacsatolás és a további fejlesztési irányok meghatározása.

Akár mennyire is sokszínű és helyszínenként különböző, és a helyi kontextusban értelmezendő és formálódó a Jelenlét program, mégis szükség van olyan sarokpontokra, amelyek kijelölik, hogy a folyamatos formálódásnak (szolgáltatások összetételének átalakításának, bevonásnak) mi a célja, és ez milyen eredménnyel mérhető meg az adott család és az adott közösség/telep/település szintjén. Ezeknek az eredményeknek az alakulását folyamatosan (vagy időnként) meg kell vizsgálni, hiszen látni kell, hogy a helyi programok közvetve vagy közvetlenül közelebb viszik-e a családot vagy a közösséget a kívánatos célhoz. Amennyiben nem történik elmozdulás, ott a program finomhangolása vagy irányváltása is indokolt lehet.

6.2 A Jelenlét program eszköztárának alkalmazása komplex beavatkozás esetén

A TF program az erdélyi telepeken a gyerekek tanulását segítő programokra, míg a magyarországi telepeken emellett még a foglalkoztatást növelő beavatkozásokra is fókuszált. Az alábbiakban azt mutatják be, hogy e két területen a fent megjelenített Jelenlét program építőkövei hogyan épülnek egymásra egy-egy komplex beavatkozás keretében.

Sikeres iskolai karrier támogatása

A sikeres iskolai karrier támogatása alapvetően a Tanoda programra épül. Az alábbi ábrán azt mutatjuk meg, hogy a Tanoda programon belül, illetve annak kiterjesztése keretében milyen beavatkozási elemeket, azaz milyen Jelenlét program „építőköveket” szükséges beépíteni a programba annak érdekében, hogy a fiatalok megszerezzék a középiskolai végzettséget és jobb pozícióba kerüljenek a munkaerőpiacon.

Ideális esetben a Tanoda program építeni tud a már kisgyermekkorban elkezdett korai fejlesztések eredményeire, hiszen a telepeken élő gyerekek jelentős része születésétől fogva olyan fizikai és szociális környezetben él, mely akadályozza a megfelelő ütemű fejlődésüket. A Jelenlét programoknak ezért is az egyik kiinduló pontja a Biztos Kezdet Gyerekház típusú programok.

A Tanoda program alapvetően az általános iskoláskorú gyerekeket célozza meg, központi tevékenységei a házi feladat elkészítésének támogatása és a tanulási és szociális készségek fejlesztése, az utóbbiakat erősítik a szabadidős programok szervezése is. Ahhoz azonban, hogy a Tanoda valódi sikereket érjen el, egy sor egyéb tevékenységre is szükség van, ezeket jelenítik meg az alábbi ábra jobb oldalán elhelyezkedő Jelenlét program építőköveik.

Az egyik legfontosabb beavatkozás a közösségfejlesztés, melynek döntő szerepe van a megfelelő számú gyerek sikeres bevonásában és a programban való benntartásában. Az esettanulmányok is alátámasztották, hogy a gyerekek leginkább a közösségért járnak a Tanodába, azonban egy valódi közösség kialakítása során több kihívással is szembe kell nézni. Több helyszínen probléma volt, hogy a családok közötti konfliktusokat beviszik a gyerekek a Tanodába, gyakori a klikkesedés és más családok gyerekeinek a Tanodából való kiszorítása is. Ezeket a problémákat tudatos közösségépítéssel lehet megelőzni, kezelni. A közösségfejlesztés másik fontos iránya a szülők felé irányul annak érdekében, hogy valóban hosszú távon támogassák a gyerekek tanulását, az övéktől eltérő jövőkép kialakítását. Ezt szolgálhatják a szülői klubok, a szülőkkel való rendszeres közös programok, kirándulások. A szülők intenzívebb bevonására voltak kísérletek, de legtöbb helyen ezeket a beavatkozásokat is rendszeresebbé szükséges tenni.

A szervezetek közötti kooperáció számos dimenzióban felmerül az alap és egyéb tevékenységekhez kapcsolódóan is. Az iskolával való kapcsolattartás a gyerekek benti teljesítményének, esetleges problémáinak követése érdekében alapfontosságú, de a gyerekek teljesítményében akkor lehet igazi sikereket elérni, ha az iskolai tanítás és a tanodai fejlesztés egyes gyerekekre irányuló, illetve általános módszertani összehangolása is megtörténik. Ugyanakkor ez jelentős kihívást jelent, mert az utóbbi esetben már nemcsak információcseréről van szó, hanem az iskola bizonyos szintű módszertani irányváltásáról is. Az iskolák kooperációs hajlandósága nagyon eltérő, és sok esetben csak hosszabb tudatos építő munka után érhetőek el eredmények. Az iskolával való fokozatos kapcsolatépítésre jó példa az őrköi, míg a sikeres együttműködésre a tarnabodi Jelenlét program.

A szenvedélybetegségekkel – elsősorban a drog- és alkoholfüggőségekkel – kapcsolatos prevenciós beavatkozások, illetve a korai gyermekvállalás megelőzésére irányuló felvilágosító programok megteremtése a legnagyobb kihívások közé tartoznak, melyekre a Tanoda programokon belül is reagálni szükséges. Ezekkel a problémákkal számos szakmai szervezet foglalkozik, a velük való kooperáció nagyban növelheti a beavatkozások sikerét. Pozitív példát a lyukói Jelenlét programban találhatunk, a Nő mint esély programban.

A pályaválasztási tanácsadás az iskolában és az állami tanodai programokban is kötelező elem, azonban a szegregált környezetben élő gyerekeknél egy komplexebb, a jövőkép kialakítását tudatosan célzó beavatkozásra van szükség, mivel a különböző foglalkozásokról, munkalehetőségekről való ismereteik nagyon korlátozottak, illetve a saját képességeikről, lehetőségeikről alkotott képük is hiányos.

A telepek zárt közösségében élő, szegregált iskolákba járó gyerekek esetében a szocializációs készségek kialakulásának hiánya az egyik legfőbb akadály annak, hogy képesek legyenek beilleszkedni a középiskolai közösségekbe. Éppen ezért a telepen kívüli programok, kapcsolatok fejlesztése, és ezzel párhuzamosan a többségi társadalom érzékenyítése (pl. kortárs csoportok) olyan beavatkozások, melyeket a lehető legkorábban meg kell kezdeni az iskolás gyerekek esetében.

A Tanoda programnak a középiskolás gyerekekkel is foglalkoznia kell, hiszen nagyon sok fiatal a középiskolában morzsolódik le. A tanulás támogatása mellett, nagyon fontos egyfajta mentorálási tevékenység, mely a szocializációs problémák kezelésében is támogatást nyújt a fiataloknak. A Tanodának fontos kapcsolatot tartani a középiskolákkal is, ami abban a tekintetben is kihívás, hogy a kisebb településeken élő gyerekek középiskolái más településeken, városokban vannak. Végül azokat a fiatalokat, akik sikeresen elvégezték a középiskolát, gyakran a munkakeresésben is támogatni szükséges.

A gyerekek sikeres tanulását célzó egymásra épülő komplex beavatkozási rendszer eredményességét több ponton szükséges mérni, annak érdekében, hogy értékelni lehessen az egyes korosztályokra irányuló programokat, illetve az elvárt eredményektől való elmaradás esetén korrekciókat, új

programelemeket lehessen beépíteni az egyes programokba. A méréseknek legalább az egyes beavatkozási szintek közötti átmenetkor kell megtörténnie, amit az alábbi ábrán piros nyilakkal jelöltünk. Ehhez ki kell alakítani a megfelelő mutatórendszert.

5. ábra Jelenlét program építőköveinek egymásra épülése a sikeres iskolai karrier támogatása érdekében kialakított komplex beavatkozás esetén

Munkába való elhelyezkedés támogatása

Középiskolai tanulás támogatása-
mentorálás – kapcsolattartás
középiskolákkal

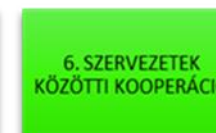
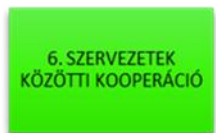
Középiskolai jelentkezés támogatása:
kapcsolatépítés középiskolákkal
Pályaválasztási tanácsadás - Jövőkép
kialakítása

Korrepetálás + készségfejlesztés: tanulási és
szociális készségek fejlesztése
lemorzsolódás megakadályozása –
kapcsolattartás iskolával

Óvodai oktatásban való részvétel
Biztos Kezdet Gyerekház

Foglalkoztatás komplex segítése

A foglalkoztatás segítésében az alaptevékenységeket az álláskeresés támogatása, illetve a képzésekbe – kompetenciafejlesztő és szakképzésekbe – való eljuttatás biztosítása jelenti. Ugyanakkor az alacsony képzettségű, a munkaerőpiacon hátrányos és bizonytalan helyzetű emberek esetében egy sor egyéb beavatkozás is szükséges annak érdekében, hogy bejelentett munkához jussanak ezek az emberek, ami egyben azt is jelenti, hogy számos esetben a foglalkoztatási helyzet javítása egy hosszabb folyamat eredménye lehet.

A foglalkoztatás javítását célzó beavatkozások megkezdése előtt, először azokat a problémákat kell kezelni a szociális munka keretében, melyek akadályt jelenthetnek a legális munkavállalásban. Gyakran ez nem csak egyéni esetkezelést jelent, hanem a családi problémák, konfliktusok enyhítését, a család stabilitásának megteremtését, illetve azonnali kríziskezelést is (pl. élelmiszeradományok biztosítását). A szociális munka során szükségessé válhat a kliens vagy valamelyik családtagja más szolgáltatás(ok)ba való eljuttatásának segítése (pl. egészségügyi szolgáltatás, addiktológia) is. Az adósságok kezelésének megkezdése szintén az egyik legsürgetőbb feladat, különösen, ha azok már végrehajtási szakaszban vannak, hiszen sok esetben pont a fizetési letiltási végzések miatt nem vállalnak bejelentett munkát a kliensek. A foglalkoztatás segítésének komplex szociális munkával való megalapozása a legrászorultabb célcsoportok elérésekor válik mindenképpen elengedhetlenné.

A foglalkoztatás segítésének szakaszában a már jelzett alaptevékenységeket is többféle beavatkozási elem egészítheti ki. A legfontosabb ilyen elem a munkáltatókkal való szorosabb kapcsolat kiépítése, mivel a munkaerőpiacon a hátrányos helyzetű csoportok gyakran diszkrimináció miatt nem jutnak munkához. A munkáltatók érzékenyítése mellett mára megjelentek olyan gyakorlatok is, melyek a munkáltatók képzésére irányulnak annak érdekében, hogy jobban megismerjék azoknak a hátrányos helyzetű csoportoknak a jellemzőit, illetve a velük való kommunikációs nehézségeket, melyekkel az alkalmazásuk során találkozhatnak, és képesek legyenek áthidalni a felmerülő problémákat. A védett típusú foglalkoztatásba való helyezés, például a közfoglalkoztatás is ide sorolható, azoknak az embereknek jelent elsősorban segítséget, akik még nincsenek felkészülve a nyílt munkaerőpiaci munkavállalásra. Fontos, hogy azok esetében, akik képesek továbblépni a védett foglalkoztatásból a nyílt munkaerőpiacra, megtörténjen ennek segítése. A közösségfejlesztési elem a hosszabb távon munkanélküli, esetleg legális munkát még soha nem vállaló emberek esetében jelenhet meg olyan csoportos foglalkozások formájában, ami pozitív megerősítést nyújt a munkakeresés folyamatában, illetve ami segítségükre lehet a munkájuk megtartásában is.

A munkába helyezés után a foglalkoztatási mentorálás szükségességét a jelen kutatásban is számos példa bizonyította. Sok elhelyezkedett embernél megfigyelhető volt, hogy az első nehézségeknél, konfliktusnál otthagya a munkáját. A kliensek támogatása a munkahelyen való beilleszkedésben, kapcsolatépítésben, illetve a problémák, konfliktusok megoldásában, továbbá a munkáltatókkal való kapcsolattartás, a két fél közötti mediálás olyan eszköz, mely hatékonyan segítheti a hosszabb távú munkavállalás kialakulását. A szervezetek közötti kooperáció és a többségi társadalom érzékenyítése tehát ebben a szakaszban is erőteljesen megjelenik.

A Jelenlét program célcsoportja körében általános tapasztalat, hogy a családok életében gyakran felmerülnek olyan krízishelyzetek, melyek a munka elvesztéséhez vezetnek. Ezek számos problémához kapcsolódhatnak, pl. családi konfliktusokhoz, betegségekhez. Ilyenkor lényeges, hogy a problémákra gyorsan történjen reakció a szociális munka oldaláról, a család újbóli stabilizálása érdekében, hogy a hirtelen kiesett jövedelem ne vezessen mély krízishez a család életében, például ne indítson el egy eladósodási folyamatot.

Végezetül a foglalkoztatási komplex beavatkozások esetében is fontos, hogy az egymásra épülő beavatkozási elemekből álló folyamat eredményessége az egyes szintek közötti átmenetkor mérésre kerüljön. Ezeket a pontokat a foglalkoztatási program elemeit bemutató alábbi ábrán is piros nyilakkal jelöltük.

6. ábra Jelenlét program építőköveinek egymásra épülése a foglalkoztatás segítése érdekében kialakított komplex beavatkozás esetén

Családokra jellemző gyakori krízis:
munkavesztés esetén gyors reagálás

Foglalkoztatásban mentorálás –
kapcsolattartás munkáltatókkal

Munkáltatókkal kapcsolatkiépítés,
érzékenyítő és kommunikációs tréning
Védett foglalkoztatásból
továbléptetés
Védett típusú foglalkoztatásba
helyezés

4. FOGLALKOZTATÁS
SEGÍTÉSE

Álláskeresés támogatása
Képzések: kompetenciafejlesztés és
szakképzés

Diagnózison alapuló egyéni
esetkezelés – szolgáltatásokba való
eljuttatás

Krízishelyzetek kezelése

7 Az összehasonlító kutatás módszertana

7.1 Az (akció)kutatás felépítése

Az összehasonlító kutatás a terv szerint 4 romániai telepen és 4 magyarországi testvértelepen végzett akciókutatás volt.

Az ehhez kapcsolódó fő tevékenységek a következők voltak:

1. A 8 telepen 2018 áprilisa óta a „Jelenlét” módszertan alapján végrehajtott tevékenységek keretében végzett adatgyűjtés elemzése és feldolgozása, valamint további adatok felvétele.
2. A felmerülő problémák és az arra adott válaszok folyamatos nyomon követése, amely lehetővé tette a telepeken megvalósuló gyakorlat sokoldalú megismerését, mélyebb megértését.

Az akciókutatás műfajához annyiban tudtuk illeszteni a kutatás során alkalmazott módszereket, hogy a kvalitatív adatgyűjtés egy részében a telepi stábokkal családok szoros követésének keretén belül tártuk fel a tevékenységek tervezésével, végrehajtásával kapcsolatos kihívásokat, lehetséges irányokat és azoknak a hatásait. Így egy visszacsatolási kört hoztunk létre (a családkövetés nem valósult meg Veszprémben és Tarnabodon). A testvértelepek összehasonlítását két, a magyarországi és romániai szakirodalomban bevett teleptipológia segítségével végeztük el, és a tereplátogatások eredményei alapján arra következtítettünk, hogy a telepek párba rendezése elsősorban a kölcsönös módszertani tanulási folyamatok koordinálása érdekében voltak hasznosak.

Feladatunk volt a kutatás eredményeihez kapcsolódóan a romániai telepeken élők életminőségét, szociális problémáit feltáró empirikus kutatás elvégzése is, azaz az itt élő emberek életminőségének, kulturális, oktatási, higiénés és közösségi státuszának felmérése is. E kutatás célja a négy romániai szegregátum részletes szociális, illetve problématerképének elkészítése, a telepen élők életkörülményeinek, problémáinak, attitűdjeinek és a velük kapcsolatba kerülő szakemberek, valamint a helyi döntéshozók attitűdjeinek, tapasztalatainak vizsgálata volt, kvalitatív és kvantitatív adatfelvételi módszerek alkalmazásával.

A magyarországi és a romániai telepek helyzetének feltárásához kapcsolódó kutatási módszerekben tehát volt egy fontos eltérés. Míg a magyarországi telepek elemzése során kvalitatív adatgyűjtésre, dokumentumelemzésre és elérhető statisztikai adatok másodelemzésére vállalkoztunk, a romániai telepeken ezt egy új adatgyűjtéssel egészítettük ki. A négy romániai közösségben élő családok életkörülményeit, objektív és szubjektív életminőségét, szociális problémáit, valamint a telepeken élőkkel kapcsolatba kerülő szakemberek (helyi döntéshozók, helyi szociális és egészségügyi ellátórendszer dolgozói, pedagógusok) véleményét feltáró empirikus kutatás során alkalmazott kutatási módszerek kiegészültek egy 3 telepen reprezentatív kérdőíves vizsgálattal (egy telepen, Kisiratoson pedig a célcsoport teljes körében folytattuk le az adatfelvételt).

7.2 A kérdőíves vizsgálat

A kvantitatív adatfelvétel során Szatmárnémetiben 25 háztartás (50 fő), Kisiratoson 11 háztartás (25 fő), Bihardiószezen 19 háztartás (40 fő), Órkőn pedig 45 háztartás (100 fő) került be a mintába – velük háztartásszintű, és a 16 évnél idősebb ott élőkkel pedig személyi kérdőívet vettünk fel.

A négy telepen eltérő mintaválasztási technikát alkalmaztunk: Órkőn 3 előre meghatározott gyűjtőpontból indult véletlen séta, Szatmárnémetiben az egyes emeletek szerinti rétegzett mintavétel történt, és Bihardiószezen a telep térképe alapján azonosított lakások listájáról egy előre kiválasztott véletlen minta családait keresték fel a kérdezők, míg Kisiratoson a teljes helyi célcsoportot felölelő adatfelvételt folytattak le a kollégák.

A koronavírus miatti korlátozások és lezárás miatt a kérdőíveket helyi szociális munkások vették fel és rögzítették egy online felületen, folyamatosan konzultálva a kutatócsoporttal. Az adatfelvétel és az adatrögzítés 2020. június közepétől augusztus első napjaiig zajlott. A helyi adatfelvételeket a kutatócsoport egy részletes kérdezői utasítással támogatta.

Mivel a háztartásokat általuk „ismert” kérdezők keresték fel, gyakorlatilag nem volt válaszmegtagadás, illetve, ha megszakadt a kérdőívezés folyamata, akkor a kérdezők visszamehettek egy későbbi időpontban. Érezhető volt pl. Szatmárnémetiben, hogy a helyi szociális munkásokkal nem együttműködő családok a kérdésbe sem voltak bevonhatók. Diószezen és Kisiratoson volt olyan család is, akivel a kérdőívet nem az otthonában, hanem a Jelenlét Ponton vették fel, mert otthon sok lett volna a kérdezést zavaró tényező, vagy mert kötetlennek szervezett beszédhelyzetben lehetett számítani a válaszáadásra.

A kérdőívek segítségével vizsgált témák a következők voltak:

- Háztartás szerkezete, a háztartástagok munkaerőpiaci helyzete, iskolázottsága, jövedelmi helyzete, munkatörténete (beleértve a külföldi munkavállalást és a bejelentett munkával kapcsolatos attitűdöket)
- A lakhatás jogviszonya, a lakáshoz jutás, a lakáskörülmények (fizikai állapot, felszereltség, méret, problémák), felújítások, a lakhatás költségei
- Adósságok, törlesztések, jövedelemletiltások, megfizethetőségi problémák
- Lakásmobilitás, lakástörténet
- Élettörténet, intergenerációs mobilitás (oktatási, lakhatási és családalapítási mintázatok)
- Családi élet
- Telepi kapcsolatok
- Gyermekek
- A gyermekek oktatásával kapcsolatos attitűdök
- Egészségügyi helyzet
- Diszkrimináció
- Szociális szolgáltatások elérhetősége és igénybevétele, felmerülő igények
- Részvétel a máltás programokban

A kérdőíves kutatásunk annyiban tért el a bevett kérdőívezési gyakorlattól, hogy egy rugalmas kérdőívezési technikát alkalmazva gyűjtöttünk adatokat – ezzel is reflektálva arra, hogy hasonló kutatásokkal csak ritkán találkozók, ezért is nehezebben kérdezhető körrel dolgozunk. A rugalmas kérdőívezés megengedi a kérdezőnek, hogy a kérdőívben szereplő kérdéseket és válaszlehetőségeket

ne szó szerint kérdezze meg, hanem a válaszadó igénye szerint átfogalmazza azokat, de mindenképpen csak úgy, hogy a kérdés és válaszlehetőségek eredeti jelentése megmaradjon. Ennek célja, hogy a marginalizált helyzetű, főként szegregált körülmények között élő, alacsony iskolázottságú célcsoporthoz alkalmazkodjunk, és a válaszadóval lehetőleg ugyanazt értsük a kérdések és a válaszaik alatt. A rugalmas kérdezést segítő többféle válaszadási típust alkalmaztunk a kérdőívben, illetve több helyen jeleztük a kérdezőnek, hogy milyen típusú segítő kérdéseket tegyen fel, ha arra szükség van. Több helyen lehetőséget adtunk egyes objektív adatok (pl. szülők életkora, születési dátumok, munkavégzés hossza, lakásméret) megbecslésére is.

A kérdezők sok esetben nem tudták konkrétan megkérdezni a kérdőívben foglaltakat, illetve az eldöntendő kérdésekre sem kaptak konkrét válaszokat. Rendszeres volt, hogy a családok mesélni kezdtek egy-egy kérdés kapcsán, így a kérdezők ez alapján töltötték ki a további kérdéseket (pl. a gyerekekkel kapcsolatos kérdések esetén).

A válaszadói kör számára az egyik legnehezebben megválaszolható kérdésblokk a jövedelmekre vonatkozó blokk volt. A kérdezői tapasztalat az volt, hogy nem a bizalom hiánya miatt nem válaszoltak, hanem inkább amiatt, hogy nem tudták a választ: sokan élnek napszámból, több helyről van, és onnan is csak rendszertelenül pénzüik. Ugyanakkor Órkőn előfordult, hogy nem tették fel az informális jövedelmekkel kapcsolatos kérdések egy részét, amennyiben a kérdezési helyzetben ez feszültséget okozhatott volna, míg a bihariószegi kérdezőknek a prostitúcióról, kéregetésről is beszámoltak. Markánsnak bizonyult az a nagyfokú (funkcionális) analfabetizmus számlájára írható jelenség, hogy a válaszadók sokszor csak tippeltek azoknak a kérdéseknek az esetében, amelyek számokhoz kapcsolódtak, pl. a születési év, hány iskolát járt – vagy együtt számolgattak a kérdezővel. A munkatörténet kapcsán kiderült, hogy keveseknek van „időérzékük”. Sokszor gond volt a rokoni kapcsolatok megállapításával is: a rokonságon belül általános viszony a „testvér”, és ezt mondják másod- vagy harmadfokú unokatestvérre is.

A kérdések és válaszok „átfogalmazása” is izgalmasan alakult: a válaszadók nem értették pl. a „legális munkahely” kifejezést, ezért ehelyett rendre az „angazsálva van-e” félig román kifejezést használták. Nem volt világos a nemzetiségre vonatkozó kérdés sem. A „vérszerinti gyerek” helyett „hány gyereke van”, vagy „hány pulyája van” kérdéssel kaptak választ. Segíteni kellett értelmezni a lakhatási jogviszonyra vonatkozó kérdéseket is (ezt úgy írták körbe, hogy „van-e papír a házra”, „be van-e jegyezve az önkormányzatnál”). Általában az idősebbeknek kellett több értelmezési segítséget nyújtani.

A rugalmas kérdőívezés technikájával kapcsolatban fontos tapasztalat, hogy mivel a családok „kérdőívvel”, nyomtatvánnyal csak a hivatalos ügyintézők kapcsán találkozhatnak, így nehezen értették, hogy egy kutatásban nem valamilyen támogatásigénylési céllal kérdezik őket. Ez alól kivétel Órkő, ahol viszont a GAL-Sepsi fejlesztési projekt keretében korábban végzett helyzetfeltárási kérdezés miatt nem volt egyértelmű a helyzet. A válaszadói félelmeket minden terepen folyamatosan kellett kezelni: volt olyan, aki felvetette, hogy azért kérdezik-e, mert „elveszik gyereket, lebontják a házat”.

A kérdőív nagyon hosszú és részletes volt, ugyanakkor a segítő sok esetben – ha csak felületesen is – ismerte már a család helyzetét. Ezért a válaszadók talán inkább igyekeztek egyrészt realisabb válaszokat adni, másrészt pedig érvényesülhetett egyfajta „megfelelési kényszer” is, amit az attitűdök vizsgálatokor figyelembe kellett venni (pl. olyan is mondta, hogy olvas a gyerekének mesét, aki nem ír-olvas), és a Málta által szervezett programokkal kapcsolatban is szinte egyöntetű a programokkal való elégedettség. Ez azzal is összefüggésben lehet, hogy alapvetően nem a programokat, hanem a szervezetet értékelték ebben a blokkban, és az egyes programok a válaszadók számára nem különülnek el.

7.3 A családkövetés

A családok követéses vizsgálatát strukturált esetleírások segítségével végeztük el. Az adatgyűjtés a szociális munkások családlátogatásai során valósult meg, és maga a vizsgálat lényegében az esetkövetési munka eredményének a rendszerezése. Az esetkövetés célja, hogy feltárja a családok helyzetének, attitűdjének, stratégiájának alakulását, és visszacsatolást adjon annak érdekében, hogy a Jelenlét program a leghatékonyabb módon tudjon hozzájárulni a családok helyzetének javításához.

Az adatok rögzítése minimum kéthavonta, a kutatók és a Jelenlét program munkatársai között előre megszervezett, rendszeres beszélgetések során történt. A telefonon vagy Skype-on/Messengeren történő beszélgetések célja a családok követése során összegyűjtött információk értelmezése, rendszerezése volt. Fontos, hogy sem az adatgyűjtés, sem az adatrögzítés nem papíron rögzített, formális kérdőívvel készült interjúk alapján történt.

A rendszeres beszélgetések kiindulópontja a család főbb társadalmi/demográfiai/jövedelmi helyzetének összefoglalása, ami lényegében megegyezik a Jelenlét programban a családokról történő adatgyűjtéssel és a családlátogatások során nyert benyomások, ismeretek összegzésével. A kiinduló helyzet feltárása nem igényelt további erőbefektetést a telepi munkatársaktól, mert az eddigi programok dokumentációjából és az indító beszélgetésekből kinyerhető volt.

A kiinduló helyzet feltárására épült az adott témákhoz kapcsolódó információk kéthavonta történő frissítése, korrekciója. A családkövető beszélgetések megalapozása a terepi munkatársak számára egy szorosabb figyelmet (azaz 2 havonta minimum egy családlátogatást) jelentett. A kutatókkal történő megbeszélések családonként kb. 25-30 percet vettek igénybe. Az adatgyűjtést egy online is elérhető (Google Doc) dokumentum segítette (minden családnak egy külön dokumentum), amelyen pár szavas összefoglalókat tudtak rögzíteni a munkatársak a megadott hét témában.

A családok stratégiájának összefoglaló elemzését két időpontban készítettük el: a felvétel kezdetekor (2019. nyár/ősz, telepenként különböző), majd egy év múlva (2020. augusztus-október). A kéthavonta a kutatók és a Jelenlét program munkatársai között zajló közbenső interjúk azt a célt szolgálták, hogy részletesen követni lehessen, hogy melyek azok a tényezők (azaz programok, események), amelyek az esetleges változásokat okozzák-okozták a családok helyzetében, stratégiájában.

A rendszerezendő információkat 1+7 témakörben gyűjtöttük. Ezek a következők voltak:

1. Kiinduló / aktuális családi, lakhatási, egészségügyi helyzet
- +
1. Gyerekekkel és gyerekvállalással kapcsolatos attitűd
2. Munkaerőpiaci stratégia (család felnőtt tagjaira)
3. Jövedelmi helyzet
4. Háztartásgazdálkodás
5. Közösségi részvétel
6. Állammal való kapcsolat
7. A máltás programokhoz való viszonyulás

A gyermekkel kapcsolatos téma vizsgálatának célja az volt, hogy feltárjuk, milyenek a gyerekek taníttatása mögötti családi megfontolások, milyen az iskolai végzettség hasznosságába vetett hit, milyen a családok fejében a tanulás és a jövőbeni munkavállalás kapcsolata, melyek a gyerekek

jövőjére vonatkozó elképzelések (külön a lányoké és a fiúké), mennyire reális a képességek és az esélyek megítélése. Fontosnak tartottuk, hogy kiderüljön, mennyire hiszi, szeretné a család, hogy a gyerekek – a tanuláson keresztül – többre vigyék.

A munkavállalás vizsgálatának a célja az volt, hogy megértsük, az adott közösségre/települési adottságokra jellemző lehetőségeken belül milyen munkavállalási stratégiák, elvárások, törekvések jellemzik a családokat, és milyen értékek kapcsolódnak a munkavállaláshoz. Éppen ezért nem csak azt vizsgáltuk, hogy az adott pillanatban milyen munkát végeztek (ha végeztek) a családtagok, hanem hogy hogyan vélekednek arról, hogy mely munkatípus a megfelelő számukra (pl. lehet, hogy üzemben dolgozott, de nem akarta sokáig csinálni, mert nem bírta a vele járó kööttséget, vagy a napszám utáni időszakra vállalt csak másfajta munkát). Fontos volt a külföldi munkavállalással kapcsolatos attitűd feltárása is, és annak a megismerése, hogy a családon belül hogyan és miért úgy alakult a munkavállalás, ahogy (pl. ki maradt otthon, ki ment el napszámba, ki ment el külföldre).

A jövedelmi helyzet szorosan összefügg a munkaerőpiaci helyzettel, illetve, hogy a munkából származó bevételeket ki tudják-e egészíteni egyéb jövedelemforrással (pl. segélyek, nyugdíj). Lényegesnek tartottuk, hogy lássuk, hogy a háztartásban hány embernek volt stabil, tervezhető jövedelme. A családszerkezet feltárásakor fontos volt megérteni, hogy a család gazdálkodásához hányan, milyen rendszerességgel járultak hozzá.

A családok kiadási struktúrájának alakulását is vizsgáltuk a bevételeikhez képest, mert hasznos megérteni, hogy milyenek a háztartások elvárásai, azaz mi az a „fogyasztási szint”, amit meghatároztak maguknak és ehhez elegendő volt-e a jövedelmük. A munkavégzés, jövedelem és háztartás gazdálkodás összefüggésében tehát lényegi kérdés, hogy a képesnek érezte-e a magát a család arra, vagy reális lehetőségnek tartotta-e, hogy jövedelmét tudja annyira növelni, hogy jelentős javulás lépjen fel az életminőségében (pl. lakhatási körülményeinek fejlesztése, adósságok törlesztése) és ezért érdemes volt – vagy lett volna – erőfeszítéseket tennie (pl. más/rendszeresebb/több munka vállalása, külföldi munka vagy hosszabb távon külföldre költözés segítségével). Azt is szeretnénk volna látni, hogy a helyi közösségben elfogadott normákhoz képest más-e a gazdálkodása, vagy az attitűdje a gazdálkodással, tervezéssel (státuszkiadásokkal, hitellel, uzsorával) kapcsolatban.

A közösségi részvétel témáját két szempont miatt tartottuk fontosnak. Egyrészt a Jelenlét program – a program deklarált elvei alapján – részben a közösségen belüli konfliktusok kezelésén és a helyi erőforrások megerősítésén keresztül kíván hatni a telep stabilizálására, a családok helyzetének javítására. Másrészt, a családok szempontjából a telep (helyi) közösség többfajta erővel is bírhat: lehet (a reciprocitásra épülő) megtartó, a krízisek kezelésében erőforrást jelentő, vagy épp ellenkezőleg: visszahúzó, a kitörési lehetőségektől elzáró, a helyi – stigmatizáltságot is eredményező – normákat kikényszerítő. Fontos volt, hogy lássuk, a családok mennyire motorjai vagy épp elszenvedői a helyi társadalmi struktúrát szülő erőviszonyoknak, és maguk mennyit tudnak és hajlandóak tenni a közösségük fejlődéséért.

Mind a szegénység újratermelődése, mind a stigmák és a diszkrimináció okozta hátrányos helyzet megértése szempontjából alapvető kérdés volt, hogy a családok az állami (önkormányzati) szolgáltatásokban és hivatalokban segítőt, szövetségest, értük szolgáltatót, partnert, vagy éppen velük szembe helyezkedőt, az érdekeiket nem elfogadó és képviselő szereplőt látnak. Az ellátókkal (az állammal) kapcsolatos attitűd közvetlen és közvetett hatással is lehetett a családok életére (pl. iskolába járás, rendszeres orvoshoz járás, a szabályok betartása stb.). Annak érdekében, hogy megértsük, hogy a családok mennyire látják át, és mire használják az állampolgárként őket is megillető szolgáltatásokat, és ha ezt nem teszik, akkor miért nem, kiemelten foglalkoztunk a diszkriminatív bánásmód megtapasztalásával, valamint a társadalmi bizalom kérdésével.

És végül: a Jelenlét program rengeteg típusú eszközt alkalmaz, amelyeket a családok adott élethelyzetéhez, a fejlődési kapacitásához igazít. A program szempontjából kulcskérdés volt, hogy a családok mennyire vettek részt a rájuk szabott szolgáltatásokban, és mennyire volt erős az a bizalom, hogy a programon belül az egyéni kríziskezelés/ezetkezelés felől el lehessen mozdulni az intenzív és komplex családsegítés és a közösségfejlesztés irányába. Előfordult, hogy az egyes családokon belül a felnőttek és gyerekek különbözőképpen vonódtak be (pl. a férj/feleség, nagyobb/kisebb gyerekek), így a család összességét tekintve vizsgáltuk ezt a témát is.

7.4 Területi esettanulmányok

Az egyes telepekre vonatkozóan területi esettanulmányokban összegeztük a dokumentumelemzések, a tereplátogatások, helyi interjúk¹¹ és a családkövetés tanulságait, valamint felhasználtuk a Romániai Statisztikai Hivatal és a Központi Statisztikai Hivatal adatsorait a társadalmi folyamatok pontosabb megragadására. Amennyiben egyéb adatfelvételek is voltak korábban a településeken, akkor ezeknek is áttekintettük az eredményeit.

A legfontosabb adatforrásunk a tereplátogatások során folytatott helyi szakértői interjúk voltak (ezek listája a mellékletben olvasható), valamint a Jelenlét programban dolgozó szociális munkásokkal és koordinátorokkal való rendszeres konzultáció. A koronavírus miatt ugyanakkor a tereplátogatásokat kénytelenek voltunk felfüggeszteni, így a legtöbb településen a megbeszélések online / telefonon zajlottak 2020 tavaszától.

A nyolc területi esettanulmány egységes szerkezetben veszi sorra a következő kérdéseket:

1. A Jelenlét program céljai a területen
2. A telep kialakulása és története
3. A telep és település alapvető problémái
 - a. Demográfiai helyzet
 - b. Gazdasági helyzet
 - c. Munkaerő piaci helyzet
 - d. Lakhatás
 - e. Szociális helyzet
 - f. A telep gyerekek óvodáztatása és oktatása
 - g. Egészségügyi helyzet
 - h. Közbiztonság
 - i. Egyéb helyi civil kezdeményezések
 - j. Helyi rétegződés
 - k. Fejlesztések
 - l. Az önkormányzati tervek
4. Beavatkozási területek és ezekhez rendelt erőforrások
5. A családkövetés alapján körvonalazódó kulcskérdések
6. A helyi Jelenlét tevékenységek értékelése

Az összefoglaló tanulmány ezekre az esettanulmányokra támaszkodik a 3., 4. és 5. fejezetben.

¹¹ A helyi interjúk köre nagyon sokrétű volt – a területenkénti lista a mellékletben olvasható.

8 A kvantitatív adatgyűjtés eredményei

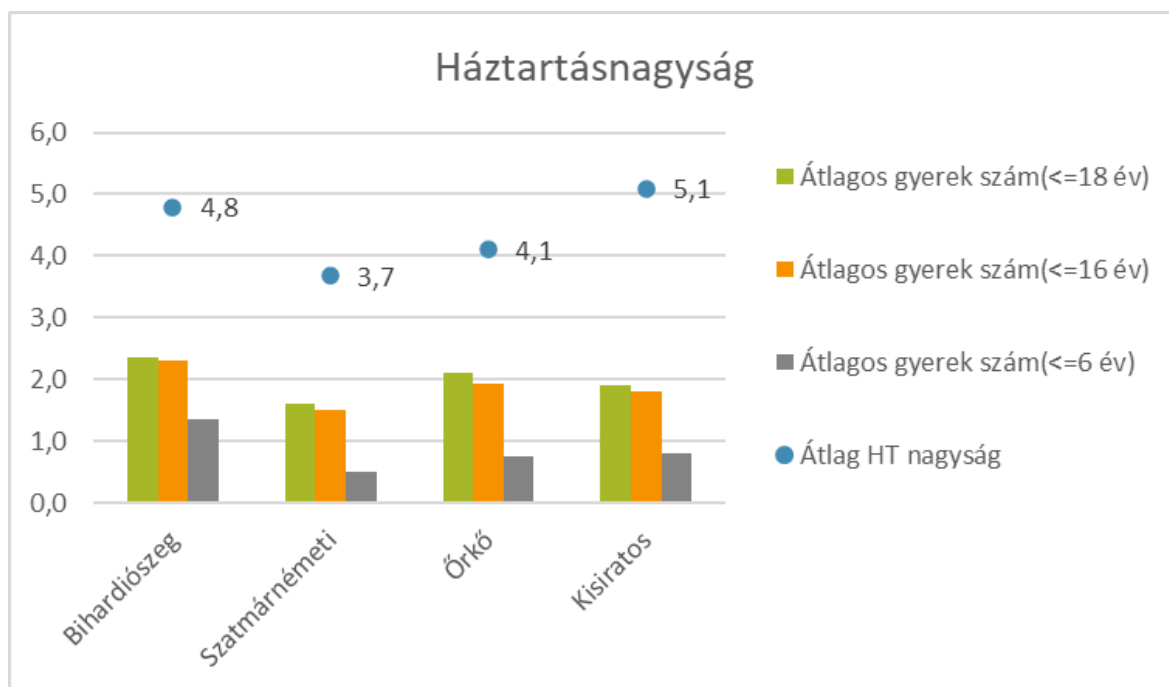
8.1 Demográfiai helyzet

8.1.1 Háztartásnagyság, életkor szerinti megoszlás

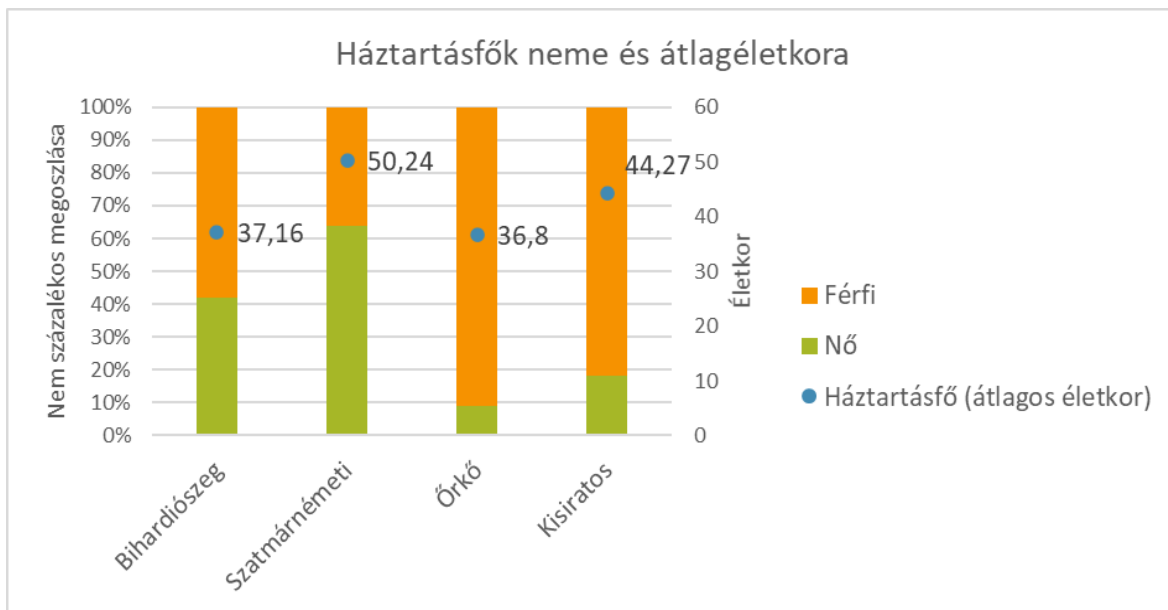
A négy romániai romatelepet eltérő nagyságú háztartások lakják. Míg Szatmárnémetiben 3 fő az átlagos háztartásnagyság, addig Kisiratoson ez meghaladja az 5 főt. A háztartásokon belül a 18 éves és annál fiatalabb gyermekek száma Bihardiószezen a legmagasabb, ahol átlagosan 2,5 18 éven felüli gyermek van. A kiskorúak száma Kisiratoson a legalacsonyabb, ahol a 2 főt sem éri el. A 6 évesnél fiatalabb gyerekek legnagyobb számban Bihardiószezen, legkisebb számban Szatmárnémetiben vannak.

A háztartásfők többsége férfi, kivéve Szatmárnémetiben, ahol a háztartásfő nők aránya meghaladja a 60%-ot. A háztartásfők átlagos életkora telepenként nagyon eltérő, míg Kisiratoson és Szatmárnémetiben 44 és 50 év, addig Bihardiószezen és Szatmárnémetiben 37 év a háztartásfők átlagéletkora. A háztartás összes tagjának életkorát figyelembe véve az látszik, hogy mind a négy telepen jelentős arányban vannak csecsemők, illetve kisgyermek (0-4 évesek), míg Bihardiószezen az arányuk eléri a 25%-ot, addig Szatmárnémetiben mindössze 10% a 0-4 évesek aránya. Szatmárnémetiben és Kisiratoson feltűnően alacsony az aránya a 20-34 éves fiatal felnőtteknek, az arányuk 0%-hoz közelít. Őrkön is ez a korosztály a nála valamivel fiatalabb és valamivel idősebb korosztályhoz képest kisebb arányban van jelen. Ennek kapcsán felmerül a kérdés, hogy lehetséges-e, hogy ebben az életkorban van egy erőteljesebb elvándorlás a telepekről, akár külföldi munka miatt. Ezt azonban csak Szatmáron támasztják alá az adatok, ahol 42 éves a legfiatalabb válaszadó, aki azt mondja, hogy nem gondolkodott elköltözésen, míg a nála fiatalabbak mind elköltöznének a telepről.

7. ábra. Háztartásnagyság és gyerekek száma a négy telepen

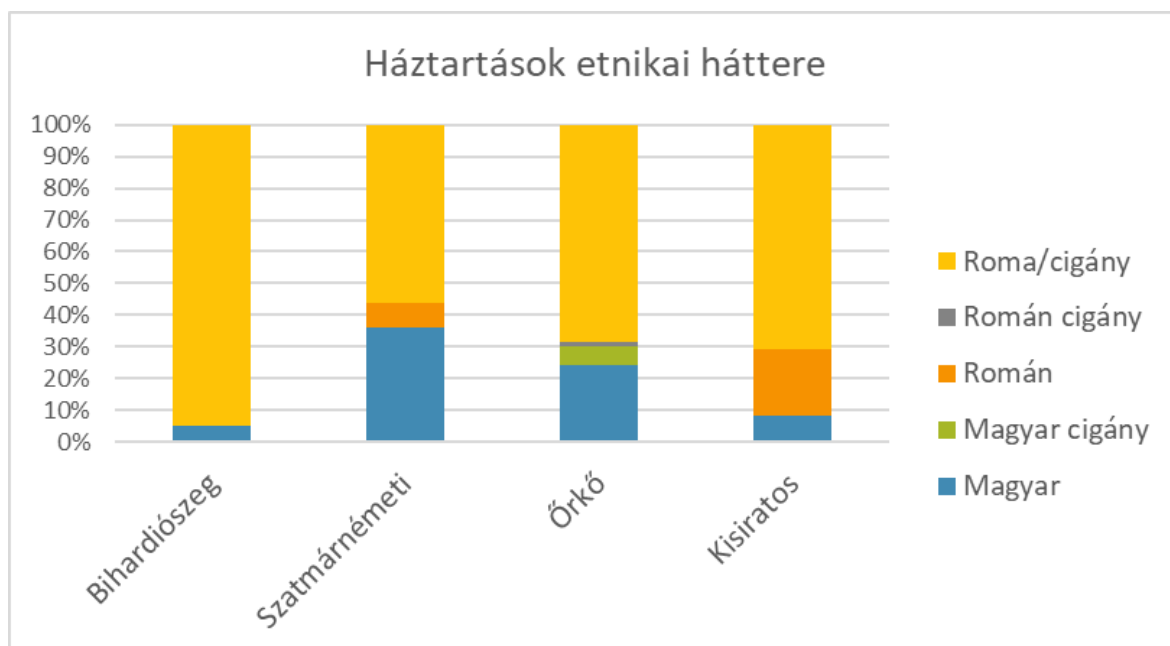
8. ábra Háztartásfők neme és átlagéletkora a négy telepen

8.1.2 Háztartások etnikai összetétele

Mind a négy telepen a háztartások több mint 50%-a vallotta magát roma/cigány származásúnak. A magukat magyar nemzetiségűnek vallók aránya Szatmárnémetiben a legjelentősebb, majdnem eléri a 40%-ot. Kisiratoson a roma származás mellett a román származás említése a legjelentősebb, ami a többi telepen alapvetően nagyon kis arányban, vagy egyáltalán nem jelenik meg. Őrkőn jelenik meg a kettős, magyar cigány származás említése, a háztartások mintegy 5%-a vallotta magát magyar cigánynak. Érdekes volt, hogy a cigány/roma kifejezés teljes mértékben keveredett a telepeken.

9. ábra Háztartások etnikai hovatartozása önbevallásuk alapján a négy telepen

8.1.3 Konklúzió

Bihardiószezen a legmagasabb az átlagos háztartáslétszám a többi telephez képest és itt van átlagosan a legmagasabb gyerekszám is (meghaladja a 2 főt), nem csak a 18 vagy 16 éven aluliak száma, de a 6 év alattiak aránya is itt a legmagasabb. A megkérdezettek közel 100%-a roma/cigány származásúnak vallja magát. Szatmárnémetiben a legalacsonyabb az átlagos háztartásnagyság és itt a legalacsonyabb a gyerekek száma is. Itt jóval nagyobb a női háztartásfők aránya és ezen a telepen vallották magukat a megkérdezettek legnagyobb arányban magyar származásúnak. Órkőn a háztartásfők átlagéletkora a legfiatalabb a többi telephez képest. Itt jelenik meg a kettős, magyar cigány identitás a megkérdezettek körében. Kisiratos abból a szempontból tér el a többi teleptől, hogy itt vannak a legnagyobb arányban azok a háztartások, ahol románnak vallja magát a megkérdezettek egy része (kb. 20%).

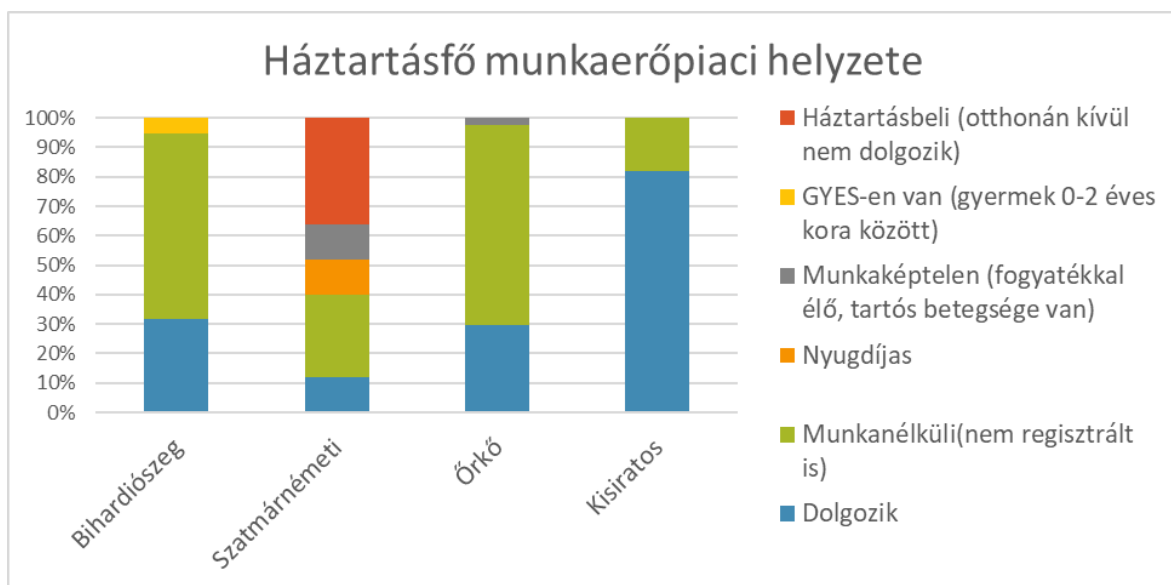
8.2 A háztartásfő munkaerőpiaci helyzete és jövedelme

8.2.1 Jövedelmek

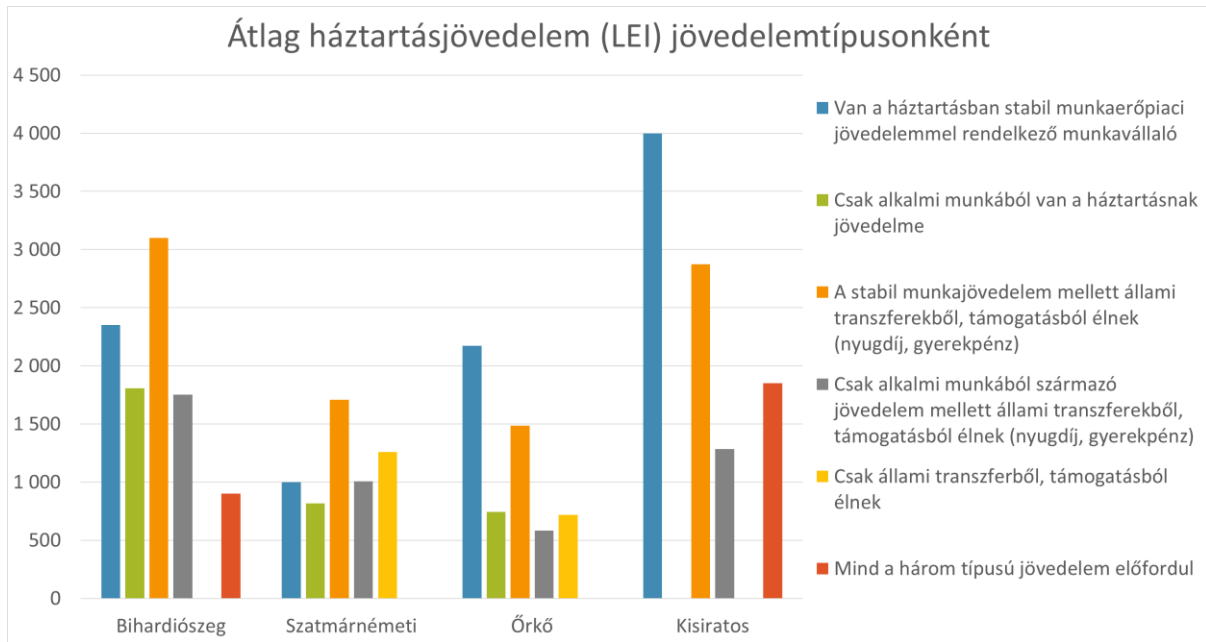
Szatmárnémetiben, ahol nagyobb arányban lettek nők háztartásfőként megjelölve, több mint 30%-ot tesz ki azoknak a háztartásfőknek az aránya, akik a munkaerőpiaci helyzetüket tekintve a háztartásbeli (otthonán kívül nem dolgozik) kategóriát jelölték meg. Kisiratoson vannak a legnagyobb arányban azok a háztartások, ahol a dolgozó háztartásfők aránya meghaladja a 80%-ot. Jól kirajzolódik az adatokból, hogy a munkanélküliség mind a négy telepre jellemző, de Bihardiószezen és Órkőn kritikusan magas, ezeken a telepeken a munkanélküli háztartásfők aránya meghaladja a 60-70%-ot.

A legmagasabb háztartásjövedelme a Kisiratoson élő háztartásoknak van, legfőképpen azoknak a háztartásoknak magas a jövedelme, ahol van stabil jövedelemmel rendelkező háztartástag.

10. ábra A háztartásfő munkaerőpiaci helyzete a négy telepen

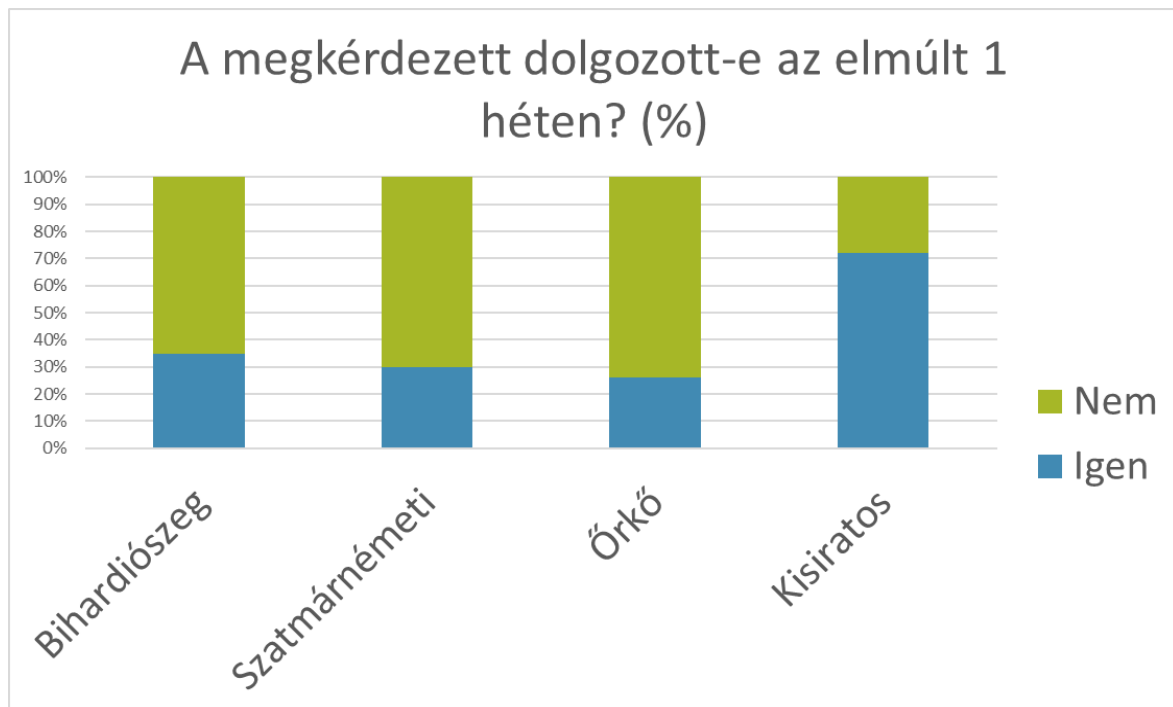
11. ábra A háztartások teljes háztartásjövedelme (LEI) jövedelemtípusonként

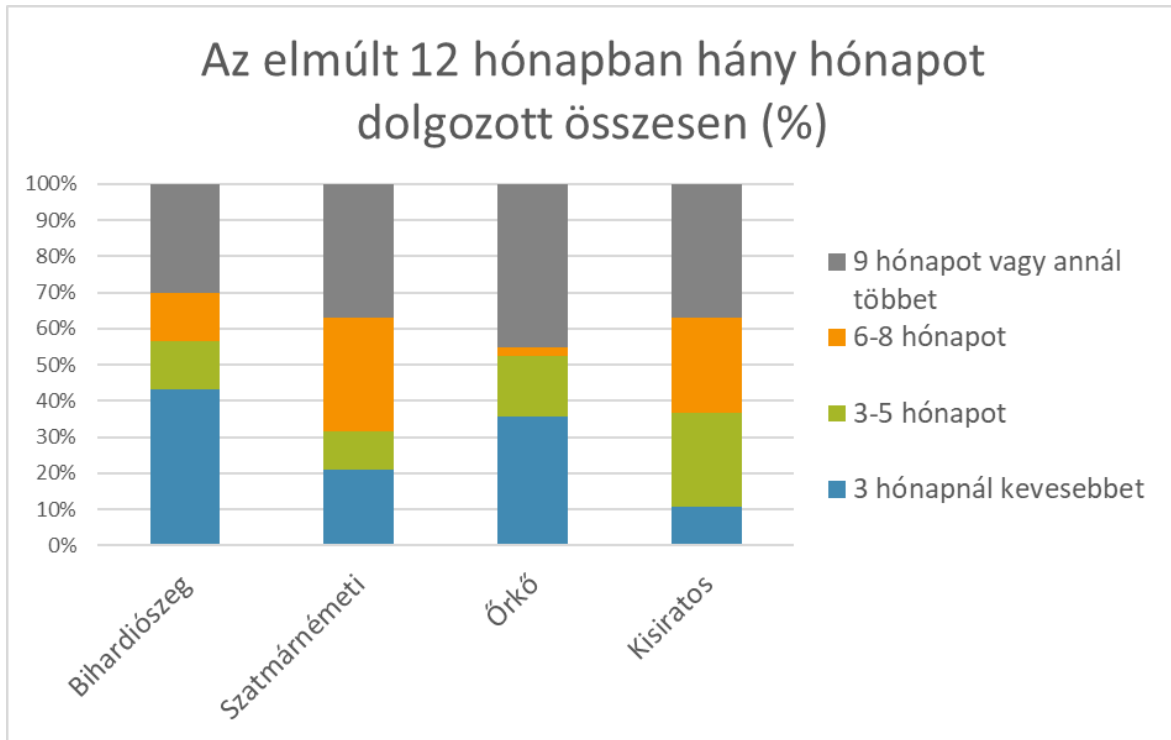
8.2.2 Munkavállalás

Kisiratoson a megkérdezettek több mint 70%-a dolgozott a kérdezést megelőző egy héten. A többi telepén viszont a megkérdezettek kevesebb, mint 40%-a dolgozott a kérdezést megelőző 1 héten, ezek közül is Őrkőn dolgoztak a legkisebb arányban, a megkérdezettek alig több mint 20%-a.

12. ábra A megkérdezettek a kérdezést megelőző héten végeztek-e munkát a négy telepén

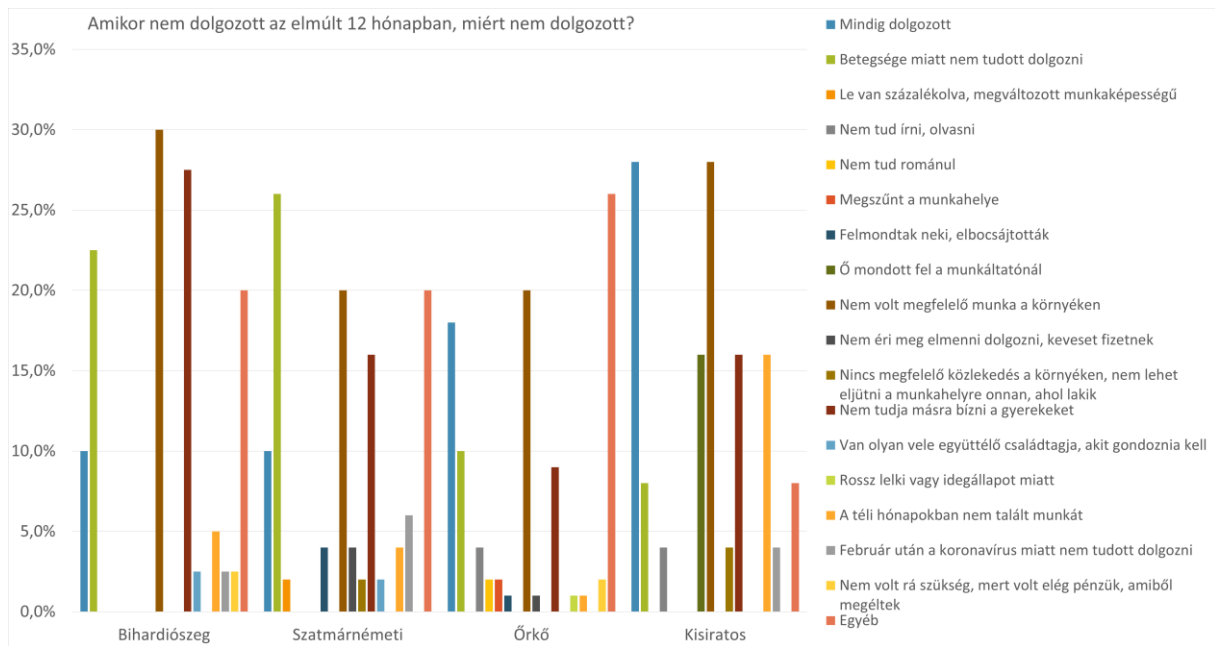

13. ábra A megkérdezettek a kérdezést megelőző 12 hónapban összesen hány hónapot dolgoztak

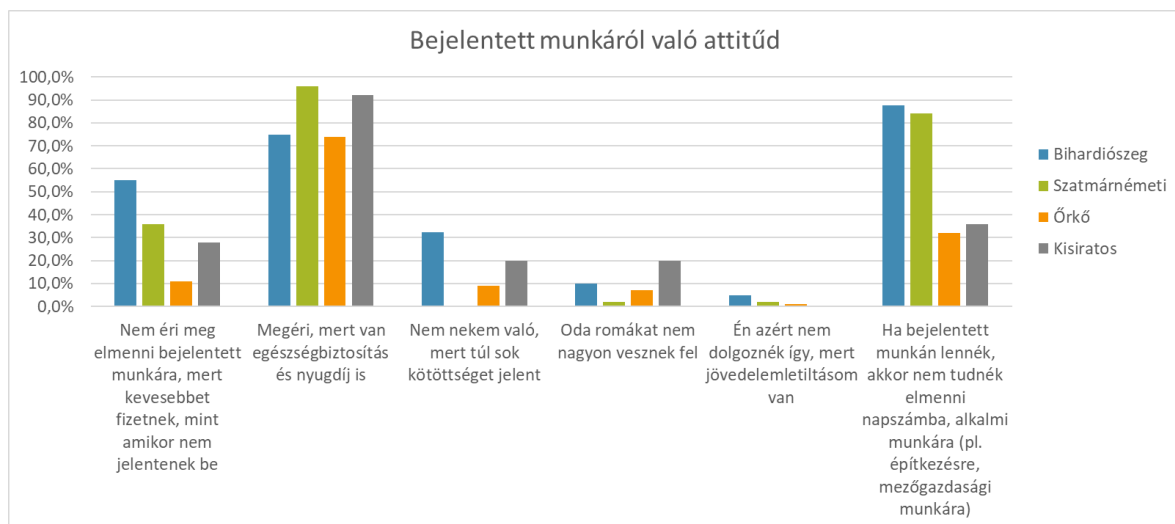
Amennyiben a megkérdezettek nem dolgoztak a kérdezést megelőző egy évben, nagyon különböző okokat jelöltek meg indokként. A megfelelő munkahely hiánya és betegségek minden telepen jelentős mértékben felmerültek, mint munkavégzést akadályozó tényezők. Szintén minden telepen felmerült indokként, hogy a családot nem lehet magára hagyni. Az egyéb kategóriát is jelentős arányban említették: „állapotos, kiskorú gyerek betegsége, nem hívta a munkáltató, az apa mint egyetlen munkavállaló ment el gyes-re a gyermek születésekor, már nyugdíjas, sosem keresett munkát” okok jelentek meg a nem dolgozás indokaiként a válaszokban.

14. ábra A megkérdezettek, amikor nem dolgoztak a megkérdezést megelőző 12 hónapban, ezt miért nem tették

A bejelentett munkához kapcsolódó attitűdöt is vizsgáltuk a kérdőíves felmérés során. Mind a négy telepen alapvetően azt gondolják, hogy megéri bejelentett munkát végezni, mert akkor jogosultak egészségbiztosításra és nyugdíjra is. A bejelentett munka ellen szóló érveként a nem bejelentett munkához képest kisebb mértékű fizetést Bihardiószegen említették a legnagyobb arányban (több, mint 50%). Egyik telepen sem gondolják jelentős mértékben, hogy a bejelentett munka túl sok kötelességgel járna, vagy oda romákat ne vennének fel, vagy érvényben lévő jövedelemletiltás miatt ne dolgoznának bejelentve. Bihardiószegen és Szatmárnémetiben jelentős arányban vannak azok a háztartások, akiket a bejelentett munkavégzés akadályozna a napszám, alkalmi munkák végzésében.

15. ábra A megkérdezettek bejelentett munkával kapcsolatos attitűdje a négy telepen

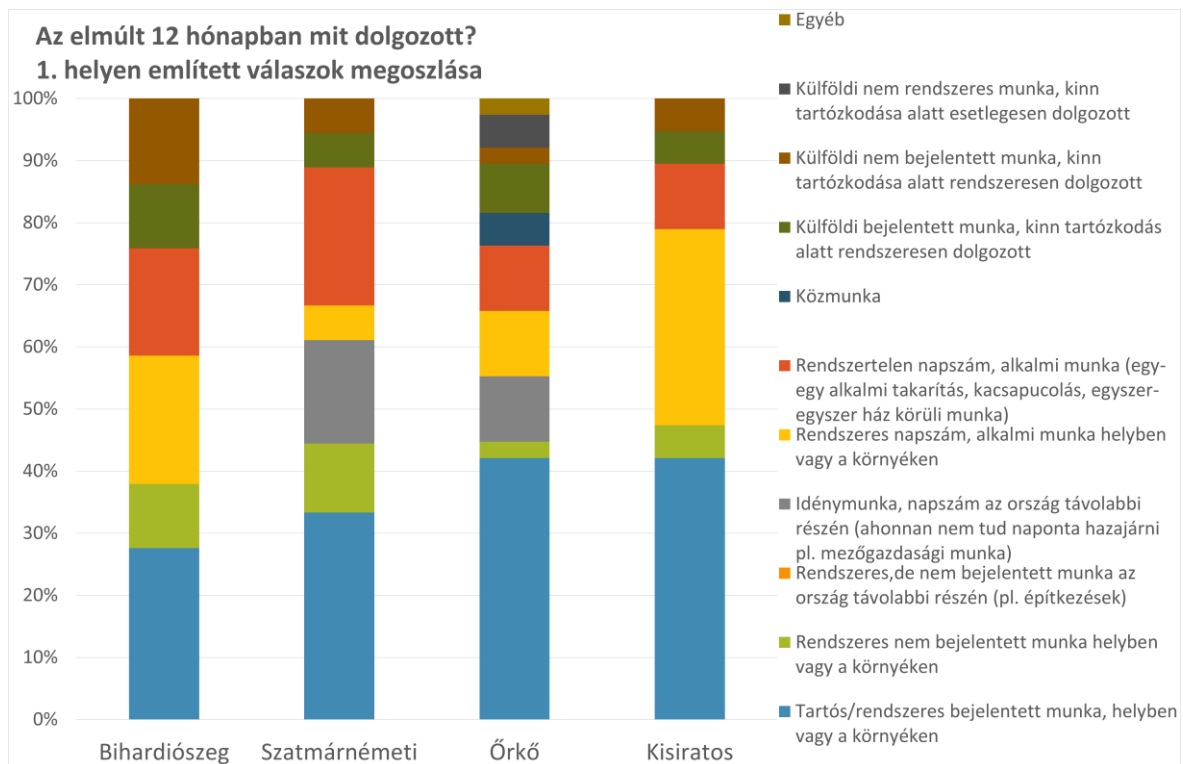
8.2.3 Munkaerőpiaci tapasztalatok

Megkérdeztük a kérdőívben, azt is, hogy az elmúlt 12 hónapban mit dolgoztak azok, akik legalább az időszak egy részében munkát végeztek. A négy telepen egészen különböző arányban említették a különböző munkatípusokat. Az összes telepen a legnagyobb arányban említett munkatípus a tartós/rendszeres, bejelentett munka volt, Órkőn és Kisiratoson a dolgozó háztartástagok több mint 40%-a említette ezt. Kisiratosra és Bihardiószegre jellemző munkatípus a helyben végzett napszám vagy alkalmi munka volt. A rendszertelen napszám nagyobb arányban jelenik meg Bihardiószezen és Szatmárnémetiben, mindkét telepen a háztartástagok körülbelül 20%-ára jellemző ez a munkaforma. Bihardiószezen és Órkőn jelentős, közel 25 illetve 20%-os arányban említettek a megkérdezettek külföldi munkavállalást. A közmunka csak Órkőn merült fel, ott sem jelentős mértékben (a háztartástagok körülbelül 5%-a említette ezt, mint foglalkoztatási formát). Alapvetően ebből az látszik, hogy a háztartástagok nagyobb része bizonytalan, rendszeres vagy rendszertelen alkalmi munkából él meg adott esetben külföldön, viszont a rendszeres munkavégzésnek nagy része bejelentett és csak kisebb része nem bejelentett munkaforma.

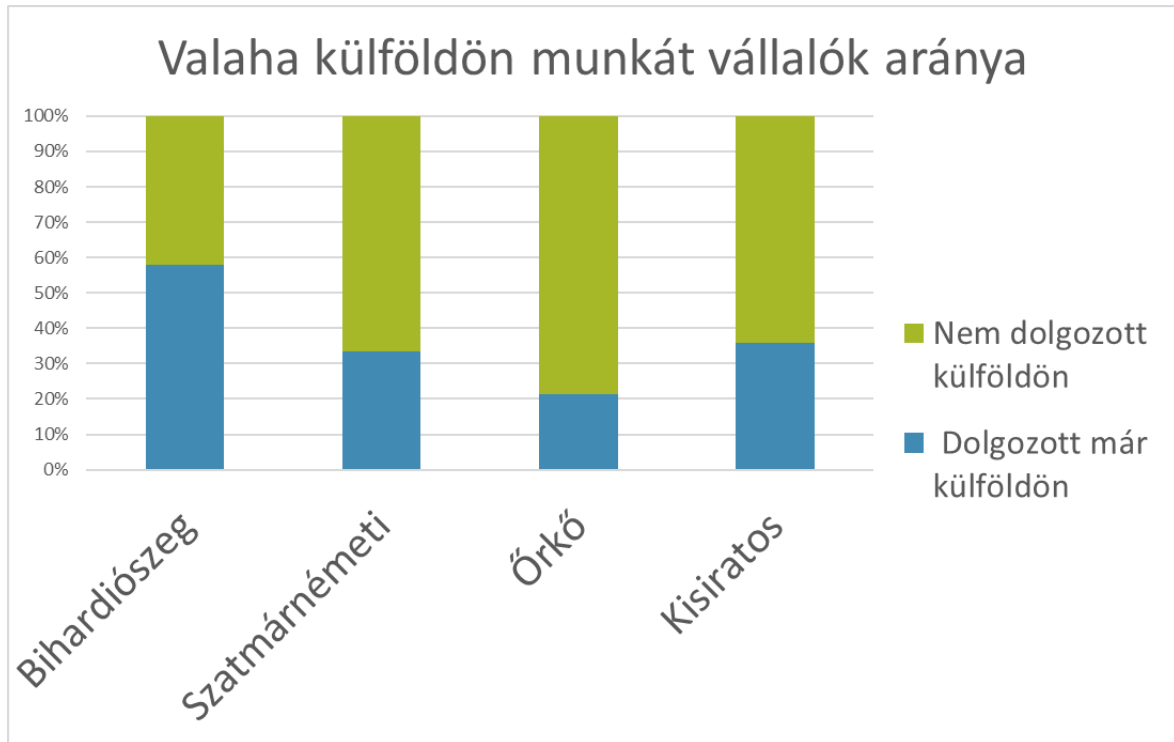
A külföldi munkára külön is rákérdeztünk. A telepeken eltérő arányban vannak azok, akik valaha vállaltak külföldi munkát. Bihardiószezen a megkérdezettek közel 60%-a dolgozott már külföldön, míg Órkőn ez a megkérdezettek alig 20%-ára jellemző.

Az átlagjövedelem telepenként nagyon eltérő azok között a megkérdezettek között, akiknek volt valamilyen munkajövedelme. A legmagasabb átlagos havi munkajövedelemről Bihardiószezen számoltak be (1719 LEI), a legalacsonyabbról Szatmárnémetiben (1150 LEI). Órkőn és Kisiratoson az átlagos munkából származó jövedelem 1326 és 1336 LEI volt.

16. ábra Az elmúlt 12 hónapban elsőként említett munka típusa a négy telepen

17. ábra A külföldön munkát vállalók aránya a négy telepen

8.2.4 A háztartások vagyona

A háztartások jelentősen eltérő mértékben rendelkeznek különböző vagyontárgyakkal/tartós használati cikkekkel. A legjellemzőbben előforduló vagyontárgy minden telepen a tűzhely/sütő, TV, hűtő és a mosógép. A legkevésbé jellemző vagyontárgyak a kisgépek, beleértve a számítógépet és vezeték nélküli internetet, ami a digitalizálódó világban különösképpen hátrányt jelent a telepeken élő háztartások számára.

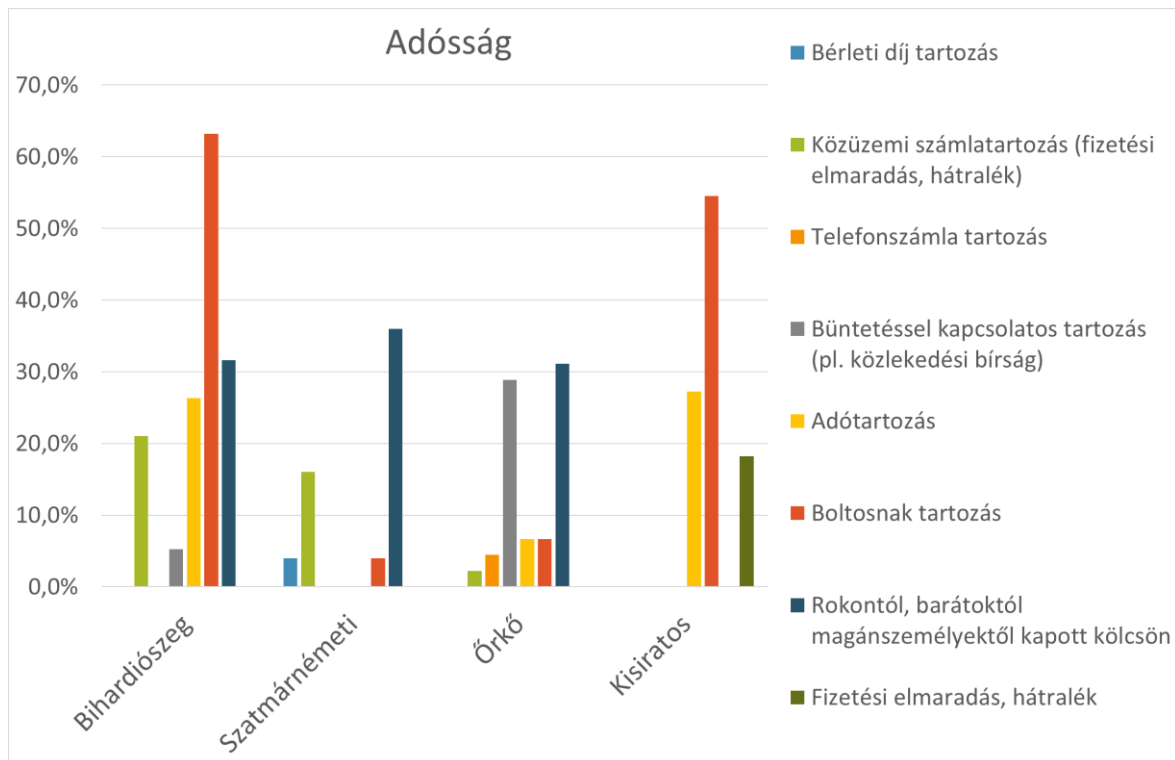
18. ábra Háztartások vagyoni helyzete a négy telepen

8.2.5 Adósság

A megkérdezett háztartások nagyon nagy aránya tartozik a boltosnak Bihardiószegen és Kisiratoson (több mint 50%). Bihardiószegen, Szatmárnémetiben és Órkőn jellemző a rokonnak, barátnak való tartozás is (több mint 30%-a a megkérdezett háztartásoknak). Ezen kívül nagyobb arányban fordul elő adó tartozás Kisiratoson és Bihardiószegen (kb. 25%), a közüzemi számlával való elmaradás pedig Bihardiószegen és Szatmárnémetiben.

19. ábra Háztartások mekkora arányban említettek egyes adósságokat a négy telepén

8.2.6 Konklúzió

A többi telephez képest Bihardiószegen vannak a legnagyobb arányban azok, akik az elmúlt 12 hónapban 0-3 hónap munkavégzésről tudnak csak beszámolni és ezen a telepén említették a legkisebb arányban a tartós/rendszeres munkavégzést és a legnagyobb arányban a rendszertelen napszámot. Szintén itt vannak a legnagyobb arányban azok, akik már valaha dolgoztak külföldön (közel 60%). Szatmárnémetiben jelennek meg legkisebb arányban a dolgozó háztartásfők és ezzel együtt legnagyobb arányban az inaktívak (nyugdíjasok, háztartásbeliek stb.). Őrkőhöz hasonlóan, itt látszólag alacsonyabbak a háztartási jövedelmek, mint a többi telepén. A többi telephez képest Őrkőn vannak a legnagyobb arányban a munkanélküliek, de itt a legnagyobb az aránya azoknak is, akik több mint 9 hónapot végigdolgoztak a kérdezést megelőző egy évben. Őrkőn vannak a legkisebb arányban azok, akik valaha vállaltak külföldön munkát (kb. 20%). Kisiratoson jelenik meg a legmagasabb jövedelem azon háztartások esetében, ahol van stabil munkavállaló és azok esetében is, akik emellett még szociális transzferekre is jogosultak. Itt vannak a legnagyobb arányban a tartós/rendszeres bejelentett munkavállalók és a rendszeres napszám vagy alkalmi munkát végzők is.

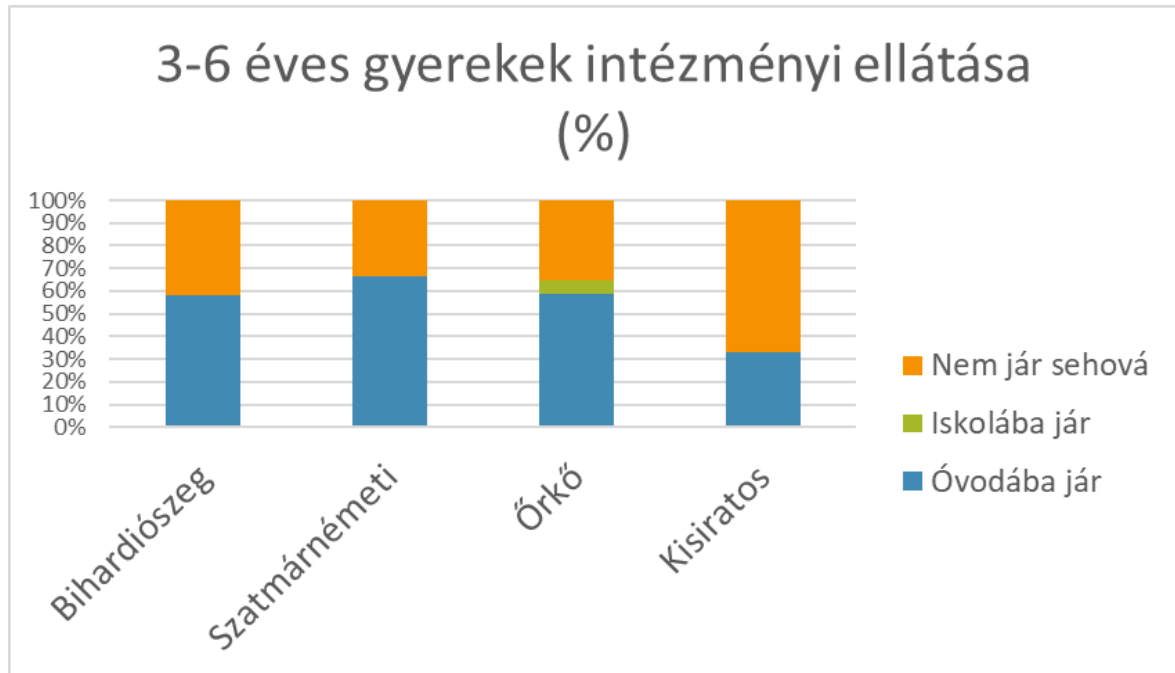
8.3 Köznevelés

8.3.1 Óvodáskorú gyerekek és óvodába járók aránya és 15 éven felüliek iskolai végzettsége

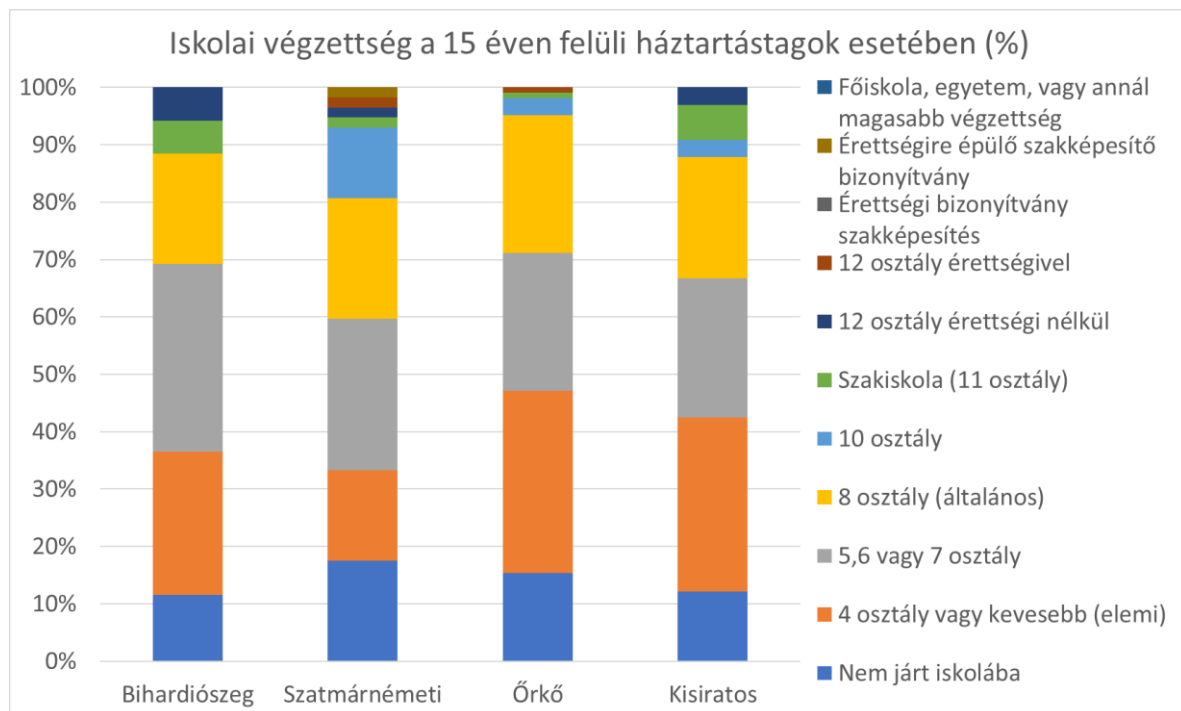
A mintába bekerült 3 és 6 év közötti gyermekek száma telepenként a következőképpen alakult: 15 Bihardiószegről, 8 Szatmárnémetiből, 19 Őrkőről és 6 Kisiratosról. Kisiratoson a gyerekek alig harmada jár óvodába, míg a többi telepén közel 60-70%-a az óvodáskorú gyerekeknek jár óvodába. Az iskolai

végzettség mind a négy telepen jellemzően maximum 8 osztály, de nagyon magas azoknak az aránya, akik a 4 osztályt vagy kevesebbet végeztek csak el. Legrosszabb a helyzet Órkőn, ahol 71% azoknak az aránya, akik nem végezték el a 8 osztályt sem, illetve 47% azoké, akik legfeljebb 4 osztállyal rendelkeznek.

20. ábra 3-6 éves gyermekek intézményi ellátása

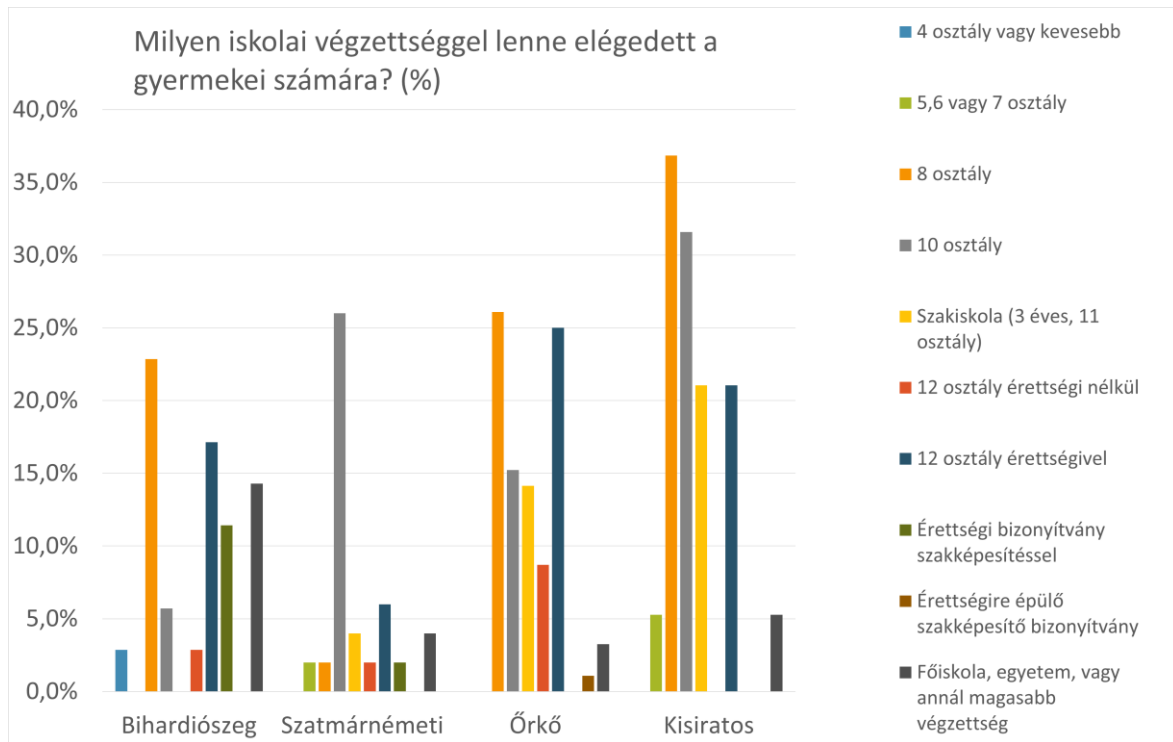
21. ábra Az iskolai végzettség megoszlása a 15 éven felüli háztartástagok körében telepenként

8.3.2 Mobilitási tervek a köznevelésen keresztül

A telepen élő gyerekes szülőket megkérdeztük arról is, hogy milyen iskolai végzettséggel lennének elégedettek a gyermekeik esetében (gyermekenként eltérő választ is adhattak). A 8 osztálynál magasabb iskolai végzettséget Kisiratoson és ezt követően Órkőn jelölték meg legnagyobb arányban.

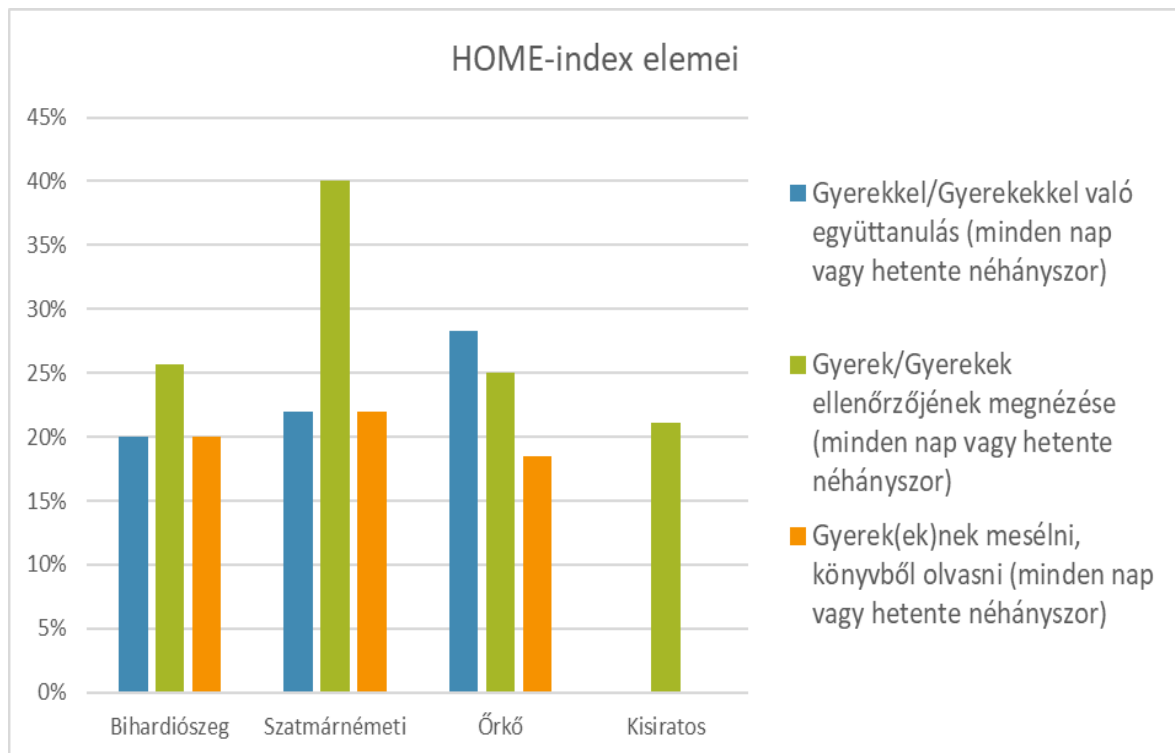
22. ábra Szülők milyen iskolai végzettséggel lennének elégedettek a gyermekeik számára a négy telepén

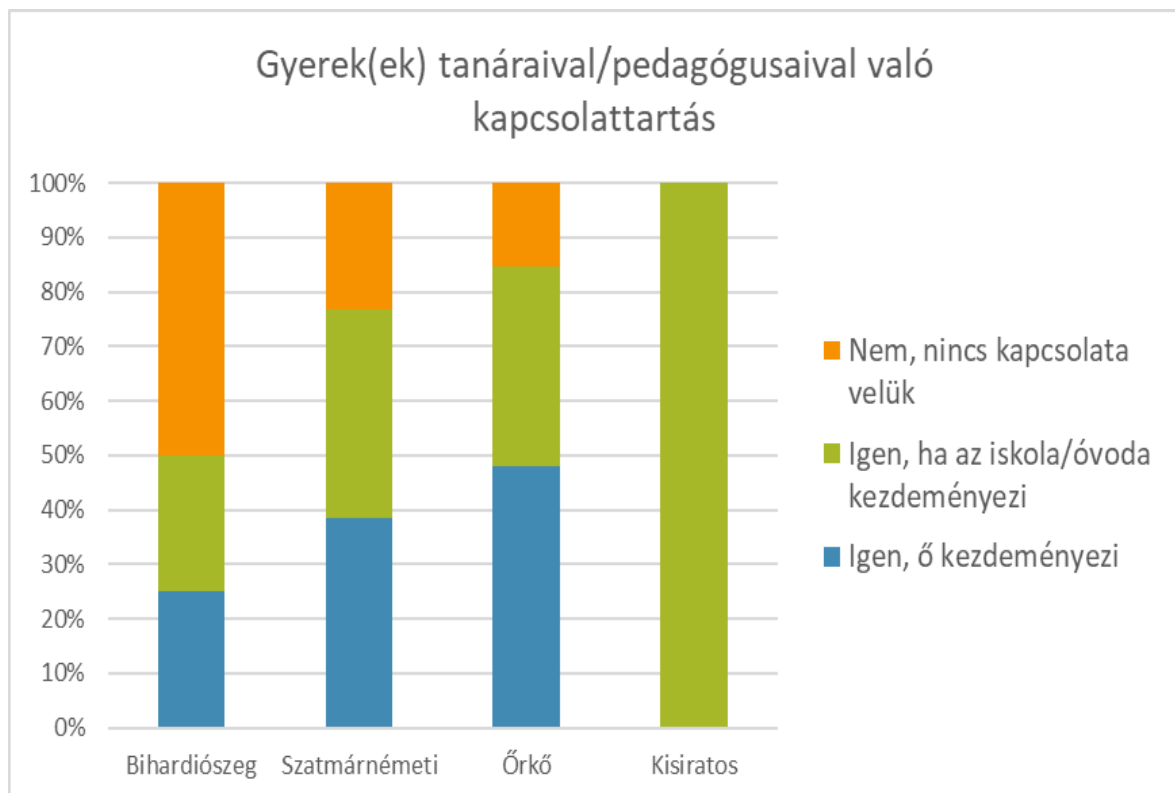
8.3.3 Gyerekekkel kapcsolatos nevelési stratégiák (HOME-index)

A HOME-index egyes elemeit is mértük a kérdőíves felmérés során. A mindennapos gyerekekkel való együtt tanulás Bihardiószegen, Szatmárnémetiben és Órkőn a kérdezettek 20-30%-nál fordul mindössze elő, míg Kisiratoson ezt senki sem említi jellemzőnek. Az ellenőrzőt a többi telephez képest Szatmárnémetiben ellenőrzi a legtöbb szülő, de ott is csak a megkérdezett gyerekes háztartások 40%-a. A gyerekeknek nagyon kis arányban mesélnek a telepeken. Összességében az látszik, hogy mind a négy telepén jellemzően kevés olyan háztartás van, amely a gyermekek iskolai előmenetelét, fejlődését támogatja. A háztartások továbbá kis mértékben kezdeményezők a pedagógusokkal való konzultációt illetően. A pedagógusokkal való konzultáció kezdeményezése Órkőre jellemző a leginkább, ahol a háztartások fele kezdeményez beszélgetést a pedagógusokkal.

23. ábra HOME index elemeire "minden nap vagy hetente néhányszor" válaszokat adó személyek aránya

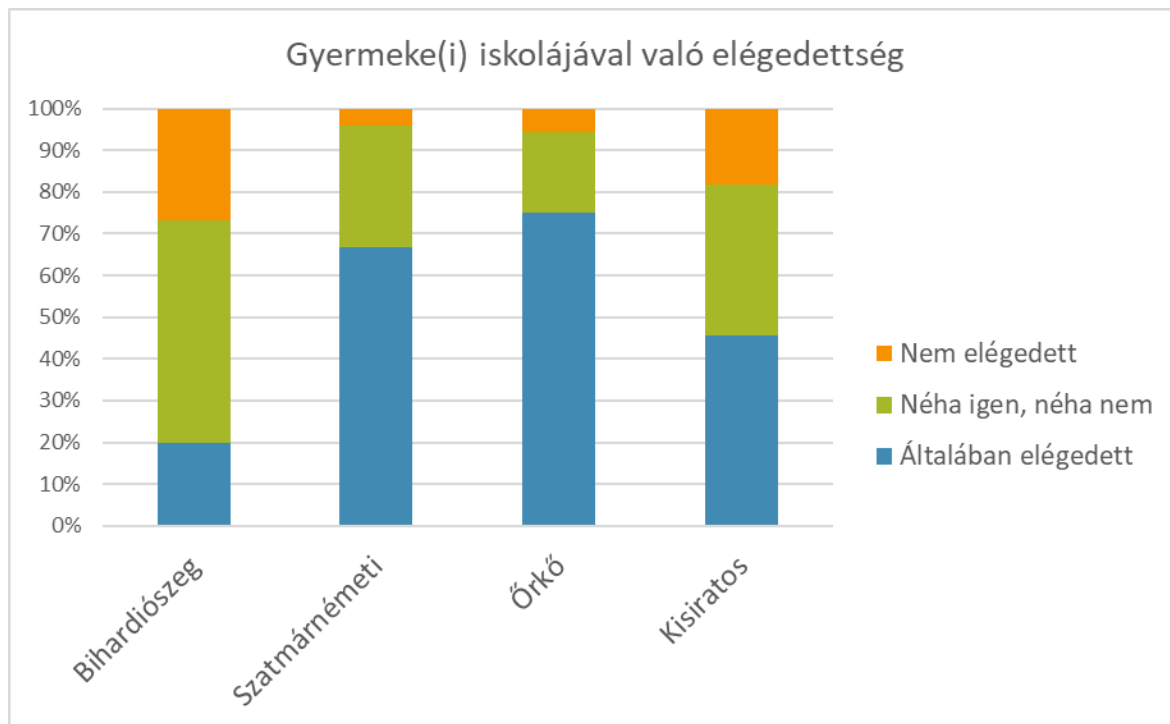

24. ábra A gyerek(ek) tanáraival/pedagógusaival való kapcsolattartás gyakoriságának megoszlása a négy telepen

A gyerekek iskolájával Szatmárnémetiben és Őrkőn a megkérdezett háztartások nagy része elégedett (kb. 70%). Bihardiószegen vannak a legnagyobb arányban azok a háztartások, akik nem elégedettek a gyerekeik iskolájával (közel 30%).

25. ábra A szülők gyermeke(i) iskolájával való elégedettség szerinti megoszlása a négy telepen

8.3.4 Konklúzió

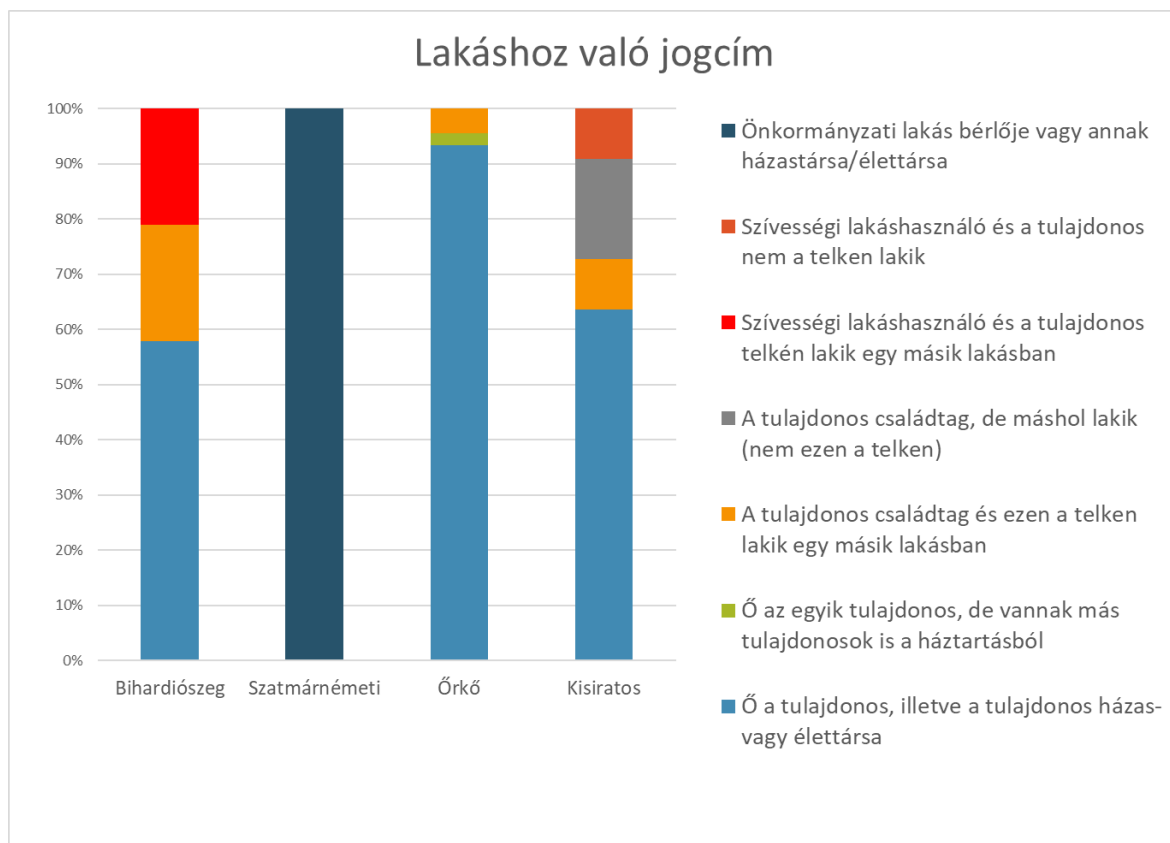
Az oktatás mind a négy telepen nagyon kritikus helyzetet tükröz. Bihardiószegen vannak a legkisebb arányban azok, akik soha nem jártak iskolába és a megkérdezettek közel 80%-ának maximum 8 általánosa van. Szatmárnémetiben a legjellemzőbb a 3-6 éves gyerekek óvodába járása, és itt a legmagasabb azoknak az aránya, akiknek magasabb iskolai végzettsége van, mint 8 osztály. Ezzel együtt a gyermeküknek a legjellemzőbben 10 osztályos iskolai végzettséget képzelnek el. Órkőn a legmagasabb azoknak az aránya, akik nem végezték el az általános iskolát sem (majdnem 100%) viszont itt is vannak a legnagyobb arányban azok, akik remélik, hogy a gyerekük elvégzi a 12 osztályt és érettségit szerez. A telepeken jellemzően a 3-6 évesek 30%-a nem jár óvodába, kivéve Kisiratos, ahol a gyerekek majdnem 70%-a nem óvodás.

8.4 Lakhatás

8.4.1 Lakáshoz való jogviszony

A telepek között jelentős eltérés van a lakáshoz való jogviszonyuk tekintetében. A szatmárnémeti tömbházban mindenki önkormányzati lakásbérelő. Órkőn a legnagyobb a saját tulajdonú lakásban lakó háztartások aránya (több mint 90%), ami mellett elenyésző arányban jelennek meg azok a háztartások, akiknek a családtagjái a lakás, illetve a tulajdonos családtag a telken, de másik lakásban lakik. Bihardiószezen jelenik meg jellemző lakhatási formaként a szívességi lakáshasználó – a megkérdezett háztartások több mint 20%-ára jellemző a tulajdonosi forma mellett.

26. ábra Háztartások lakáshoz való jogcím szerinti megoszlása a négy telepen

8.4.2 Lakhatás minősége

8.4.2.1 Közművel/alapvető infrastruktúrával való felszereltség

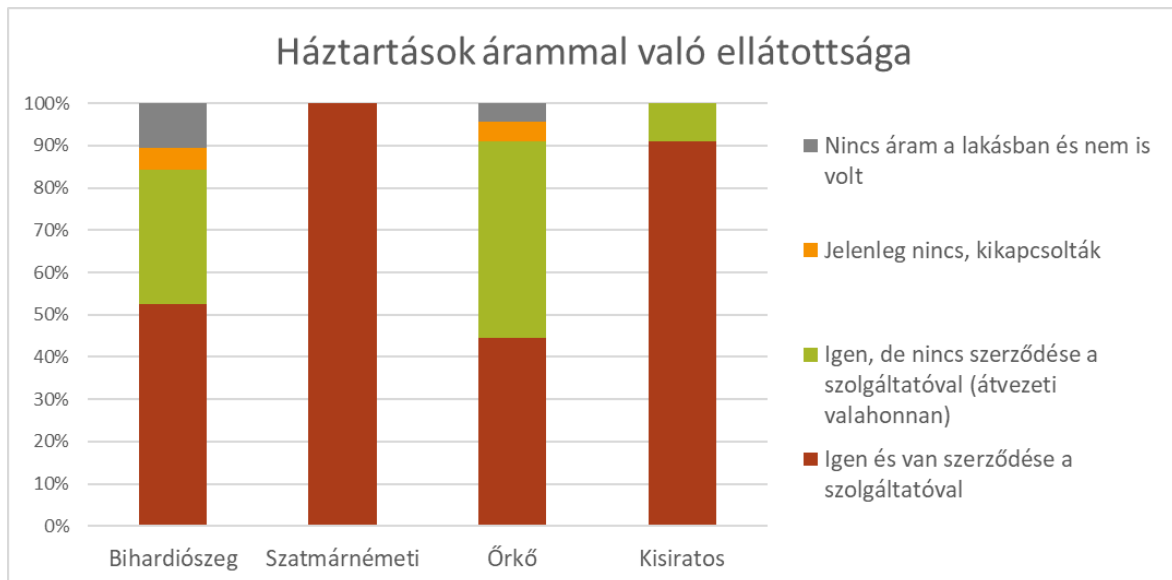
A háztartások árammal való ellátottsága leginkább Bihardiószezen és Órkőn jelenik meg problémaként. A két telepen a megkérdezett háztartásoknak csak közel fele rendelkezik legális áramszolgáltatással (tehát be van vezetve az áram és a szolgáltatóval is szerződésben áll), a háztartások másik felének vagy nincsen szerződése a szolgáltatóval (az áramot jellemzően más családoktól veszik illegális rákötéssel), vagy egyáltalán nincsen áramellátása, mert már kikapcsolták azt, vagy mert nem is volt soha bevezetve.

Telepenként nagyon eltérő a háztartások lakásainak vízzel való ellátottsága. Bihardiószezen bár többnyire van vezetékes víz, az csak a telekre van bevezetve, a lakásba már nem. Szatmárnémetiben jellemzően be van vezetve a lakásba a vezetékes víz. Órkőn a háztartások közel 80%-a közkútról viszi a lakásba a vizet. Kisiratoson a telkeken fúrt kút látja el a háztartások vízigényét.

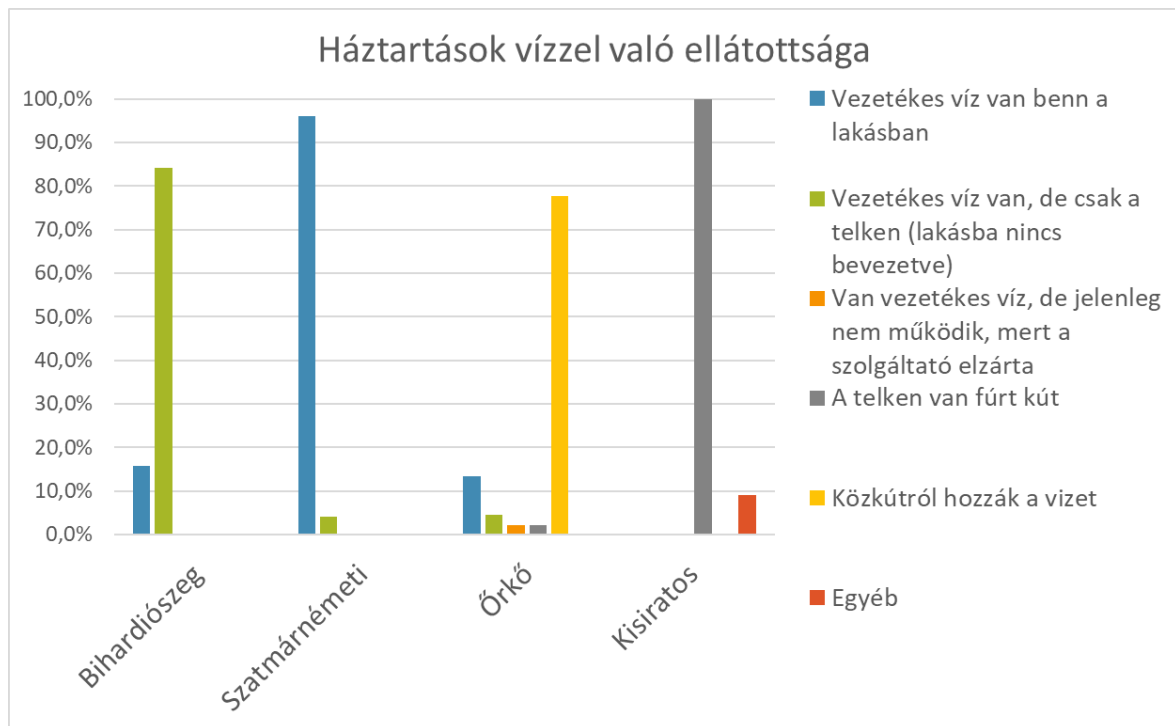
A háztartások Szatmárnémetiben és Kisiratoson előtéri konyhával rendelkeznek a legnagyobb arányban (több mint 70%-a a háztartásoknak). Bihardiószezen a háztartások közel 40%-ának nincsen konyhája, a többi telepen ez a háztartások legfeljebb 10%-ára jellemző. Bihardiószezen a legjellemzőbb a külön helyiségű konyha, a háztartások alig több mint 40%-a rendelkezik külön konyhával. Órkőn jellemzően van külön konyhahelyiség, de ezek több mint felében alszik is valaki. Mind a négy telepen a háztartások legalább 60%-a aragázzal (palackos gáz) főz. Ezen kívül Bihardiószezen és Kisiratoson jellemző a sparhelt használata, Szatmárnémetiben az elektromos tűzhely, míg Órkőn a fa- vagy széntüzelésű kályha használata fordul elő nagyobb arányban.

Szatmárnémeti az egyetlen telep, ahol vízőblítéses WC minden lakásban van. A többi telepen a WC jellemzően a lakáson kívül található, vagy vízőblítéses vagy nem vízőblítéses, és jellemzően más háztartásokkal megosztva használják. Órkőn vannak olyan háztartások, akiknek egyáltalán nincsen WC-jük. Kisiratos az egyetlen telep, ahol minden lakásban van fürdőszoba. A többi telepen jellemzően nincsen fürdőszoba a lakásban (a háztartások több, mint 80%-át érinti ez a probléma).

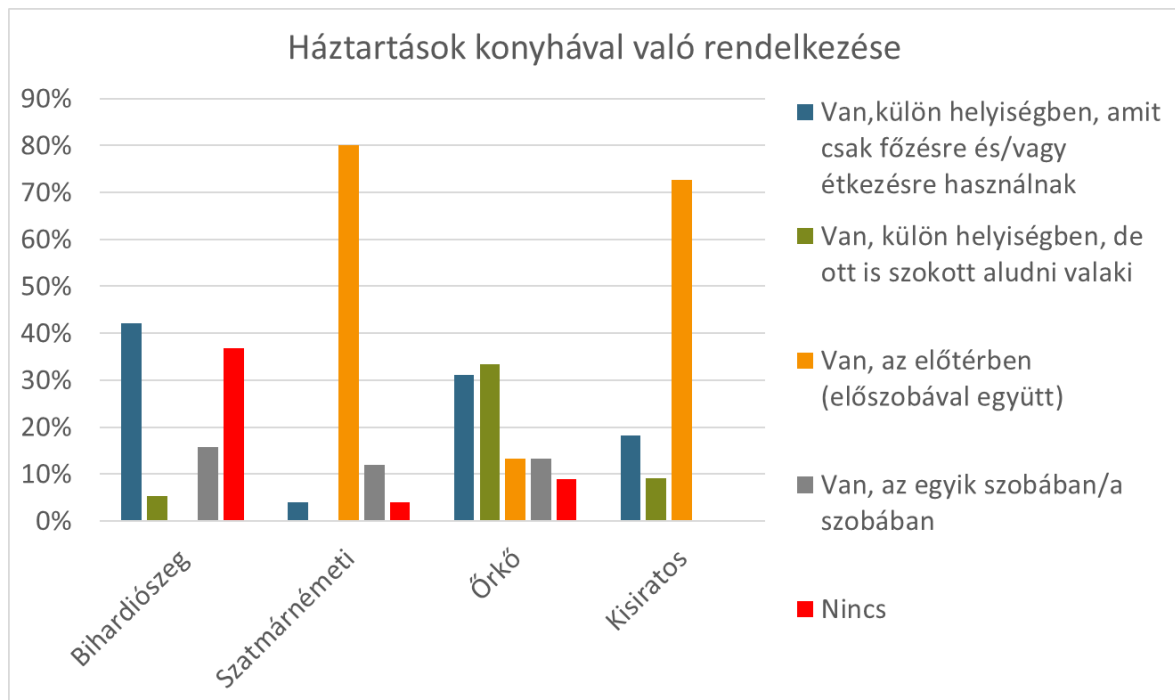
27. ábra Háztartások árammal való ellátottság szerinti megoszlása a négy telepen

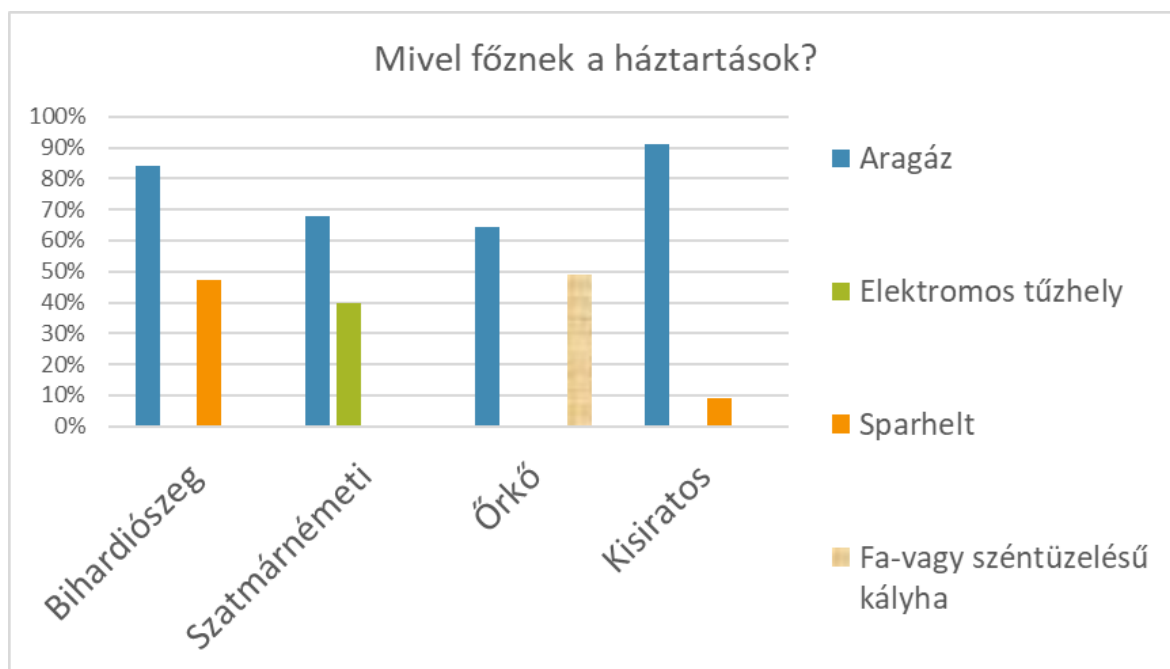
28. ábra Háztartások vízzel való ellátottság szerinti megoszlása a négy telepen

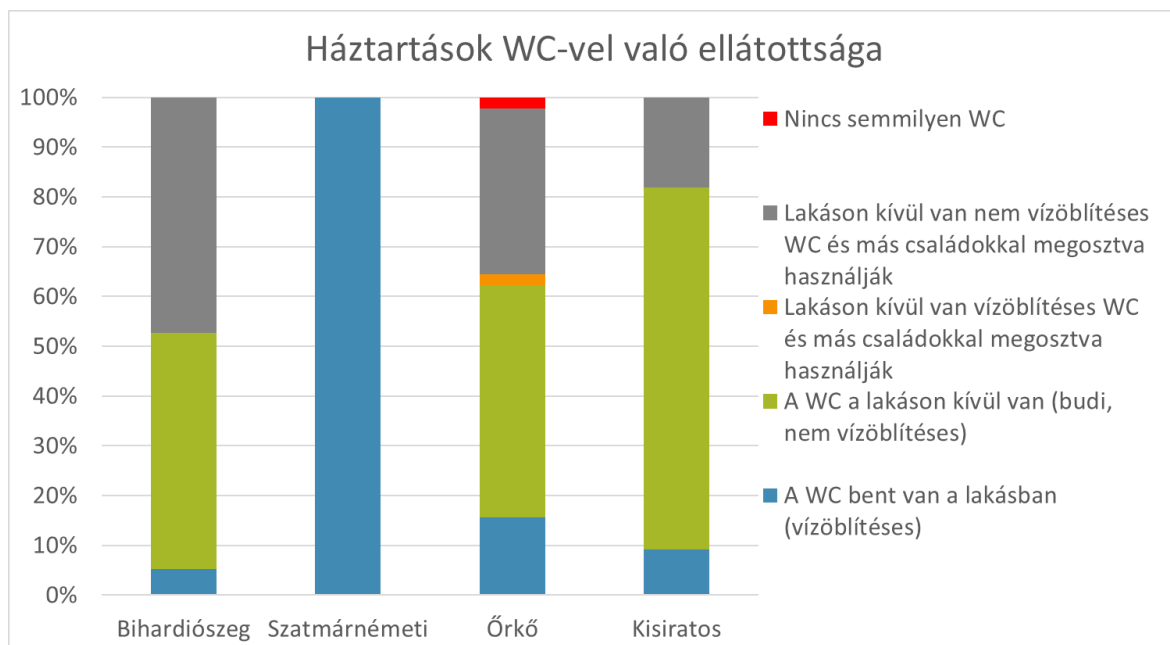
29. ábra Háztartások konyhával való rendelkezés szerinti megosztottsága a négy telepen

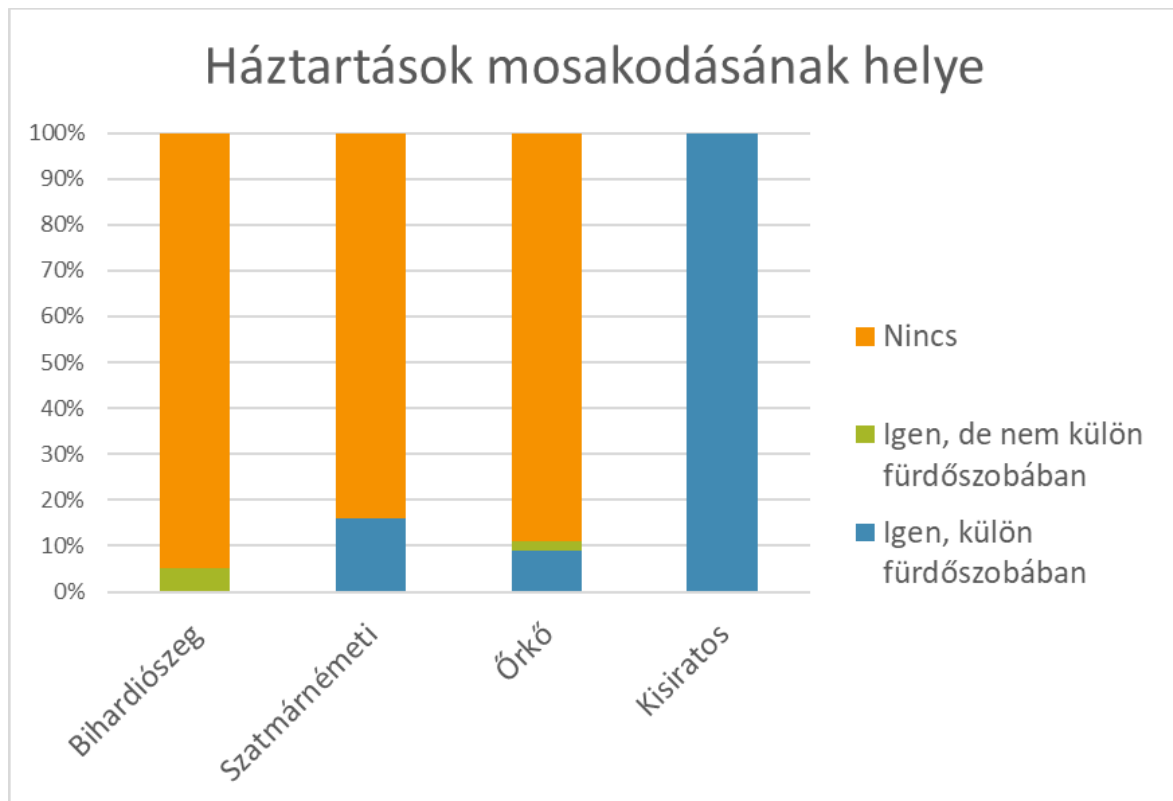
30. ábra Háztartások főzési lehetőségeik szerinti megoszlása a négy telepen

31. ábra A háztartások WC-vel való ellátottsága szerinti megoszlása a négy telepen

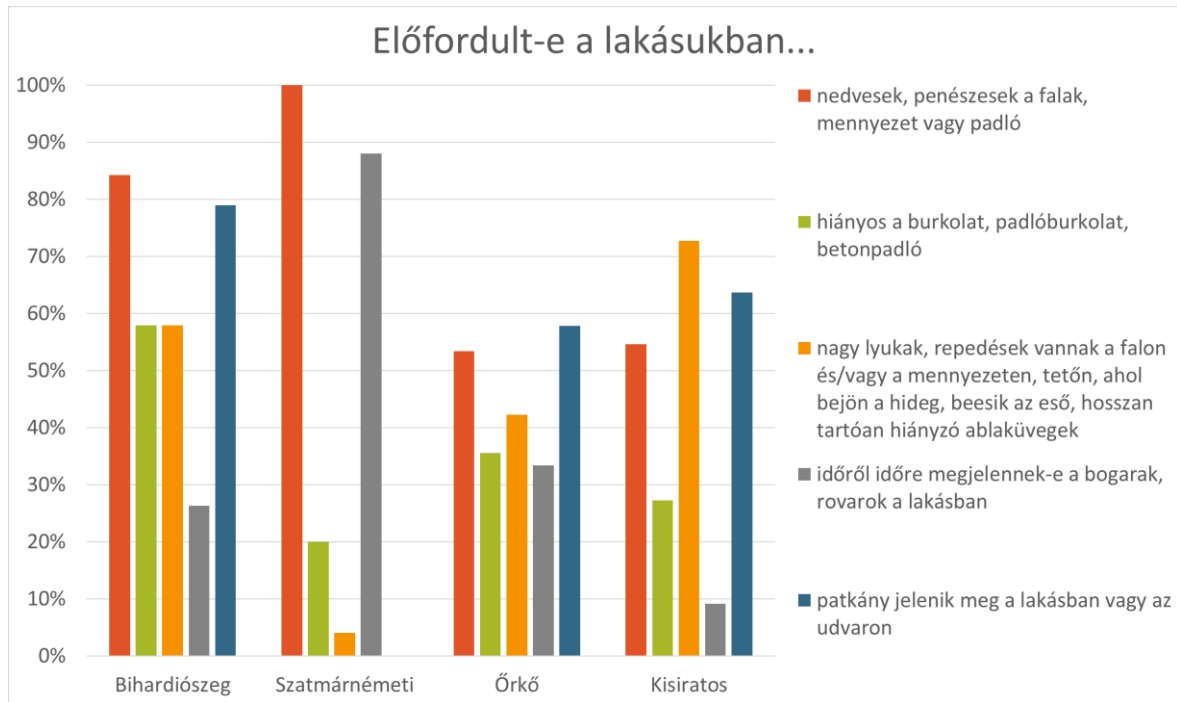
32. ábra A háztartások mosakodási lehetősége szerinti megoszlása a négy telepen

8.4.2.2 A minőségi problémák

A lakásokkal mind a négy telepen jelentős minőségi problémák vannak, ami nyilván kihat a háztartások életszínvonalára, egészségi állapotára. A négy telepen általánosságban, de Szatmárnémetiben az összes lakásra jellemző, míg a többi telepen a megkérdezettek több mint 50%-ának a lakásában megjelenő probléma a lakások nedvesedése, a falak, mennyezet vagy a padló penészedése.

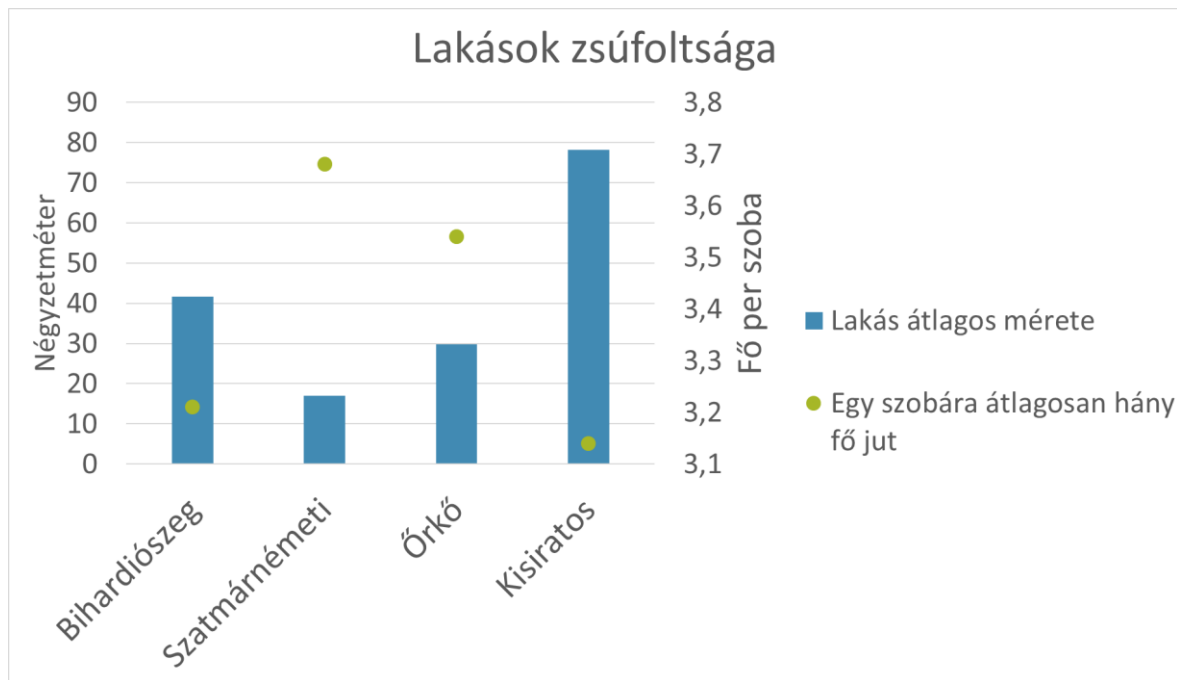
33. ábra Háztartások lakásában milyen arányban jelentek meg egyes problémák a négy telepen

8.4.3 Lakások zsúfoltsága

A lakások átlagosan Kisiratoson a legnagyobbak, de még így is, legalább 3 fő jut egy szobára. A zsúfoltság a Szatmárnémeti tömbházban élő háztartások számára a legkritikusabb, ahol több, mint 3,6 fő jut átlagosan egy szobára, amellet, hogy a lakások mind 17 nm nagyságúak.

34. ábra A háztartások lakásainak átlagos mérete és zsúfoltsága

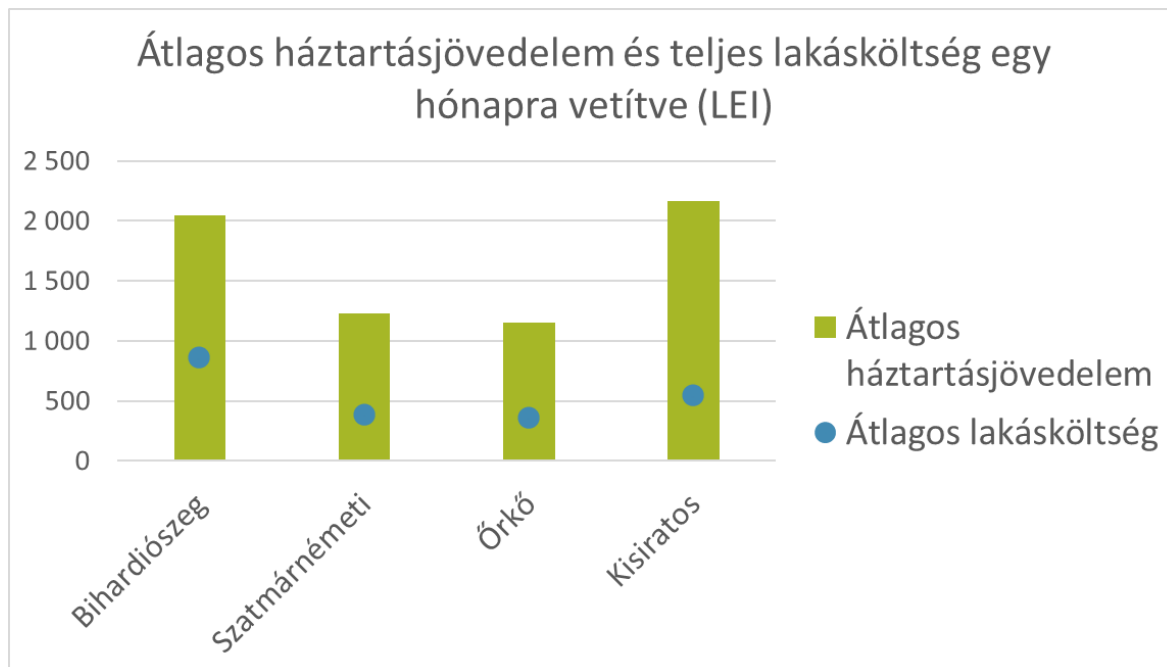

8.4.4 Lakhatás költségei

A lakhatás költségeit az átlagos havi háztartásjövedelemmel együtt ábráztuk annak érdekében, hogy a lakások megfizethetőségéről is képet kapjunk. A legmagasabb lakásköltség Bihardiószegen van,

viszont a háztartásjövedelem itt Szatmárnémetihez és Órkőhöz viszonyítva majdnem közel kétszeres, ami megfizethetőbb lakáshelyzetet eredményez.

35. ábra Átlagos háztartásjövedelem és teljes lakásköltség egy hónapra vetítve (LEI) a négy telepén

8.4.5 Konklúzió

Bihardiószegen a legjellemzőbb a tulajdonosi és szívességi lakhatási típus. A szívességi lakhatás csak ezen az egy telepén jellemző. Összességében elmondható, hogy Bihardiószegen a lakások infrastruktúrája nem megfelelő, a többi telephez képest itt nincs a legnagyobb arányban áram és csak a telken van vezetékes víz, a lakásokban nincs, minthogy WC és fürdőszoba sincs jellemzően a lakásokban. Komoly minőségi problémák is megjelennek, jellemző a nedvesedés, penészedés és patkányok is előfordulnak a telken, lakásokban. A zsúfoltság tekintetében a többi telephez képest (leszámítva Kisiratosot) itt a legkedvezőbb a helyzet, de itt is legalább 3 fő jut egy szobára. Itt a legmagasabb az átlagos lakásköltség. Szatmárnémetiben a megkérdezettek mind önkormányzati bérlakásban laknak, ebből kifolyólag a lakások felszereltsége (víz, elektromos áram) itt a legkiépítettebb, habár fürdőszoba nincs a lakásokban. Ennek ellenére a megkérdezettek nedvesedésről, penészedésről és bogarak/rovarok időnkénti megjelenéséről számoltak be. A zsúfoltság a lakások mérete miatt itt a legkomolyabb probléma, egy szobára átlagosan közel 4 fő jut. A lakásköltség a többi telephez képest alacsony, 500 LEI alatt van. Órkőn a tulajdonosi forma a legjellemzőbb a megkérdezettek esetében és a többi telephez képest is ez itt a legjellemzőbb. A lakások felszereltsége hiányos, ha van is bekötve elektromosság, egy jó részüknek nincsen szerződése a szolgáltatóval. WC, fürdő alapvetően nincs a lakásokban. Hasonlóan a korábban említett két telephez képest, komolyabb minőségi problémák is vannak a lakásokkal. Jellemző a nedvesedés, penészedés és a patkányok időnkénti megjelenése. Komoly zsúfoltsági probléma jellemző a telepére. A lakásköltség alacsony, habár a háztartások átlagjövedelme is itt a legalacsonyabb. Kisiratoson a tulajdon mellett, nem a telken élő családtag tulajdonos lakhatás a jellemző forma. Áram be van vezetve a lakásokba viszont a vizet általában a telkeken lévő fúrt kutak biztosítják, mint ahogy a WC is a lakásokon kívül található. A lakásokkal minőségi probléma is van, a többi telephez képest itt nagy arányban jellemzőek a falakon, tetőn lévő lyukak, ahol bejön a hideg, csapadék. Itt a legnagyobbak a lakások, ezért a

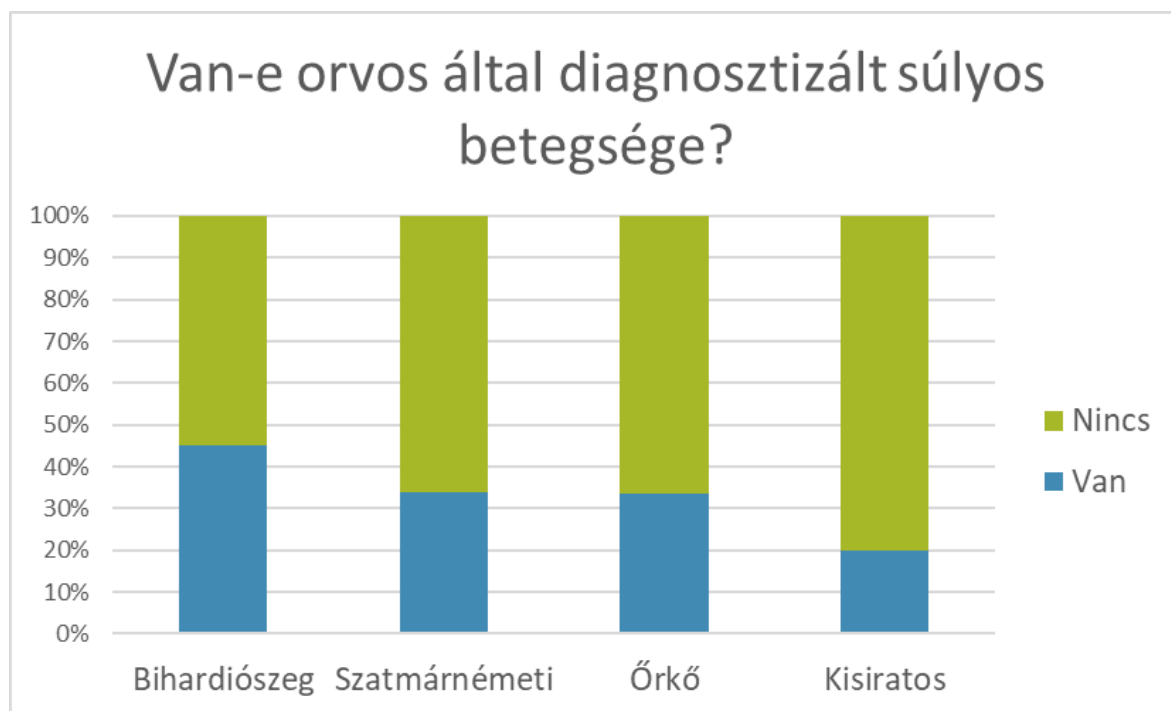
zsúfoltság a többi telephez képest itt a legkisebb. A többi teleppel összevetve itt a legmagasabb az átlagjövedelem, amihez képest a lakásköltség csak kevéssel több, mint Szatmárnémetiben és Órkőn.

8.5 Egészségügyi helyzet

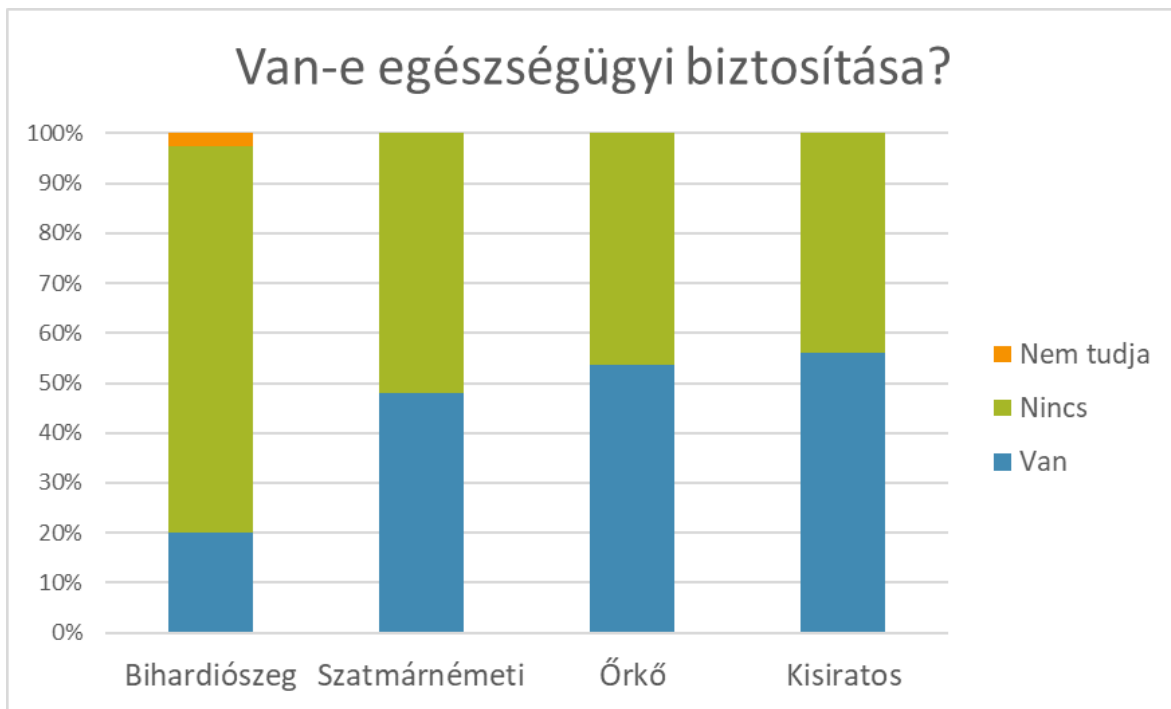
A telepeken a lakosság kevesebb mint felére jellemző, hogy lenne orvos által diagnosztizált súlyos betegsége. Azonban ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy jó egészségügyi állapotnak örvendének a telepek lakói, hanem inkább az orvosi ellátáshoz való hozzáférés hiányossága akadályozhatja a súlyosabb betegségek diagnosztizálását. Ez alátámasztható azzal, hogy Órkőn és Kisiratoson alig haladja meg az 50%-ot azoknak az aránya, akik biztosítással rendelkeznek, míg a másik két telepen még ennél is kisebb arányban vannak biztosítva az emberek.

Az egészségügyi ellátáshoz sokféle okból nem jutottak hozzá a háztartások. Általában véve jellemző ok a biztosítás és/vagy a pénz hiánya, ami az orvoshoz való eljutástól a kezelés költségének megfizetéséig problémát jelent a háztartásoknak. Van egyfajta bizalomhiány az egészségügyi intézményekkel kapcsolatban, ami együtt járhat a beavatkozástól való félelemmel is. Származása miatti diszkriminációról a háztartások körülbelül ötöde számolt be.

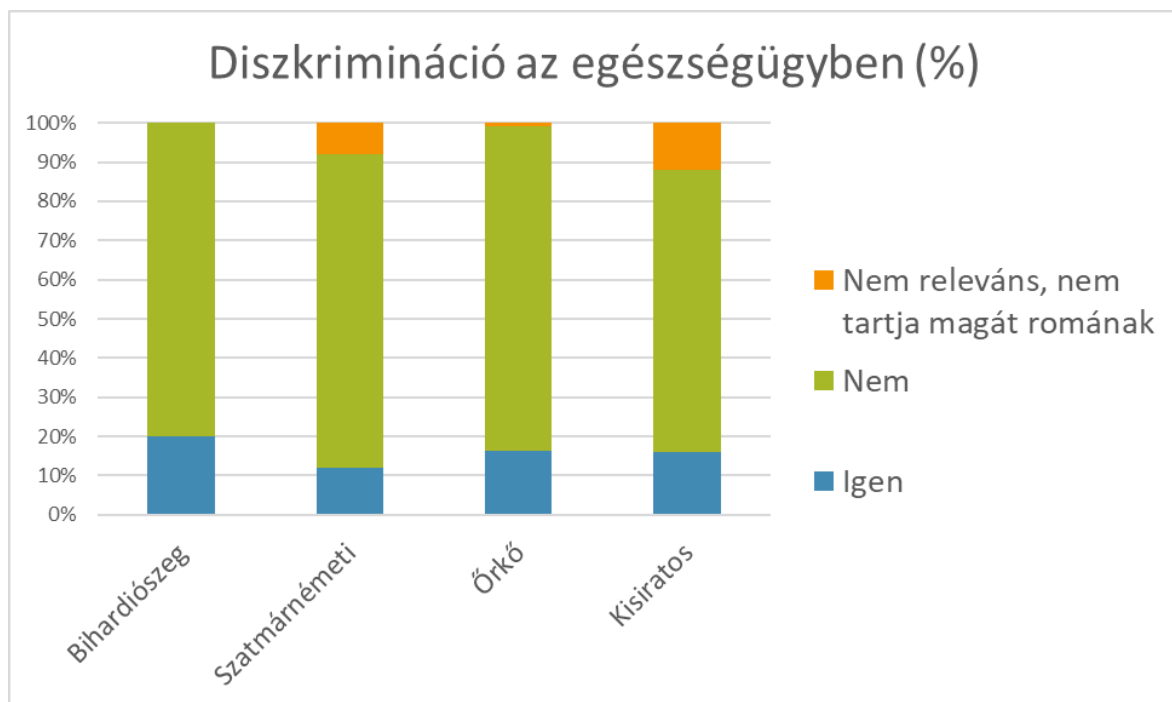
36. ábra Azon személyek aránya, akiknek van orvos által diagnosztizált súlyos betegsége a négy telepen

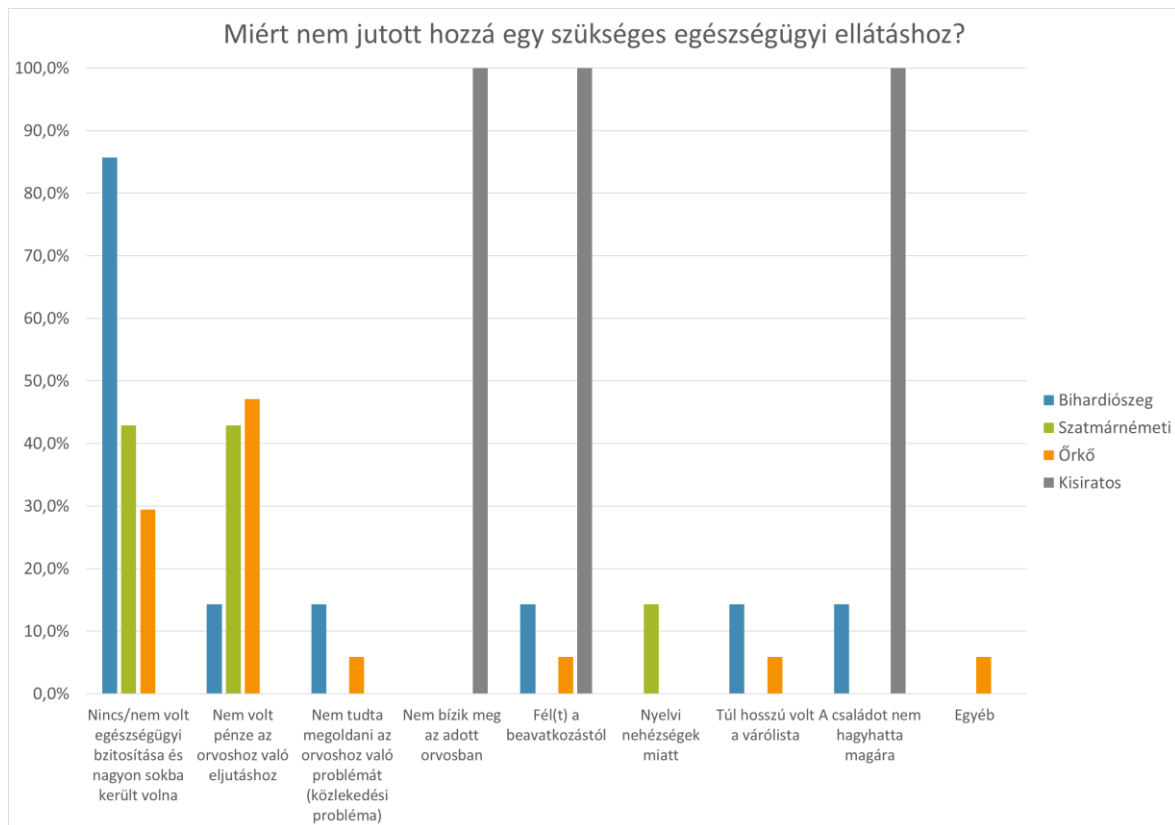
37. ábra Azon személyek aránya, akiknek van egészségügyi biztosítása a négy telepen

38. ábra Azon személyek aránya, akik származásuk miatt tapasztaltak diszkriminációt az egészségügyi ellátásban a négy telepen

39. ábra Az egészségügyi ellátáshoz való hozzá nem férés okainak feltárása a négy telepén

8.5.1 Konklúzió

Bihardiószegen a legkisebb azok aránya, akiknek van biztosítása viszont itt a legnagyobb azoknak az aránya, akiket valamilyen súlyos betegséggel diagnosztizáltak. Kezelésben legjellemzőbben a biztosítás hiánya miatt nem részesültek, de elvéve megjelentek egyéb akadályozó tényezők, mint az orvoshoz való eljutás anyagi és közlekedési akadálya, beavatkozástól való félelem, hosszú várólista és azt is említették, hogy a családot nem lehetett magára hagyni. Szatmárnémetiben a megkérdezettek felének van biztosítása és körülbelül a harmaduknak valamilyen diagnosztizált betegsége. Egy kezelést a leginkább a biztosítás hiánya miatt vagy a közlekedés pénzügyi vonzata miatt nem kaptak meg a háztartások. A többi telephez képest itt merül fel a nyelvi nehézség problémája. Órkő nagyon hasonló biztosítás és diagnosztizált betegség tekintetében Szatmárnémetihez. A háztartások egy kezelést legfőképpen az útiköltség kifizetésének problémája miatt nem kapták meg, emellett a biztosítás hiánya, ami akadályként jelentősebben megjelent a válaszokban. Kisiratoson van a háztartásoknak a legnagyobb arányban biztosítása és a legkisebb arányban diagnosztizált betegsége. A kezelés igénybevételét itt jellemzően bizalomhiány, beavatkozástól való félelem, valamint a család magára hagyásának megoldhatatlansága akadályozta. A négy telepén hasonló mértékben tapasztaltak diszkriminációt az egészségügyben, a megkérdezettek 10-20%-a számolt be ilyen típusú tapasztalatról.

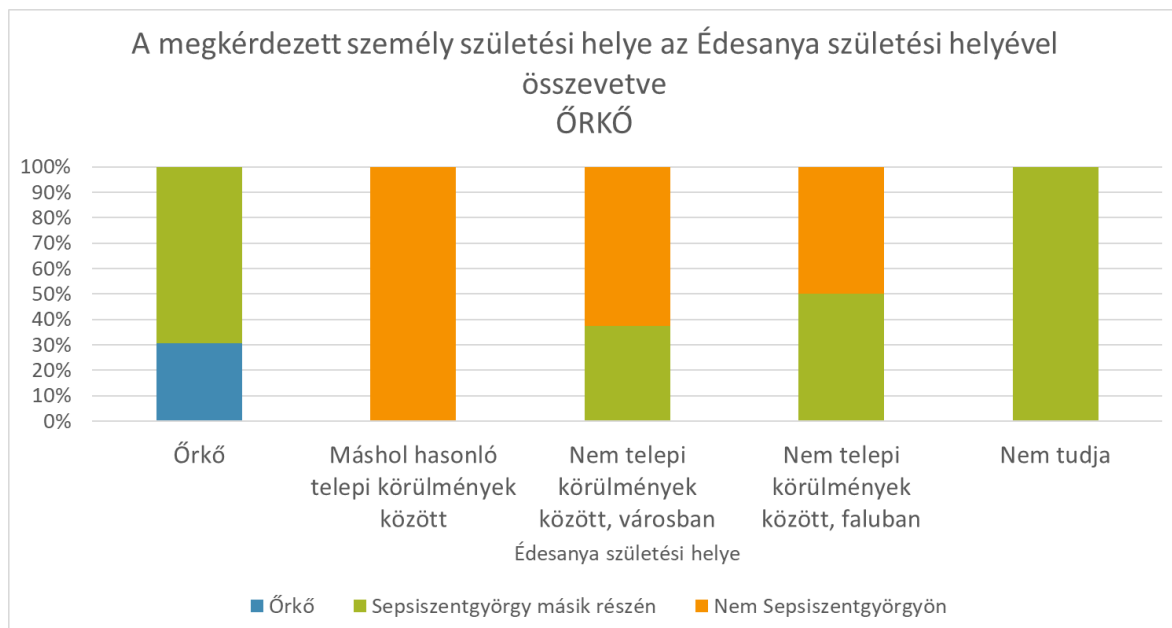
8.6 Intergenerációs hatások

8.6.1 Születési hely

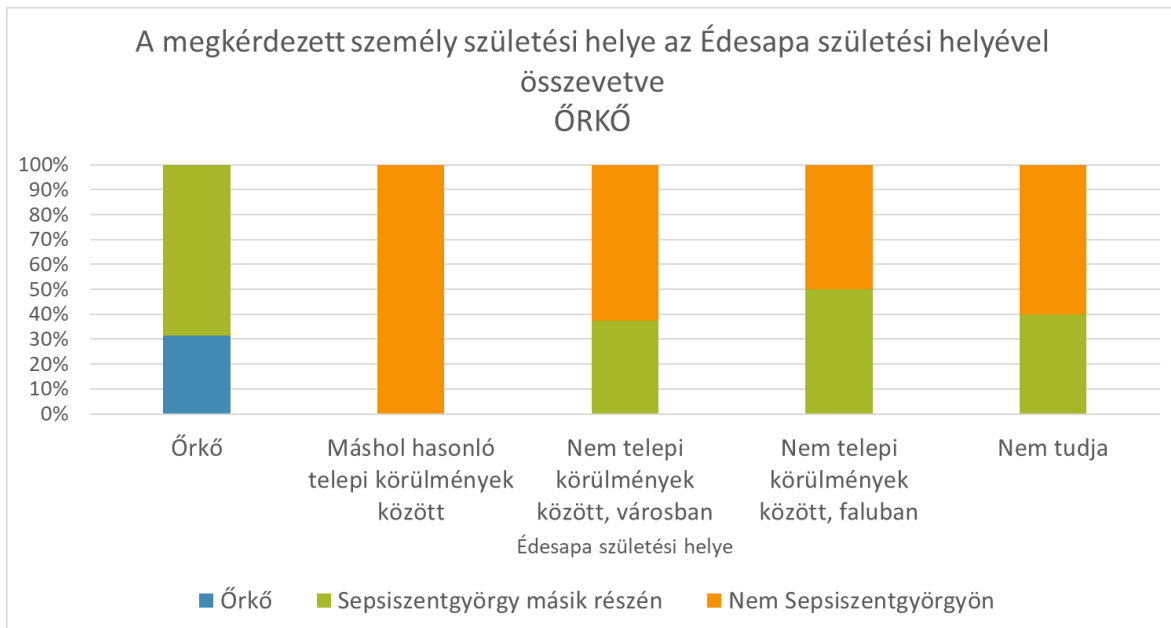
Először is megnéztük, hogy az általunk megkérdezett háztartások, a telepen születtek-e vagy sem, majd ezt összevetettük az ő szülei (az ábrákon az édesanya) születési helyével. A célunk az volt, hogy képet kapjunk arról, hogy a jelenleg telepen élő családok vajon generációk óta az adott telepen élnek-e, vagy különböző hullámokban máshonnan „szorultak ki”/kerültek be a telepre.

Az anya születési helyével összevetve Órkőn az látszik, hogy akinek az édesanyja Órkőn született, azok nagyrészt Sepsiszentgyörgy másik részén születtek, és feltehetően később költöztek Órkőre. Akinek az édesanyja máshol született, akár telepi, akár nem telepi körülmények között, azok részben Sepsiszentgyörgy másik részén születtek, vagy nem Sepsiszentgyörgyön. Az édesapa és a megkérdezett születési helye között nagyon hasonló a kapcsolat, mint az édesanya és a megkérdezett születési helye között. Akinek az édesanyja Bihardiószezen született, az is Bihardiószezen született. Amennyiben az édesanya telepi körülmények között vagy faluban született, a megkérdezett nagyobb arányban született Bihardiószezen. Apával nagyon hasonló a kapcsolat Bihardiószezen is. Szatmárnémeti esetében az édesanya vagy az édesapa bárhol is született, a megkérdezett minden esetben nagyon nagy arányban már Szatmárnémetiben született. Kisiratoson, akinek az édesanyja vagy az édesapja Kisiratoson született, ő maga is ott született, akinek az édesanyja máshol született, ő is máshol született.

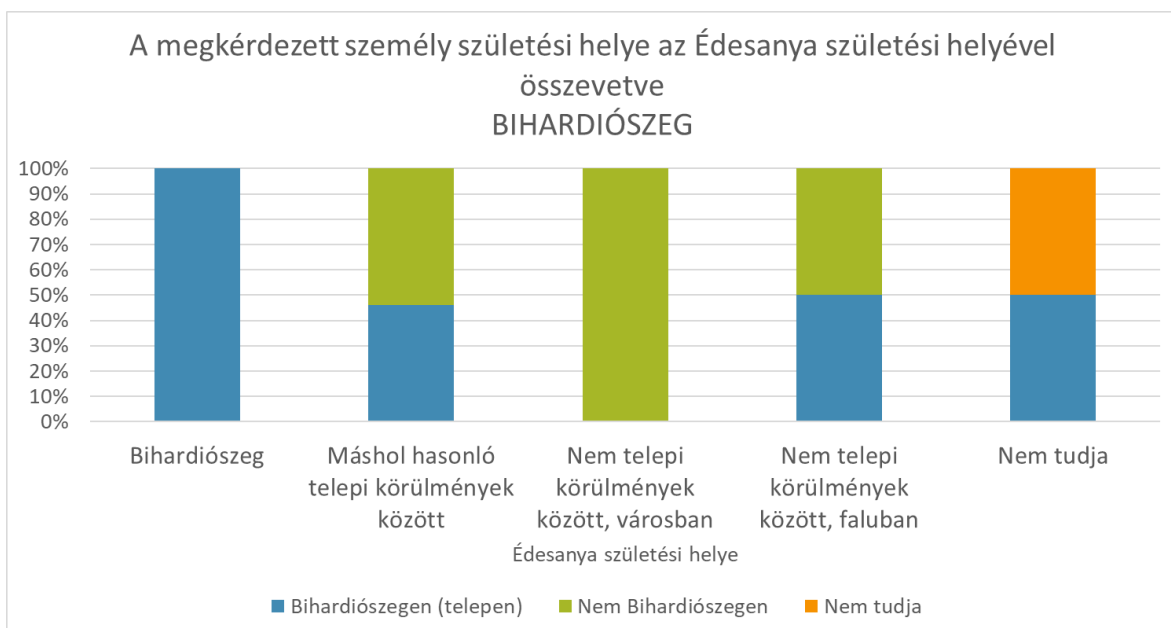
40. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Órkő

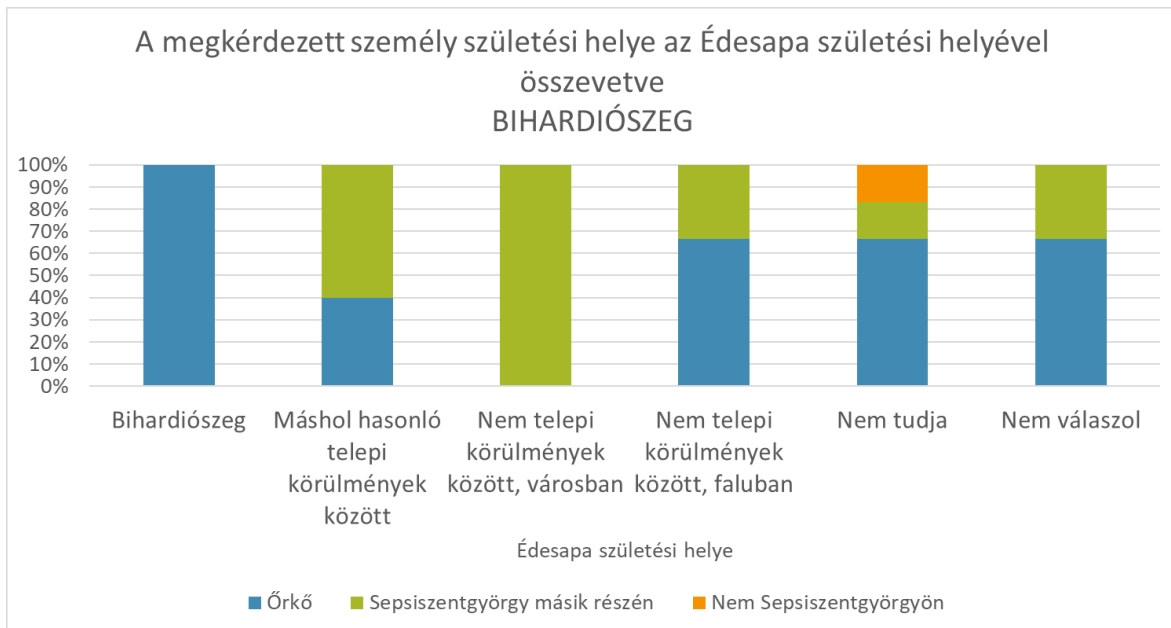
41. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve - Órkő

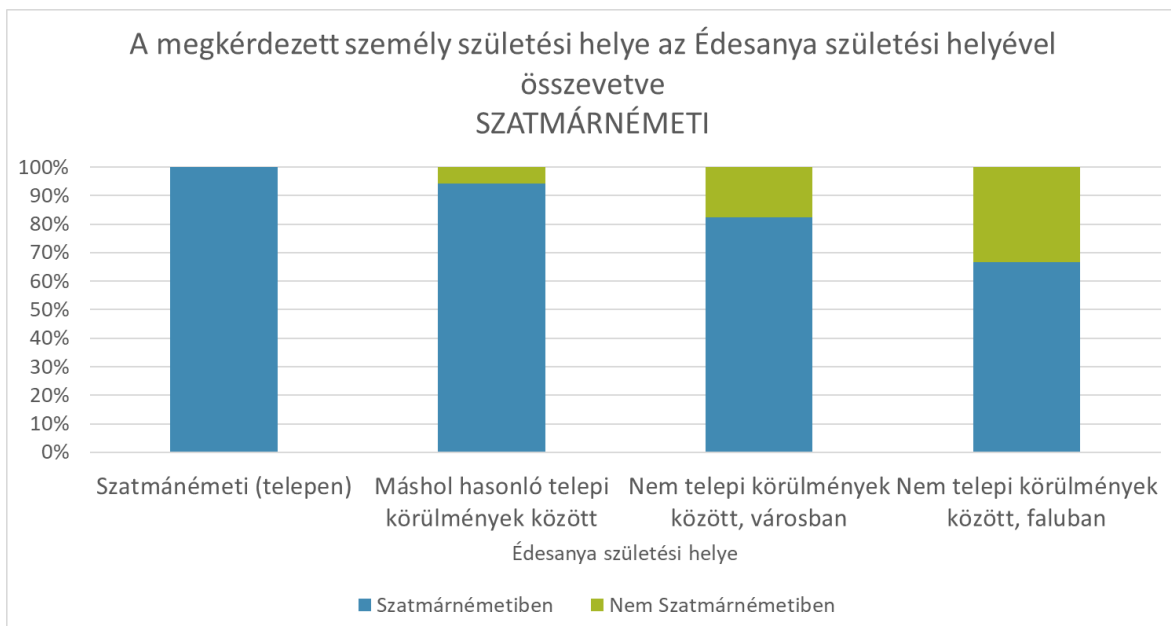
42. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Bihardiószeg

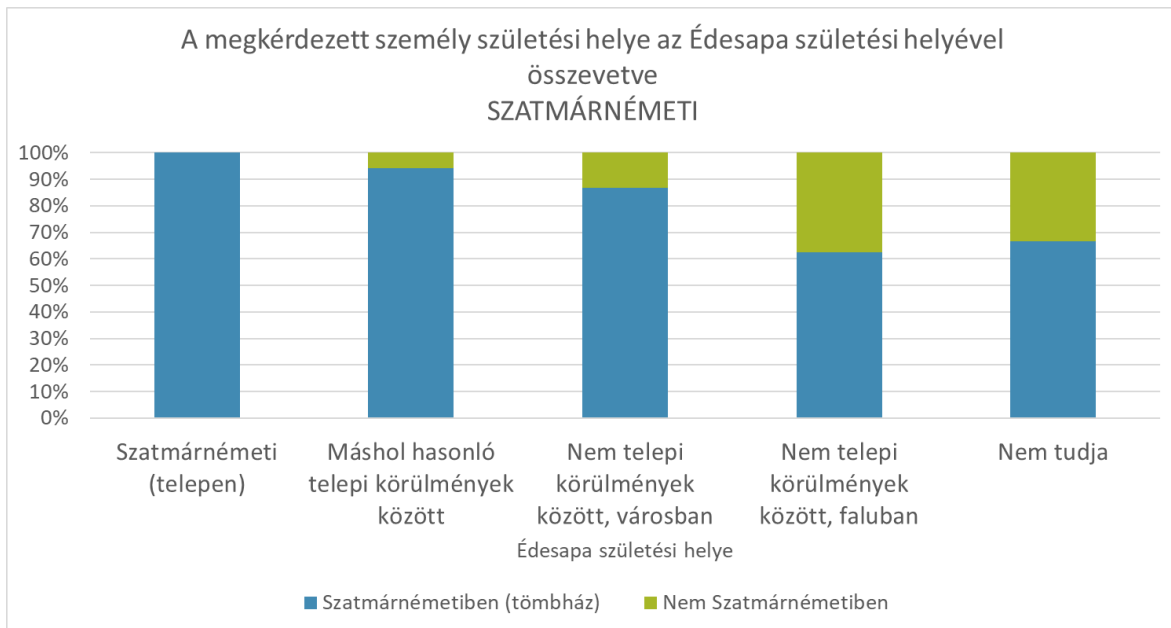
43. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve - Bihardiószeg

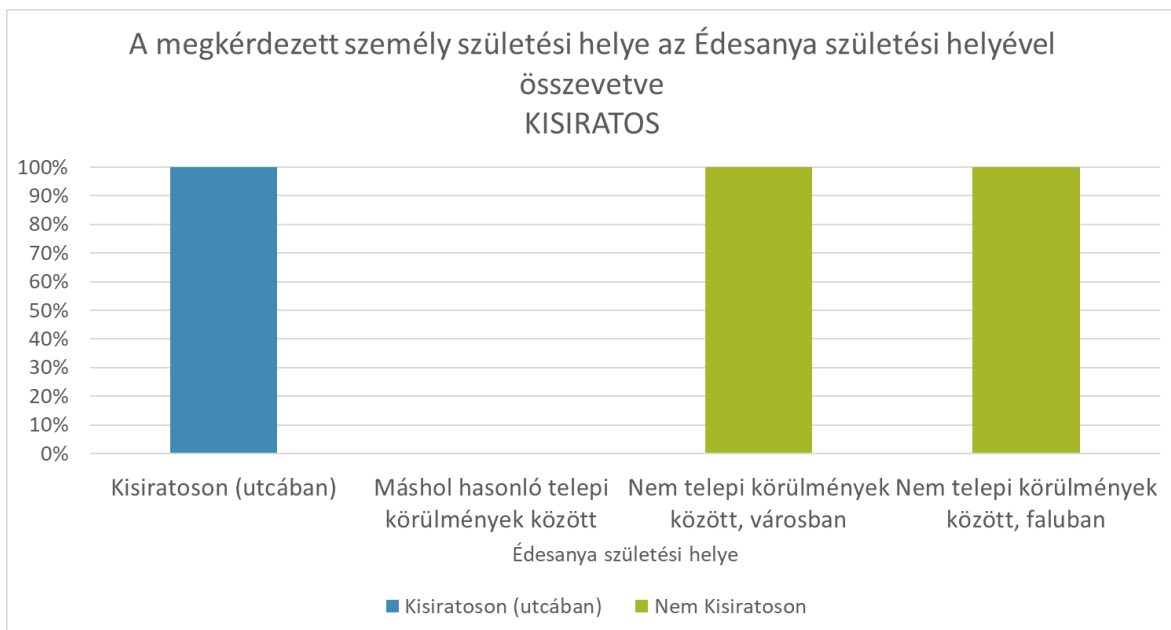
44. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Szatmárnémeti

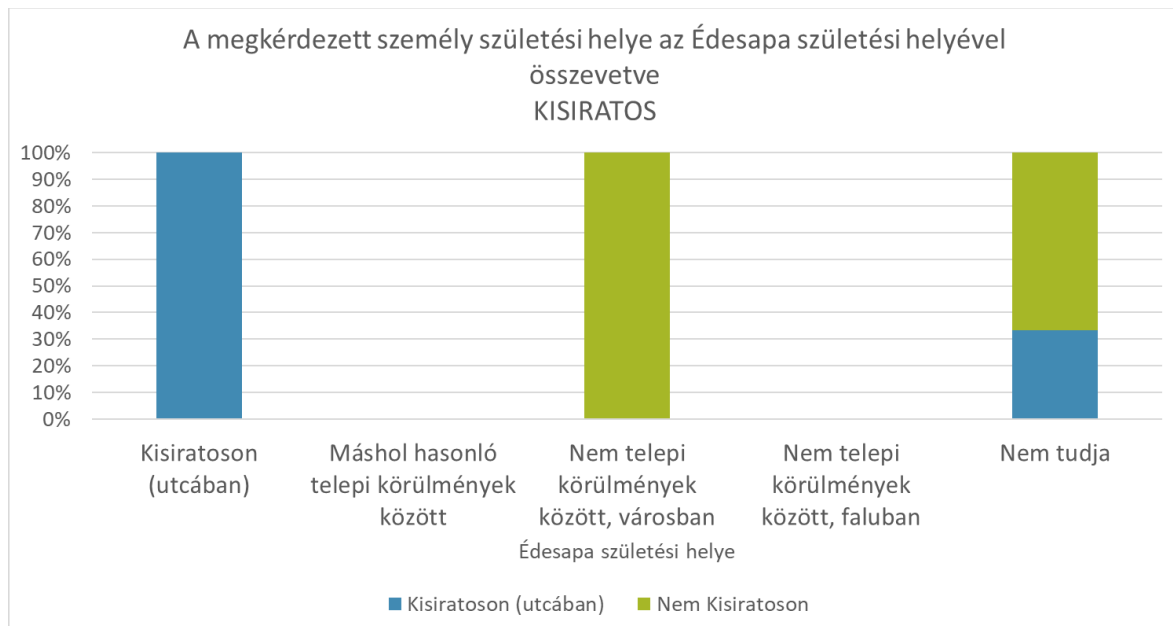
45. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve - Bihar-diószeg

46. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesanya születési helyével összevetve - Kisiratos

47. ábra A megkérdezett személy születési helye az Édesapa születési helyével összevetve – Kisiratos

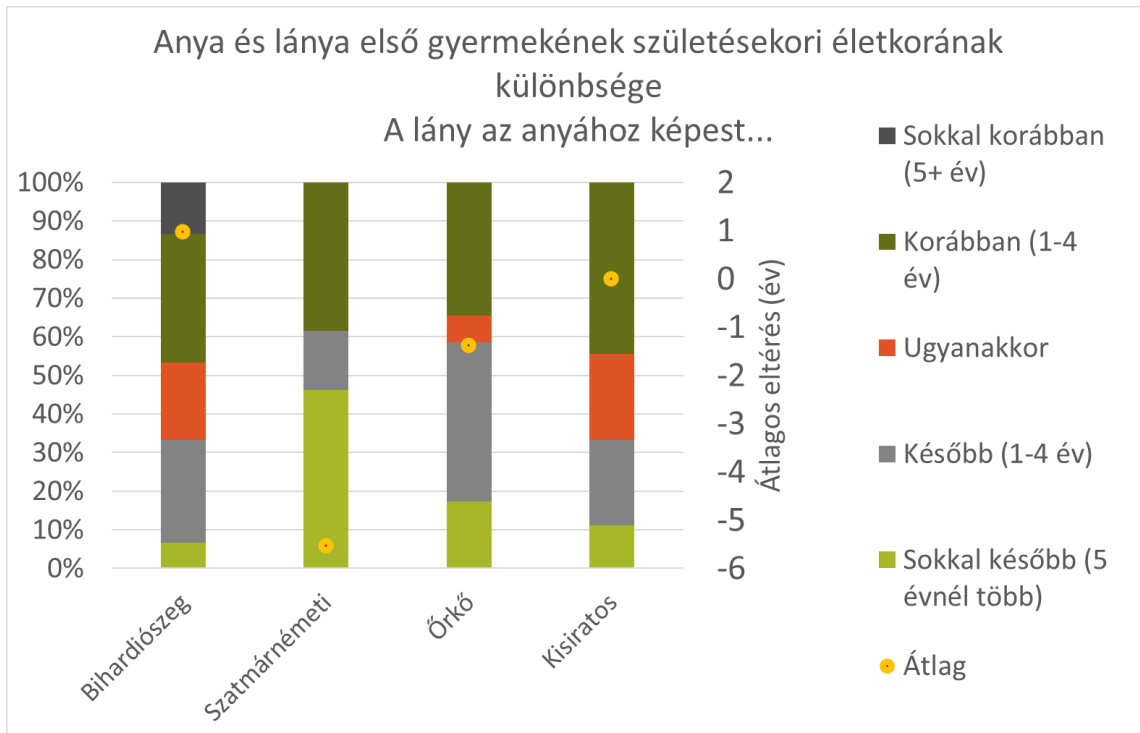

8.6.2 Első gyermek vállalása

Az első gyermek születésekor a nők Bihardiószegen, Órkón és Kisiratoson átlagosan 18, Szatmárnémetiben 24 évesek. A férfiak Bihardiószegen, Órkón és Kisiratoson idősebbek, mint a nők az első gyermek születésekor, 21,8; 20,5 és 22,8 évesek. Szatmárnémetiben a férfiak átlagosan fiatalabbak, mint a nők az első gyermek vállalás időpontjában: 22,5 évesek.

Az első gyermek születéskori életkorát hasonlítjuk össze a megkérdezett édesanyja és a megkérdezett között. Bihardiószegen és Kisiratoson a megkérdezettek közel 70%-a vagy ugyanabban az életévében, vagy korábban szülte az első gyermekét mint az édesanyja. Ezzel szemben Szatmárnémetiben és Órkón a megkérdezettek közel 70%-a később vállalta az első gyermekét, mint az édesanyja.

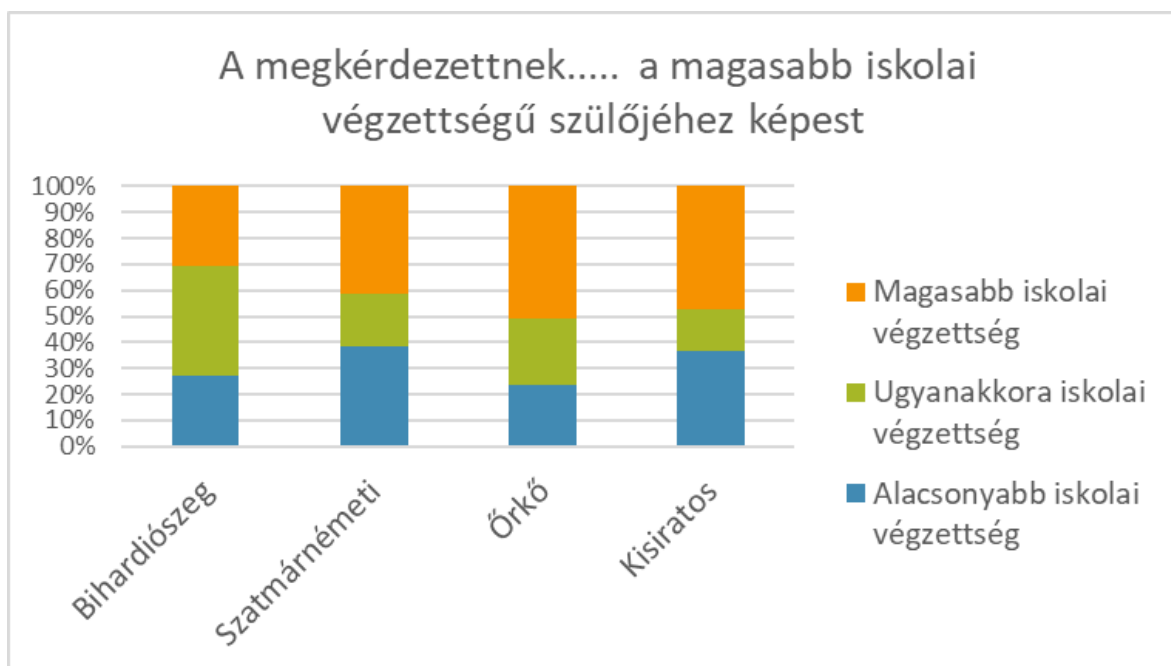
48. ábra Anya és lánya első gyermekének születéskori életkorának összehasonlítása a négy telepen

8.6.3 Szülők és megkérdezettek iskolai végzettsége

A megkérdezettek között nagyobb arányban vannak azok, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, mint az a szülője, akinek a másik szülőhöz képest magasabb az iskolai végzettsége. Ugyanakkor a telepen a megkérdezettek 20-40%-a még a szüleinél is alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik. Órkő tűnik a telepek közül iskolai végzettség tekintetében a legmobilisabbnak, ugyanis a megkérdezettek közel 80%-ának vagy ugyanakkora vagy a szüleinél magasabb iskolai végzettséget sikerült elérni. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy a megkérdezettek iskolai végzettsége itt a legalacsonyabb szintű a négy telep közül.

49. ábra A megkérdezett és a magasabb iskolai végzettségű szülőjének iskolai végzettsége közötti különbség

8.6.4 Konklúzió

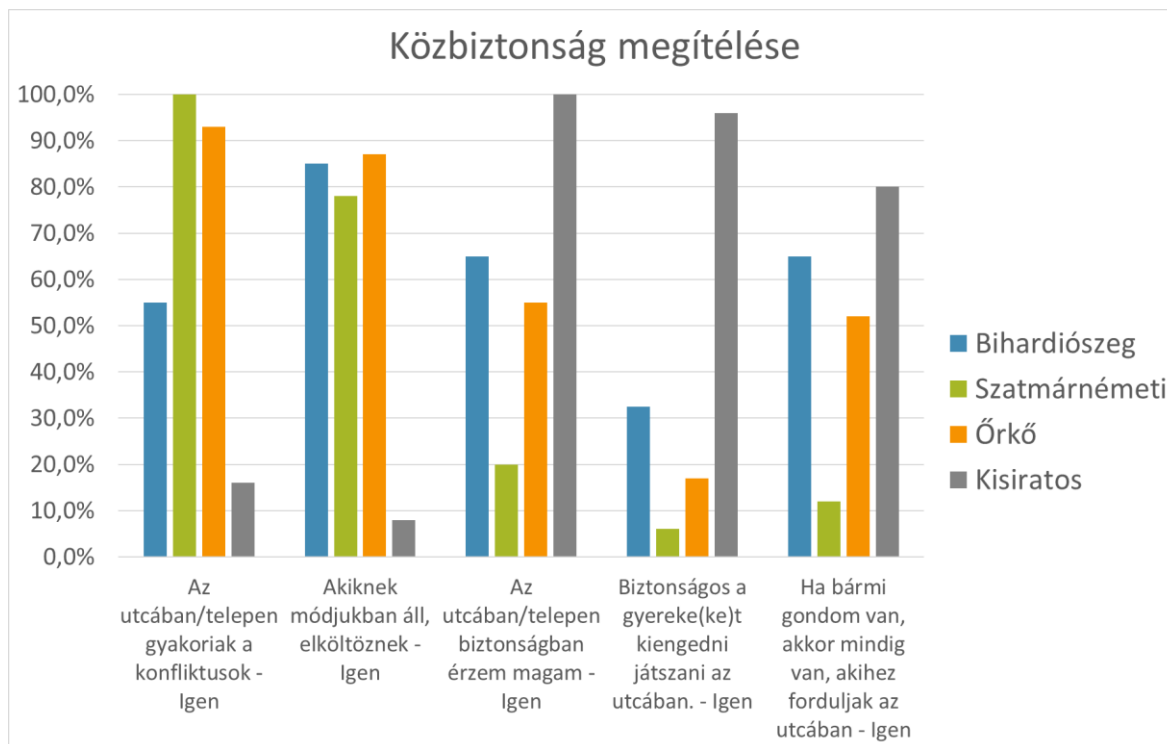
A telepeken eltérő mértékben van mobilitási elmozdulás a szülőkhöz képest. Az első gyermek születése kitolódott Szatmárnémetiben és Órkőn, míg Bihardiószezen és Kisiratoson az anyához képest jellemzően ugyanakkor vagy korábbi életkorban születtek az anyák. Az iskolai végzettség általában véve a szülőével azonos vagy annál magasabb, viszont jellemző az is, kiváltképpen Szatmárnémetiben és Kisiratoson, hogy még a szülőjénél is alacsonyabb végzettséggel rendelkeznek a megkérdezettek. Fontos azonban, hogy azokon a telepeken mutathatók ki pozitív irányú változások, ahol a kiinduló helyzet rosszabb volt, ennek ellenére a pozitív irányú változások nem voltak olyan mértékűek, hogy az adott telepék relatív hátrányát a többi telephez képest behozzák. Így például Órkő az iskolázottság és a nők első gyermekvállalási korát tekintve továbbra is a legkedvezőtlenebb helyzetben van a négy telep között.

8.7 Közbiztonság és devianciák

8.7.1 Lakókörnyezetről való percepció

A telepeken megkérdezett háztartások válaszai alapján egészen más képet kapunk a négy telepen való élet biztonságosságának megítéléséről. A gyakori konfliktusok nagyon jellemzőek Szatmárnémetire és Órkőre, azonban Kisiratoson a háztartások kevesebb, mint 20%-a szerint vannak konfliktusok a településen, ráadásul a háztartások 100%-a biztonságban érzi magát, gyerekeit a lakóhelyén és mindig van kihez fordulnia, ha valami gondja adódik.

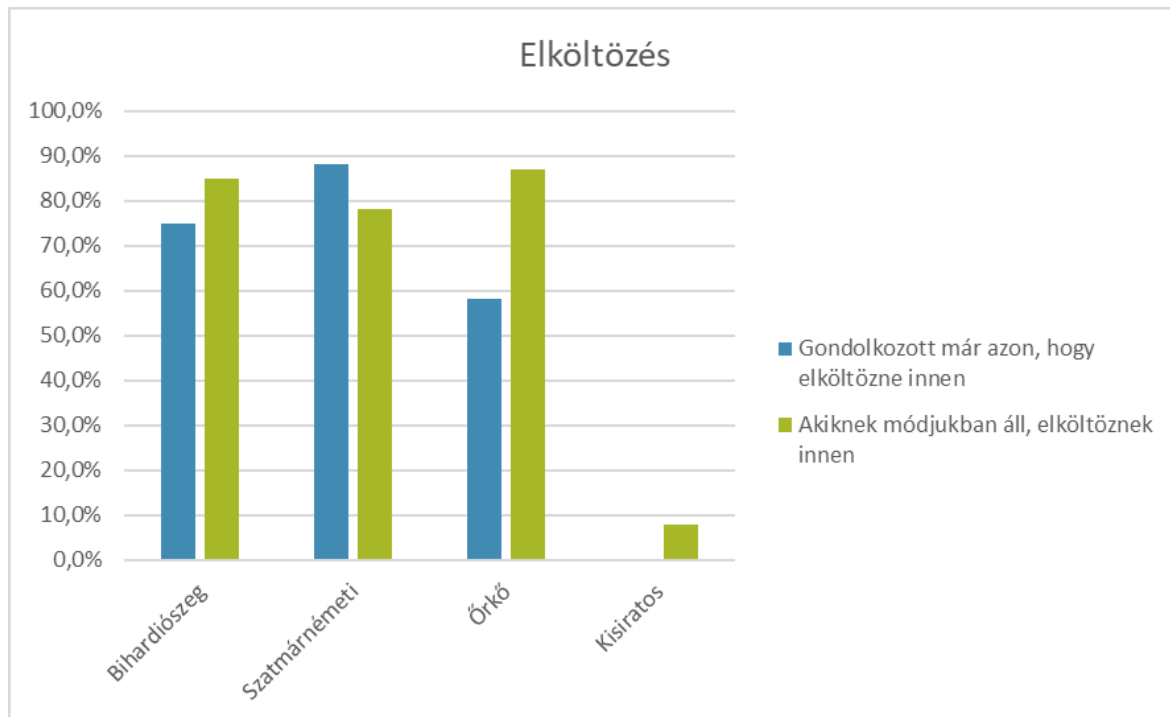
50. ábra Megkérdezettek telepen való közbiztonságról való vélekedése

A telepeken különböző mértékben gondolkodnak az elköltözés lehetőségéről. Bihardiószezen, Szatmárnémetiben és Órkőn a megkérdezettek közel 80%-a szerint, akiknek módjukban áll, azok elköltöznek, míg Kisiratoson a megkérdezettek 10%-a sem vélekedik így. Ezzel összhangban a három

telepen eltérő mértékben, de magas azok aránya, akik már gondolkodtak azon, hogy elköltöznének innen, míg Kisiratoson a megkérdezettek közül senki sem gondolta ezt igaznak magára.

51. ábra Megkérdezettek vélekedése arról, hogy ők maguk elköltöznének-e, illetve arról, hogy ha valakinek módjában áll az el is költözik innen

8.8 Máltás programok

Bihardiószegen a megkérdezett háztartások nagyon nagy aránya hallott már a Málta által vezetett programokról/szolgáltatásokról. A legkisebb arányban itt a Prevenációs programról hallottak. A programokon való tényleges részvétel azonban kisebb arányban jellemző. A háztartások több mint 90%-a részesült adományokban, illetve vett részt már a Játszóbusz programon. A legkisebb részvétel a sportprogramokon, nyári táborokban, Tanodában és tiniknek való prevenációs programokon valósul meg (alig több mint 40%).

Szatmárnémetiben nagyon vegyes képet mutat az, hogy a háztartások mely programokról hallottak. A háztartások jellemzően nem hallottak a sportprogramokról (foci és torna), illetve a prevenációs programokról. A megkérdezett háztartások jellemzően részt vettek baba-mama programon, egyénre szabott máltás segítségben részesültek, közösségi programon vettek részt. Kiemelkedően kevesen vettek részt sportprogramokon és prevenációs programokon.

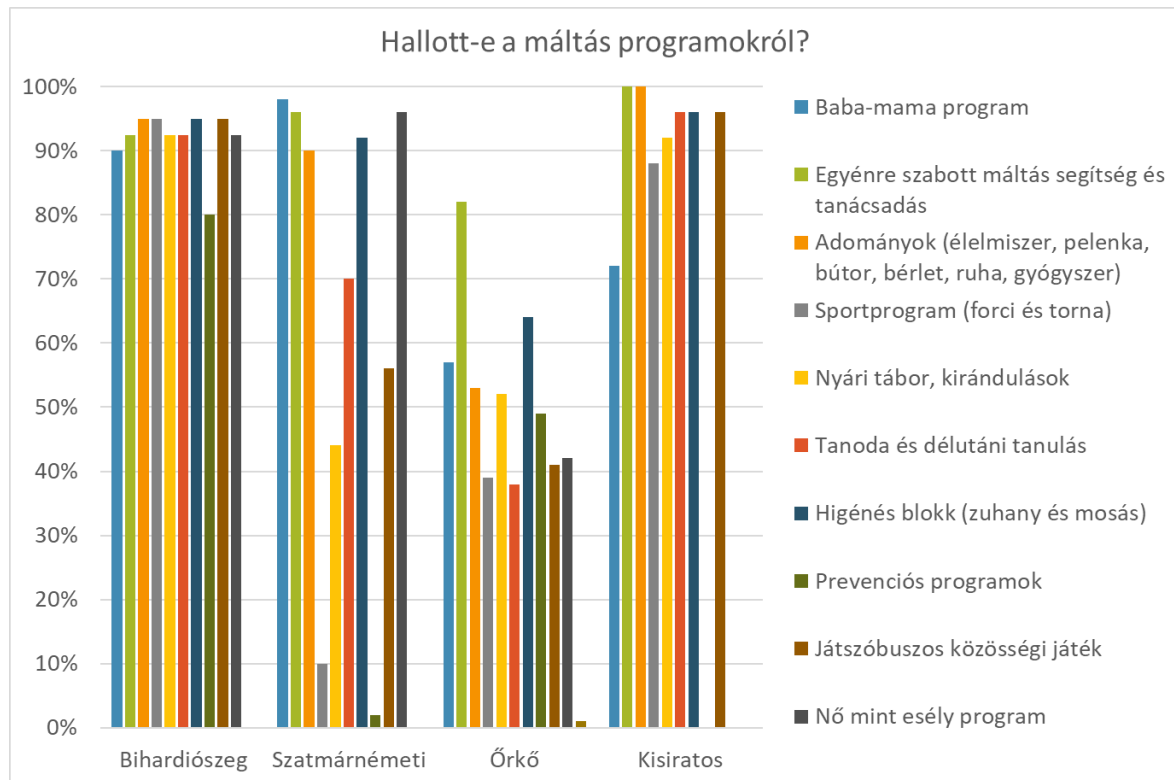
Órkőn a megkérdezett háztartások 40-60%-a hallott a Málta által vezetett programokról, szolgáltatásokról. Kiemelkedően sokan hallottak az Egyénre szabott máltás segítség és tanácsadásról, illetve a Higiénias blokkról. Órkőn a háztartások 20-40%-a válaszolta azt, hogy részt vett már máltás programokon. A legnagyobb arányban máltás programokon való részvételről számoltak be. A többi telephez képest itt mondták a legkevesebben, hogy adományban részesültek, nyári táborokban, tanodai foglalkozásokon vennének részt. A higiénés blokk használata is Órkőn merült fel a legkisebb arányban a többi telephez képest.

Kisiratoson az Egyénre szabott máltás segítség, adományok, Tanoda és délutáni foglalkozás, higiénés blokk és a játszóbusz azok a szolgáltatások, amelyekről a háztartások több mint 90%-a hallott. A többi

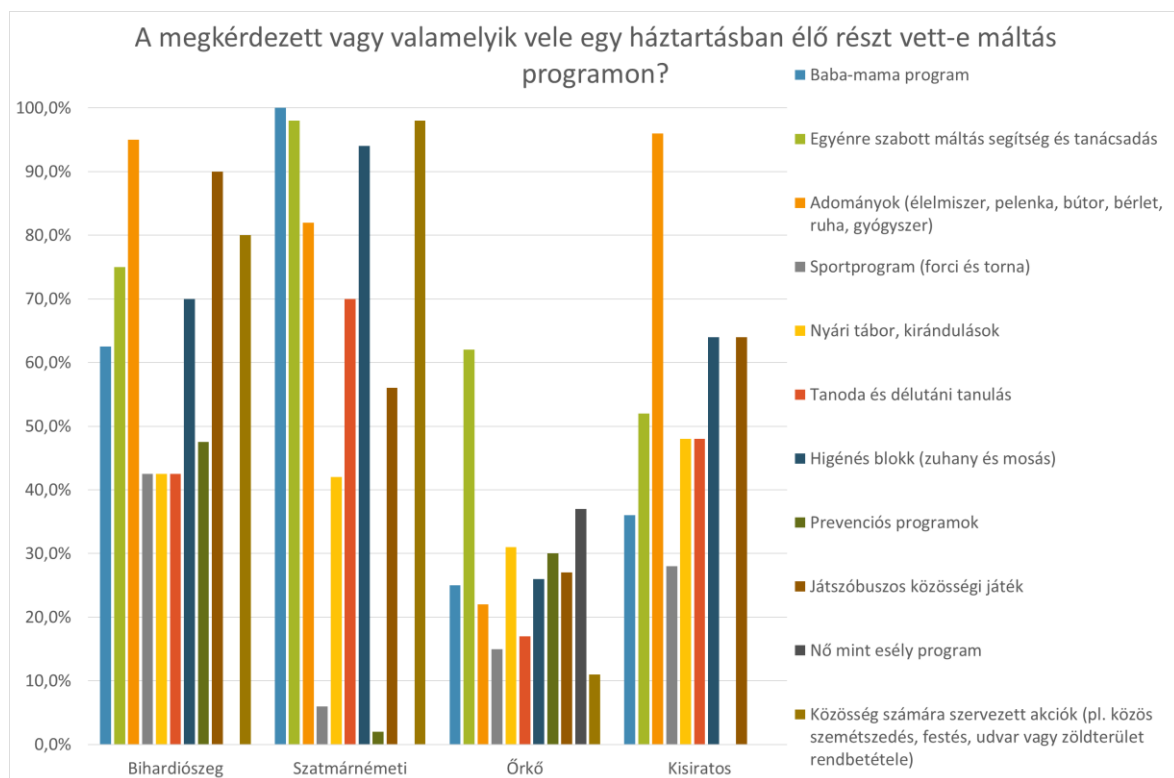
telephez és programhoz képest is a háztartások a legnagyobb arányban adományokban részesültek (közel 100%). A háztartások több mint 60%-a használta már a higiénés blokkot, és játszóbuszos közösségi játékon vett részt.

Alapvetően minden telepén és minden program esetében elmondható, hogy az azon résztvevők döntő többsége inkább elégedett vagy elégedett a szolgáltatással.

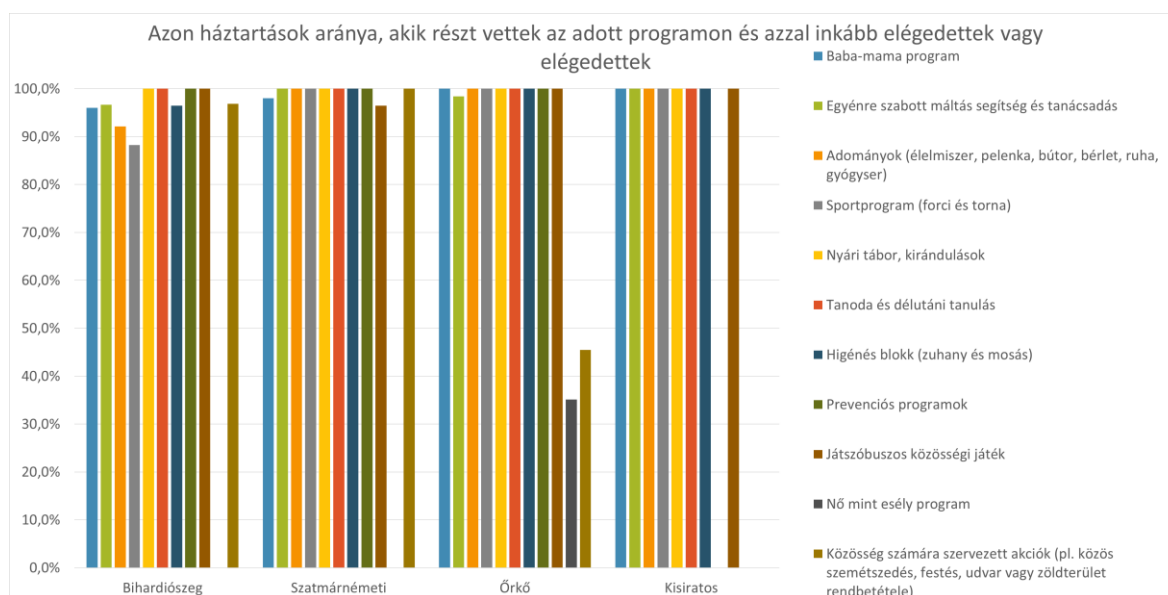
52. ábra Azon személyek aránya, akik már hallottak egyes máltás programokról

53. ábra Azon személyek aránya, akik maguk vagy valamelyik velük egy háztartásban élő részt is vett már különböző, Málta által biztosított programokon

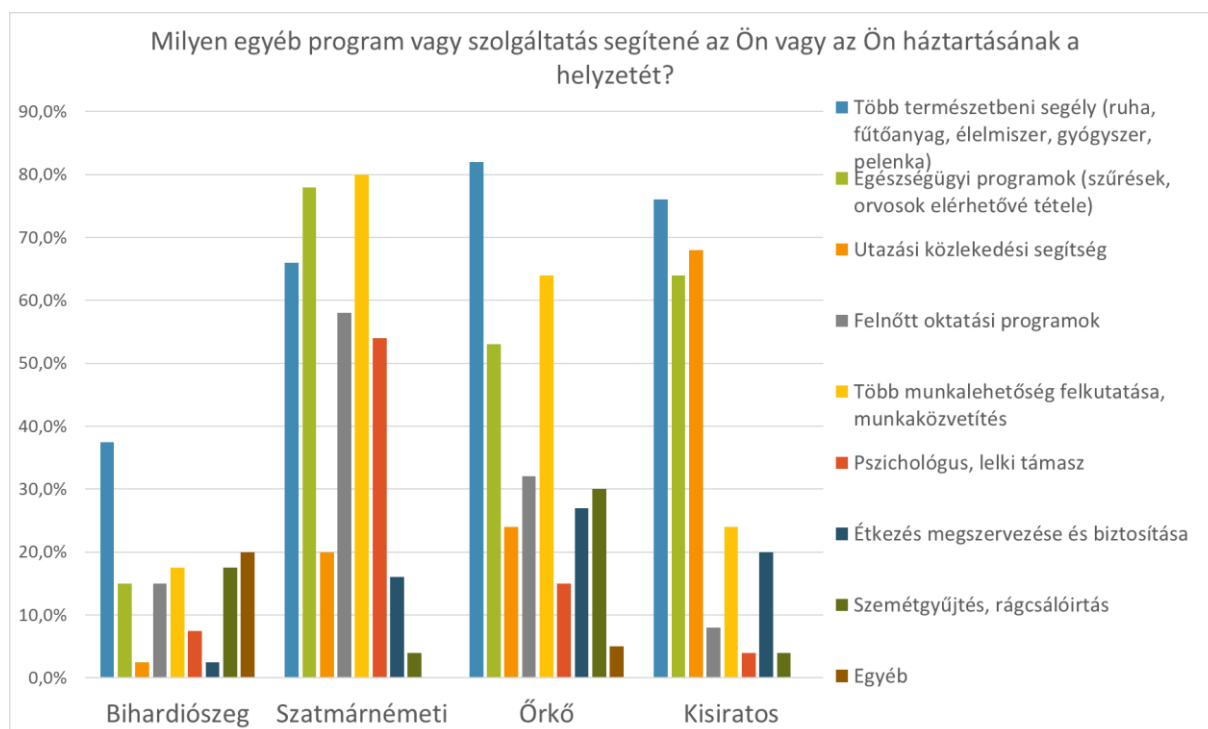

54. ábra Elégedettség azok körében, akik már részt vettek egyes programokon, programonként

A kérdőíves felmérésben azt is megkérdeztük, hogy milyen egyéb szolgáltatás nyújtana segítséget a háztartásoknak. Bihardiószegen több természetbeni segítséget igényelnének, ezen kívül elvették említették a többi lehetőséget, például a több munkalehetőséget, szemétyűjtést, rágcsálóirtást. Szatmárnémetiben a háztartások döntő többségének szüksége volna több munkalehetőségre, egészségügyi programokra, természetbeni segélyre, oktatásra és pszichológusi segítségre. Órkőn a legjellemzőbb szükségletek a természetbeni segélyek, munkalehetőségek felkutatása és egészségügyi programok lennének. Kisiratoson több természetbeni segély, egészségügyi programok és utazási közlekedési lehetőségre lenne nagyobb fokú igény.

55. ábra Megkérdezettek milyen arányban szeretnék egyes lehetséges további programokat, segítséget a telepeken

1. melléklet: A családkövetés kérdéssorai és a követési mátrix

Az aktuális helyzet elemei

A kiinduló / aktuális helyzetelemzés kérdései:

1. családszerkezet: háztartás jelenlegi tagjai, háztartásfő és partnere meghatározása, gyerekek száma, van-e gyerekük más kapcsolatból, azok velük élnek-e, felnőtt külön élő gyerekek és családjaik feltérképezése, illetve hogy milyen szélesebb rokonsággal tartják szorosabban a kapcsolatot
2. családtörténet: háztartásfők honnan jöttek, koruk, mióta élnek a jelenlegi településen /helyen, milyen családi háttérrel rendelkeznek
3. iskolázottság: háztartásfők iskolai végzettsége, milyen attitűddel rendelkezett ő, illetve a szülei a tanulás terén? Felnőtt gyerekek iskolázottsága, kiskorúak iskolái, rendszeresen járnak-e iskolába (vagy vannak jelentősebb kimaradások)
4. lakhatási helyzet: Milyen tulajdonú lakásban laknak (saját, önkormányzati, illetve magánbérlet)? Mennyire biztos a jogviszonyuk a lakáshoz, ha nem az, akkor miért nem? Milyenek a lakásviszonyok (közművek, felszereltség – pl. konyha, fürdőszoba; lakás/ház állapota), lakás zsúfoltsági viszonyai? Bútorokkal, háztartási gépekkel való ellátottság (TV, mosógép)
5. vagyoni helyzet: van-e a családnak vagyona? (lakás, autó stb.)
6. jövedelmi helyzet: milyen jövedelmei/bevételei vannak a családnak, mire elég ez a fogyasztási / kiadási szerkezetükhöz képest, vannak-e adósságaik?
7. a család egészségügyi helyzete: van-e súlyos beteg, fogyatékkal élő a családban? Ez milyen terhet (gondozási szükségletet) okoz a családnak? Akadályoz-e valakit a munkavállalásban?

1. téma: Gyerekekkel és gyerekvállalással kapcsolatos attitűd

Két szélsőséges típust határoztunk meg: (T1_A) gyereke számára nem lát kitörési lehetőséget, azt gondolja, hogy a tanulás nem jelent kilépési lehetőséget ebből a helyzetből vs. (T1_B) a tanulás a kiemelkedés egyetlen lehetősége, minden megteremt a család, hogy a gyerek jól teljesítsen.

Kiinduló helyzetelemzés segítő kérdései:

- Ő hány éves volt, mikor az első gyereke született? Gyerekek számát előre tervezték-e?
- Milyen iskolai végzettsége van neki és párjának? Miért hagyta ott az iskolát/ nem tanult tovább (ha releváns)? Szülei iskolai végzettsége? Ösztökélték-e őket a tanulásra?
- Gyerekek rendszeresen járnak-e iskolába, óvodába? Mennyire szeretnek iskolába/óvodába járni? Milyen tanulók? Fontosnak tartják-e a gyerekek a tanulást, tanulnak-e/ készülnek-e rendszeresen? Járnak-e tanulást segítő foglalkozásokra (akár iskolán kívül, vagy az iskolában)?
- Gyerekek mik szeretnének lenni, ha nagyok lesznek? Van-e elképzelésük?
- Van-e olyan gyerek, aki általános iskola elvégzése előtt kiesett az iskolából?

- Felnőtt gyerekek iskolai végzettsége. Ha abbahagyták az általános iskolát/ középiskolát, nem mentek tovább középiskolába, miért nem?
- Szülők kapcsolata milyen az iskolákkal? Szoktak-e beszélni a tanárokkal? Járnak-e szülőire stb.?
- Tanárok, iskolavezető milyen: elfogadó, segítőkész vagy elutasító?
- Korai gyerekvállalással kapcsolatos attitűd: Mit gondolnak, mi az ideális kor az első gyerekvállalásra? Gyerekek erről mit gondolnak? A túl korai gyerekvállalás akadályozza-e a későbbi boldogulást?

Követő kérdések:

- Gyerekek tanulmányi eredményeinek alakulása, iskolába járás rendszeressége
- Vannak-e iskolai konfliktusai a gyerekeknek, illetve részt vesznek-e iskolai programokban?
- A szülők kapcsolata az iskolával (óvodával) hogyan alakul: voltak-e konfliktusai, vagy volt-e pozitív változás (pl. párbeszédben, iskolai szülői programokon való részvétel)?
- Gyerekek részt vesznek-e tanulást segítő programokon? (Ha jártak már, járnak-e továbbra is, vagy ha nem jártak, elkezdtek-e járni?)
- Gyerekek járnak-e szabadidős foglalkozásokra?
- Változik-e a szülők hozzáállása a gyerekek tanulmányainak követése tekintetében (pl. a Jelenlét programban való részvétel kapcsán)?

2. téma: Munkaerőpiaci stratégia (család felnőtt tagjaira)

Az attitűdök szempontjából több előzetes csoportot alakítottunk ki: (T2_A) rendszeres munkában gondolkodik (függetlenül attól, hogy van-e neki), (T2_B) inkább alkalmi munkában gondolkodik (helyben, környéken), (T2_C) több hétre/ hónapra, akár külföldre is megy alkalmi munkára, (T2_D) inkább vállalkozói munkából akar megélni (pl. fuvarozás), akkor is, ha külföldön – pl. építéshez vállalkozó, aki a többi embert szervezi.

Kiinduló helyzetelemzés segítő kérdései:

- Milyen típusú munkái voltak (neki és a párjának), illetve ha van, más felnőtt aktívkorú családtagjainak?
- Ha vannak felnőtt, már nem ott lakó gyerekek, milyen munkát végeznek – hasonló-e a stratégiájuk, mint a szülőknek vagy esetleg különbözők?
- Hogyan szerzi a munkát, milyen kapcsolatokon keresztül? (Az alkalmi és külföldi munkák külön érdekesek: vannak-e helyi hálózatok az adott közösségekben, vagy egyéni kapcsolatokon keresztül szervezik-e a munkát?)
- Mennyire (voltak) korrektek a munkaadók? Előfordul(t)-e, hogy nem fizették ki, kihasználták, nem annyit fizettek, vagy nem azt a munkát kellett végezni, amelyben megállapodtak?

Követő kérdések:

- Ha elvesztette vagy otthagya munkáját, miért?
- Van-e terve, hogy ezt követően milyen munkát fog végezni?

- Kitől kap segítséget a munkakeresésben? (szervezet – állami, civil; informális – család, ismerősök)
- Mennyire voltak korrektek a munkaadók? Előfordult-e, hogy nem fizették ki, kihasználták, nem annyit fizettek, vagy nem azt a munkát kellett végezni, amiben megállapodtak?

3. téma: Jövedelmi helyzet

A háztartások jövedelmi helyzete szempontjából több típust soroltunk fel: (T3_A) alacsony (az alapvető szükségletek fedezésére sem elegendő) és rendszertelen jövedelem, (T3_B) alacsony rendszeres jövedelem (alapvető szükségletek fedezésére sem elegendő), (T3_C) rendszeres jövedelem, általában tudják fedezni alapvető szükségleteiket, (T3_D) rendszertelen jövedelem, de általában tudják fedezni alapvető szükségleteiket, (T3_E) elegendő jövedelem, valamennyit képesek megtakarítani.

129

Kiinduló helyzetelemzés segítő kérdései:

- A munkákkal mennyit tudnak keresni, elegendő-e a megélhetésre?
- Mennyire rendszeres a jövedelmük? Vannak-e olyan időszakok, mikor lényegesen kevesebb a jövedelmük?
- A munkajövedelmen kívül van-e más jövedelmük?
- Látnak-e arra lehetőséget, hogy növeljék a család jövedelmét, egyáltalán szükségét érzik-e? Ha igen, hogyan és mi a motivációja erre (pl. lakhatási körülmények javítása, elköltözés, gyerek taníttatása, egészségügyi helyzet romlása)?

Követő kérdések:

- változott-e a jövedelmük? Ha igen, az minnek tulajdonítható? (pl. munkába állt valaki a családban, új családtag jött, akinek van jövedelme; kaptak segélyt; betegség vagy egyéb nem várt esemény a családban)

4. téma: Háztartásgazdálkodás

A háztartásgazdálkodási stratégiák szerint két dimenzió is alakíthat csoportokat: a kiadások tervezése és a szűkös jövedelmekhez képesti kiadás-szabályozás/ a hiány menedzselése. Az előzetesen javasolt leíró családtípusok a következők: (T4.1_A) tervszerűen gazdálkodik, (T4.1_B) nem tervszerűen gazdálkodik, impulzívan költ, amikor van jövedelme, elkölti, (T4.1_C) tudatosan megtakarít, vannak „fejlesztési” céljai, (T4.2_A) alacsony jövedelme miatt a fogyasztási szintjét minimálisra szorítja (tulajdonképp nyomorog), de nincsenek adósságai, (T4.2_B) megpróbálják a fogyasztási szükséglet és jövedelem közötti különbséget időnként hitelből fedezni (baráti, ismerősi, bolti, banki), de az adósságokat időről időre vissza tudják fizetni, (T4.2_C) teljesen eladósodtak, az adósságuk nő és nem képesek azt kezelni.

Kiinduló helyzetelemzés kérdései:

- Gazdálkodás tervszerűsége tekintetében: vannak jelei annak, hogy a pénzt beosztják?
- A felnőtt háztartástagok mindegyike hozzájárul-e a háztartás költségeihez (pl. lakhatás)? Van-e olyan, aki csak „viszi” a pénzt (pl. szenvedélybetegség vagy más betegség miatt)?
- Tud-e megtakarítani a keresetéből? Ha igen, milyen célból? Milyen tervei vannak?
- Kényszerül-e kölcsönkérni rendszeresen pénzt azért, hogy az alapvető dolgokat megvegye? pl. élelmiszer, ruha vagy olyan kiadások, amelyek a telepen/közösségben fontosak.
- Kölcsön kell-e kérnie, ha nagyobb kiadás adódik? (pl. gyerek iskolakezdése)
- Vannak-e nagyobb adósságai?
- Végzett-e a lakásán (illetve kertben/telken) beruházást /fejlesztést a múltban, vagy folyamatban van-e? Tervezi a jövőben?

Követő kérdések:

- Volt-e olyan, hogy kölcsön kellett kérnie? Ha igen, kisebb vagy nagyobb összeget?
- Tudott-e megtakarítani?
- Vannak-e újabb tervei, amiért úgy érzi, hogy érdemes takarékoskodnia?
- Várható-e nagyobb kiadás, és ha igen, hogyan biztosítja majd, hogy kifizeti?

5. téma: Közösségi részvétel

A családok típusainak összeállításakor két szinten érdemes vizsgálni ezt a témát: a rokoni körben és a telep szintjén betöltött szerep szempontjából. A javasolt típusok: (T5.1_A) a családban erőforrás, ő támogatja és irányítja a többieket, ha kell, (T5.1_B) a családban nem kell különösképpen támogatni másokat, ő sem szorul rá az összefogásra, (T5.1_C) sokszor fordul a tágabb családhoz/rokonokhoz, nélküük nem marad a víz felett/bajba kerülne; (T5.2_A) a közösségben vezér szerepet tölt be a családban, megmondóember a családtag, maga mellé tudja állítani a közösséget, (T5.2_B) átlagos a helyzete – se nem vezető, se nem kiszolgáltatott, de elfogadott, (T5.2_C) a családot lenézik, kihasználják.

Kiinduló helyzetelemzés kérdései:

- Milyen a család megítélése a rokonságon belül, a telepi közösségen belül (hangadó, lehet rá számítani, mindig segítséget kér, instabil, van egy meghatározott feladata/szerepe stb.)? Vannak-e olyan konfliktusok, amelyek a család megítélését meghatározzák?
- Ha van olyan program, amikor a közösség egészére szükség van, vagy legalább is fontos több család részvétele, mennyire lehet építeni erre a családra, vagy mennyire kell megnyerni az ügynek, hogy a többiek is részt vegyenek?

Követő kérdések:

- A családot/gyerekeket/felnőtteket be lehet-e vonni a programokba?
- Milyen közösségi szintű történések (konfliktusok, programok) vannak/voltak, amelyekben a család is szerepet vállal, vagy érintett?

6. téma: az állammal való kapcsolat

Ezek alapján előzetesen a következő típusokat határoltuk le: (T.6_A) kapcsolatot tart fenn általában az állami szolgáltatókkal, de nem érzi segítőkésznek őket, (T.5_B) kapcsolatot tart fenn általában az állami szolgáltatókkal és alapvetően bízik bennük, (T.5_C) alapvetően nem bízik bennük és ha lehet, akkor elkerüli az érintkezést, ezért bizonyos dolgokat nem intéz el, (T.5_D) kifejezetten ellenségesnek érzi őket és csak végszükség esetén lép velük kapcsolatba, ezért jelentős dolgokat nem intéz el (pl. nem jár orvoshoz, csak pl. szüléskor, nem intéz el segílyt, gyerekeknek iskolai dolgait, nem megy munkaügyi központba stb.).

131

Kiinduló helyzetelemzés kérdései:

- Van-e állami szolgáltatókkal vagy az önkormányzattal rendszeres kapcsolata? Melyikben bízik és melyikben nem?
- Mely ügyeket szokott önállóan intézni a család, és ezek elintézése sikeres-e?
- Milyen jó és rossz tapasztalatai voltak az állami szolgáltatókkal? (Mely szervezetekkel – iskola, óvoda, hatóságok, közműszolgáltatók stb.), milyen segítséget kapott, kiktől nem kapott, pedig kért? Tapasztalt-e diszkriminációt?)

Követő kérdések:

- Volt-e olyan dolog, amiért valamelyik állami szolgáltatóval kapcsolatba kellett lépnie? Mi volt az?
- Milyen tapasztalata volt? Rosszabb / jobb, mint korábban?
- Segített-e neki valamilyen külső szervezet? (pl. Málta vagy egyéb) Ennek köszönhetően eredményesebb lett-e az ügy intézése? Változott-e az ügyintézők/hivatalnokok/igazgató/orvos/stb. attitűdje feléjük?

7. téma: a máltás Jelenlét programhoz való viszonyulás

Az alapján, hogy a család mennyire nyitott a máltás segítségnyújtásra, és milyen programokban vesznek részt, négy együttműködési típust körvonalaztunk: (T7_A) senki nem jár a programokra, (T7_B) alapvetően csak a gyerekek járnak a programokra, (T7_C) felnőttek is járnak közösségi programokra, szóba állnak a máltásokkal, de egyéni esetkezelésben nem vesznek részt (nem osztják meg őszintén a problémákat), (T7_D) egyéni esetkezelésben részt vesznek, nyitottak a problémák megoldására és együttműködőek.

Mivel minden telepen más-más programok zajlanak, ezért ennek a témának az esetében a Jelenlét program munkatársainak néhány szavas összefoglalására, programismertetésére hagyatkozunk (beleértve az esetkezelési feladatokat).

A családra vonatkozóan a szociális munkásoknak alapvetően az alábbi információkat szükséges megadniuk:

Kiinduló helyzetelemzés és a követő beszélgetések kiegészítéséhez:

- A család, illetve egyes tagjai milyen programokban, beavatkozásokban vettek részt eddig, illetve a követő beszélgetéseknél az adott időszakban? (Itt nem kérünk statisztikai adatot, a lényeg az, hogy lássuk a családból ki, milyen rendszerességgel, miben vesz részt!) Volt-e, van-e olyan programelem, amibe újonnan kapcsolódott be, illetve amiből kimaradt?
- Volt-e olyan családtag, aki szisztematikusan kimaradt, nem vett részt programokban, bár releváns, szükséges lett volna a részvétele?
- A család, családtagok viszonyulása a Jelenlét programhoz, illetve annak egyes elemeihez, milyen? Vannak-e olyan ügyek, problémák melyekben együttműködtek, nyitottak, illetve olyanok, amelyekben nem? Követő beszélgetés: Ez hogyan változik az adott időszakban?

A családok besorolása főbb típusokba az elemzési dimenziók mentén

Gyerekekkel és gyerekvállalással kapcsolatos attitűd	(T1_A) gyereke számára nem lát kitörési lehetőséget, azt gondolja, hogy a tanulás nem jelent kilépési lehetőséget ebből a helyzetből			(T1_B) a tanulás a kiemelkedés egyetlen lehetősége, mindent megteremt a család, hogy a gyerek jól teljesítsen.	
Munkaerőpiaci stratégia (család felnőtt tagjaira)	(T2_A) rendszeres munkában gondolkodik (függetlenül attól, hogy van-e neki)	(T2_B) inkább alkalmi munkában gondolkodik (helyben, környéken)	(T2_C) több hétre/ hónapra, akár külföldre is megy alkalmi munkára	(T2_D) inkább vállalkozói munkából akar megélni (pl. fuvarozás), akkor is, ha külföldön – pl. építéshez vállalkozó, aki a többi embert szervezi	
Jövedelmi helyzet	(T3_A) alacsony (az alapvető szükségletek fedezésére sem elegendő) és rendszertelen jövedelem	(T3_B) alacsony rendszeres jövedelem (alapvető szükségletek fedezésére sem elegendő)	(T3_C) rendszeres jövedelem, általában tudják fedezni alapvető szükségleteiket	(T3_D) rendszertelen jövedelem, de általában tudják fedezni alapvető szükségleteiket	(T3_E) elegendő jövedelem, valamennyit képesek megtakarítani
Háztartásgazdálkodás	Kiadások tervezés szerint:	(T4.1_A) tervszerűen gazdálkodik	(T4.1_B) nem tervszerűen gazdálkodik, impulzívan költ, amikor van jövedelme, elkölti	(T4.1_C) tudatosan megtakarít, vannak „fejlesztési” céljai	
	Hiány kezelése szerint	(T4.2_A) alacsony jövedelme miatt a fogyasztási szintjét minimálisra szorítja (tulajdonképp nyomorog), de nincsenek adósságai	(T4.2_B) megpróbálják a fogyasztási szükséglet és jövedelem közötti különbséget időnként hitelből fedezni (baráti, ismerősi, bolti, banki), de az adósságokat időről időre vissza tudják fizetni	(T4.2_C) teljesen eladósodtak, az adósságuk nő és nem képesek azt kezelni	
Közösségi részvétel	Tágabb rokonságban:	(T5.1_A) a családban erőforrás, ő támogatja és irányítja a többiekét, ha kell	(T5.1_B) a családban nem kell különösképpen támogatni másokat, ő sem szorul rá az összefogásra	(T5.1_C) sokszor fordul a tágabb családhoz/rokonokhoz, nélkülük nem marad a víz felett/bajba kerülne	
	Telepen:	(T5.2_A) a közösségben vezető szerepet tölt be a családban, megmondóember a családtag, maga mellé tudja állítani a közösséget	(T5.2_B) átlagos a helyzete – se nem vezető, se nem kiszolgáltatott, de elfogadott	(T5.2_C) a családot lenézik, kihasználják	
Állammal való kapcsolat	(T.6_A) kapcsolatot tart fenn általában az állami szolgáltatókkal, de nem érzi segítőkésznek őket	(T.6_B) kapcsolatot tart fenn általában az állami szolgáltatókkal, és alapvetően bízik bennük	(T.6_C) alapvetően nem bízik bennük, és ha lehet, akkor elkerüli az érintkezést (ezért bizonyos dolgokat nem intéz el.)	(T.5_D) kifejezetten ellenségesnek érzi őket, és csak végszükség esetén lép velük kapcsolatba, ezért jelentős dolgokat nem intéz el (pl. nem jár orvoshoz, csak pl. szüléskor, nem intéz el segílyt, gyereknek iskolai dolgait, nem megy munkaügyi központba stb.)	
A máltás programokhoz való viszonyulás	(T7_A) senki nem jár a programokra	(T7_B) alapvetően csak a gyerekek járnak a programokra	(T7_C) felnőttek is járnak közösségi programokra, szóba állnak a máltásokkal, de egyéni esetkezelésben nem vesznek részt (nem osztják meg őszintén a problémákat)	(T7_D) egyéni esetkezelésben részt vesznek, nyitottak a problémák megoldására és együttműködők.	

2. melléklet: A kvalitatív interjúk listája

A listák a Málta stábokon kívüli szereplőkkel lefolytatott interjúk alanyait tartalmazzák. Az interjúkat 2019 júniusa és 2020 szeptembere között folytattuk le.

Bihardiószeg

Octavian Florin, az általános iskola igazgató-helyettese

Makai Tünde egészségügyi mediátor, Bihardiószeg

Pataki Árpád, az általános iskola igazgatója

Törő Gyula tanácsstag

Szabó Gizella, az általános iskola tanítónője

Kisiratos

Fischer Zsuzsa, Kisiratos Páter Godó Mihály Általános Iskola megbízott igazgatója

Korondi Józsa Erika polgármester

Andor László alpolgármester

Kovács Irénke önkormányzati szociális munkás

Sepsiszentgyörgy

Kiss Róbert iskolaigazgató

Óvodaigazgató és óvodapedagógusok

Testnevelés tanár, valamint alsós tanító és angol nyelvtanár (óralátogatások során)

Deme Laura, Kovászna megyei közegészségügyi igazgatóság

Benedek Péter, a Szociális Igazgatóság őrköi kirendeltségének vezetője

Ruzsa Pál, az Amenkha Egyesület vezetője

Tóth Birtalan Csaba alpolgármester

Caritas munkatársai

Veres-Nagy Tímea, a GAL Sepsi koordinátora

Esély Egyesület munkatársai

Márkus András katolikus pap

Szatmárnémeti

Adrian Balaj, a Szociális Igazgatóság vezetője

Dano, Szociális Igazgatóság, a Lakásosztály vezetője

Klára, Szociális Igazgatóság, Lakásosztály

Román Melinda, Mircea Eliade Általános Iskola, tanítónő

Hegedüs Angéla szülész

Pallai Kristóf, a Máltai Szeretetszolgálat szatmári kirendeltségének volt vezetője

Tatabánya

Bóth József és Pócza Szilvia, területi Családsegítő Szolgálat

Sós Angéla védőnő

Barsvári Dolly telephelyvezető, Gyár utcai óvoda

Duka László elnök, Konkoly Zsuzsa irodavezető, Roma Nemzetiségi Önkormányzat

Pintér Péter igazgató és Csurilla Judit igazgatóhelyettes, Füzes Utcai Általános Iskola

John Katalin területi képviselő

Bednár Gyöngyi ingatlangazdálkodási iroda vezetője, Németh Zsuzsa és Fekete Gabriella lakásügyi ügyintézők

Mitrocsák László, volt MMSZ programvezető (és 2020 októberétől újra munkatárs)

Szuhánszky Gábor metodista lelkész

Tarnabod

Bangó Melinda, a Tanoda helyi mentora

Burai Éva, a Biztos Kezdet Gyerekház munkatársa

Berki Dzszenifer, a Biztos Kezdet Gyerekház munkatársa

Szakál Katalin, Tarnabod, a TF projekt munkatársa

Kálosiné Tóth Katalin, a tarnabodi Jelenlét program vezetője

Nyírfalvi Melinda, a tarnabodi általános iskola igazgatója, Máltai Szeretetszolgálat
Krisztiánné Szalóki Gabriella, tarnabodi óvodavezető, Máltai Szeretetszolgálat
Nagyné Blahó Zsuzsanna, Tarnabod védőnője
Pethő Zoltán, Tarnabod polgármestere
Suha László, a tarnabodi Roma Nemzetiségi Önkormányzat elnöke
Bencsik Attila, helyi vállalkozó

Veszprém

Szarka Béla, a veszprémi Jelenlét program vezetője
Dallos Andrásné, a veszprémi Jelenlét program volt vezetője
Vértés Adrienn, a veszprémi Családsegítő és Gyermejjóléti Integrált Intézmény jelzőrendszeri koordinátora

Miskolc

Gáspárné Katalin, a Családmentori szolgálat koordinátora (önkormányzat)
MESZEGYI Család – És Gyermejjóléti Alapellátások Igazgatósága:
Deákné Benke Judit igazgatóhelyettes, Báthory Csongor, a Perecesi Területi Iroda vezetője, Sas Ildikó, a Diósgyőr–Vasgyári Területi Szolgáltatási Központ szociális munkása
Molnárné Kertész Ildikó, a Nyitott Ajtó Baptista Általános Iskola intézményvezetője
Csurja Istvánné, a Nyitott Ajtó Baptista Óvoda intézményegység-vezetője
Molnár Andrea, Lyukóvölgy területi védőnője
Felföldi Enikő, a Biztos Kezdet Gyerekház vezetője
Tomkó Anna, a Tanoda munkatársa
Garbóczy Levente, a Jelenlét Pont vezetője